



FORUM *för*
TRÄDGÅRDS
HISTORISK
FORSKNING

Bulletin

för trädgårdshistorisk forskning

■ Nr 28, 2015



Approaches to Evaluating Gardens

Bulletin för trädgårdshistorisk forskning, nr 28, 2015

Bulletinen ges ut av Forum för trädgårdshistorisk forskning (*The Forum for Garden History Research*) som är ett tvärvetenskapligt nätverk bestående av forskare, studenter och yrkesverksamma med intresse för trädgårdshistoria. Nätverket bildades 1995 och ordnar bland annat årliga seminarier på teman med anknytning till ämnet.

Redaktör och layout: Boel Nordgren

Redaktion: Bengt Arvidsson, Maria Flinck, Anna Jakobsson, Karin Martinsson, Catharina Nolin, Hanne Romanus

ISSN: 1652-2362

Redaktören har ordet

Jag skulle vilja använda detta utrymme för att hjälpa dig som läsare att överblicka 2015 års intressanta och innehållsrika Bulletin. Årsskriftens upplägg är i stort sett precis som vanligt, men jag vill gärna fästa din uppmärksamhet vid några mindre ändringar och tillägg.

Eftersom vi firar att det är 20 år sedan Forum för trädgårdshistorisk forskning bildades så inleds årets Bulletin med en liten jubileumsartikel, skriven av de fyra forskare som varit med sedan starten: Åsa Klintborg Ahlklo, Åsa Ahrlund, Lena Landgren och Catharina Nolin. Därefter följer tre artiklar som bygger på föreläsningarna från fjolårets seminarium, vilket hade temat *Approaches to Evaluating Gardens*. I dessa artiklar ges exempel på värderings- och restaureringsprocesser för trädgårds- och parkanläggningar i Ryssland och Norge. Forums ordförande Catharina Nolin inleder med en sammanfattning av seminariet.

Att vi därutöver lyckats få med ytterligare fyra längre artiklar i årets Bulletin är mycket roligt. Dessa har placerats under samlingsrubriken "Övriga artiklar", och det faktum att de behandlar ämnen som i huvudsak ligger utanför huvudtemat *Approaches to Evaluating Gardens* gör att chansen är stor att alla läsare finner något av intresse i årets nummer. Tidsmässigt rör vi oss från romersk järnålder till tidigt 1900-tal, ämnesmässigt från nyttoväxter och husbehovsodling till trädgården som medel för estetisk och social fostran.

Som vanligt innehåller Bulletinen en mängd värdefull information för den som vill hålla sig uppdaterad på det trädgårdshistoriska området. Det handlar om recensioner och anmälningar av böcker som kommit ut detta eller förra året, och rapporter från konferenser och seminarier. En ny rubrik för i år är "Nyheter", där vi har placerat kortare beskrivningar av projekt och nyheter hämtade från det praktiska kulturmiljöarbetet. Ifall ni saknar samlingsrubriken "Forskningsnytt" så är den inte borttagen för gott utan återkommer sannolikt nästa år, förhoppningsvis med en presentation av någon ny avhandling!

Jag vill passa på att framföra ett stort och hjärtligt tack till alla skribenter och fotografer som bidragit till årets Bulletin! Utan era bidrag skulle det inte ha blivit någon årsskrift. Ett stort tack även till redaktionsgruppen! Era insatser är guld värda.

Slutligen: glöm inte bort Forums hemsida, www.gardenhistoryforum.org, där ligger till exempel tidigare nummer av Bulletinen.

Trevlig läsning!

// Boel Nordgren

■ Front page

Top: Illustrations from Maria Ignatieva's article on garden restoration in Russia, p. 8-11.

Left: Illustrations from Joachim Schnitter's article on Anton Chekhov's garden in Yalta, p. 15-18.

Right: Illustrations from Mette Eggen's article on two garden conservation projects in Norway, p. 12-14.

Innehåll

JUBILEUMSARTIKEL

Forum för trädgårdshistorisk forskning Ett framgångsrikt forskarnätverk firar 20 år Åsa Klintborg Ahlklo, Åsa Ahrlund, Lena Landgren & Catharina Nolin	4
--	---

ARTIKLAR FRÅN SEMINARIET 2014

Approaches to Evaluating Gardens Att värdera trädgårdar - Forums seminarium 2014 Catharina Nolin	7
--	---

Garden restoration in Russia St Petersburg Summer Garden as a case study Maria Ignatieva	8
--	---

Hovelsrud and Spydeberg Experiences from two recent garden conservation projects in Norway Mette Eggen	12
---	----

Longing for Absence Interpretation and conservation of Anton Chekhov's Garden in Yalta Joachim Schnitter	15
---	----

ÖVRIGA ARTIKLAR

Köksträdgårdar i Norden under romersk järnålder Ett metodiskt och teoretiskt problem Maria Petersson	19
--	----

Sveriges kulturväxter Ett ofullbordat praktverk Per Larsson	22
---	----

Folkbildning och estetisk fostran Två teman i Rudolf Abelins författarskap Elin G Håkansson	25
---	----

Historiske institusjonshager og parker i Norge Fredede barnehjem, sykehus og fengsler fra tidlig 1900-tall Bjørn Anders Fredriksen & Annegreth Dietze-Schirdewahn	28
---	----

RAPPORTER

NTAA-seminarium i Kristiansand 12-14 juni 2015 Anna Andréasson & Inger Larsson	32
---	----

ICOMOS-IFLA Scientific Committee on Cultural Landscapes möte i Florens november 2014 Åsa Ahrlund	32
--	----

Konferensen Det Gröna Kulturarvet Boel Nordgren & Eva Jansson	33
--	----

NYHETER

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval Cissela Génétay & Ulf Lindberg	34
---	----

Trädgårdsmästarbostaden vid Tyresö slott Byggnadsminnesförklarad och restaurerad Mikael Baugus	36
--	----

Kulturresevatet Äskhult Gårdsmiljön i fokus genom nytt vårdprogram Jenny Nord & Boel Nordgren	37
---	----

UPPSATSER

Emmeryd 5:11: gestaltning av ett landskap i Blekinge med hänsyn till natur-, kultur- och upplevelsevärden Nina Lindberg	38
---	----

National Trust som historieberättare: en diskussion kring restaureringar av historiska trädgårdar inom National Trust, med Standen som exempel Cecilia Wallseth	38
--	----

RECENSIONER

Sourcebook of Garden Archaeology Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples (Anna Andréasson)	39
--	----

Inger Berglund Det inhägnade paradiset Om islam och trädgårdskonsten (Inger Larsson)	40
---	----

BOKANMÄLAN

Anna Andréasson & Trädgårdscirkeln Då som nu: Kvarndala trädgård i tiden	42
---	----

Etnobotanik Planter i skik og brug, i historien og folkemedicinen Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi og artikler i udvalg på dansk	42
---	----

Källor till trädgårdsodlingens historia Sources to the History of Gardening	43
--	----

Forum för trädgårdshistorisk forskning

Ett framgångsrikt forskarnätverk firar 20 år

Åsa Klintborg Ahlklo, Åsa Ahrland, Lena Landgren & Catharina Nolin

Forum för trädgårdshistorisk forskning bildades 1995. När nätverket nu firar 20-årsjubileum kan det vara intressant att göra en kort sammanfattning om hur det hela började och vilken verksamhet som bedrivits. De fyra forskare som lade grunden och som under många år har varit med och utvecklat Forum har ordet.

Vi förstod ganska snart att vi skulle kunna göra något bra tillsammans. Vi var tre forskarstuderande från olika institutioner som kommit att intressera oss så mycket för olika sidor av trädgårdshistoria att ämnet blivit huvudsaken i de skilda ämnena och forsknings-traditioner som vi tillhörde. Två av oss sammanstrålade redan 1987 och hamnade som lite udda specialstudenter bredvid varandra på en trädgårdshistorisk bussexkursion med Köpenhamn som mål. Det var, sades det, sista gången som kursen i trädgårdshistoria skulle ges på landskapsarkitektutbildningen vid Alnarp. Åsa Ahrland, som gick på hortonomlinjen kompletterade sin utbildning med en rad kurser och var i full färd med att skriva ett examensarbete om plantskolesortiment. Åsa Klintborg hade på grund av en samling vackert akvarellerade trädgårdsmästarritningar från 1800-talet letat sig till Alnarp från arkitekturstudierna vid Konstvetenskap i Lund, på jakt efter källmaterial till en masteruppsats. I kulisserna fanns då redan Lena Landgren, doktorand vid Klassiska institutionen i Lund med siktet inställt på trädgårdsmästare i Rom under augusteisk tid. Tillsammans kunde vi genom våra olika nätverk ganska snart skaffa oss en uppfattning om bredden och spridningen av den trädgårdshistoriskt relaterade forskningen. I början av 1990-talet organiserade vi på Alnarp en forskarkurs kring trädgårdshistoriska källdokument som väckte intresse också utanför SLU och vi bidrog till att återinföra och utveckla de trädgårdshistoriska kurserna.

När vi lanserade Forum för trädgårdshistorisk forskning 1995 med ett första forskarseminarium hade vår presentation av nätverket och dess idé nått intresserade forskare över hela Norden. Seminariet behandlade trädgårdshistoriska influenser mellan Holland och Sverige och trädgårdshistorikern Erik De Jong, från Vrije Universiteit i Amsterdam var inbjuden som vår första gäst och föredragshållare. Till seminariet som hölls på Kulturen i Lund 18 oktober 1995 kom drygt 40 personer som hörsammat vår första inbjudan.

Det starka gensvaret på vårt första upprop om ett trädgårdshistoriskt forskarnätverk, den nästan rusiga känslan vid det första seminariet av att "alla var där" växte fram ur ett starkt behov att möta andra trädgårdshistoriskt intresserade och verksamma forskare och praktiker och en stor och stark lust att skapa något efter eget huvud som inte genast skulle inlemmas i andra redan etablerade praktiker och hierarkier vid de olika institutioner där vi var verksamma. Föreningen konstituerades formellt i maj 1995 med de tre grundarna Åsa Ahrland, Åsa Klintborg Ahlklo och Lena Landgren som den första styrelsen. Snart invaldes även Catharina Nolin, då doktorand i konvetenskap vid Stockholms universitet och en stark tillskyndare till idéerna om vikten av att skapa goda nätverk redan under doktorandtiden.

De bärande idéerna

Seminarierna var från första början basen i vår verksamhet. De utgångspunkter som vägledde oss när vi skapade Forum för trädgårdshistorisk forskning var att vi verkligen ville att våra möten skulle vara i seminarieform. Fördjupningen var viktig, därför hade vi de första åren ofta bara två föreläsare med gott om tid för diskussion. Olika forskningsinriktningar kunde sammanföras under samma tema, som vid barocktemat 1997 där Rune Bengtssons lindstudier kombinerades med Erik Kalsgård Poulsens studier av rörelseprogram i franska barockträdgårdar. I anslutning till många seminarier har dessutom exkursioner arrangerats med anknytning till temat.

Seminarietkulturen omfattade också postseminarier, det vill säga de som ville gick ut tillsammans och åt middag med föreläsarna och fortsatte diskussionerna. Detta var en viktig del av konceptet, liksom att vi hade en informell seminariestil utan titlar och andra formaliteter, även om vi bjöd in kända utländska forskare. Vi ville att det gemensamma engagemanget för ämnet skulle vara i fokus och det som förenade, inte om man var doktorand, doktor eller professor. Det var överhuvudtaget viktigt att det skulle vara en trevlig och välkomnande atmosfär. Ett viktigt beslut som följde av den gemensamma övertygelsen att grunden för ett aktivt och givande forskarnätverk skulle bygga på en professionell bas var att nya medlemmar skulle väljas in genom en enkel ansökningsmodell.



■ Tidningsurklipp från 12 oktober 1995, en artikel i Sydsvenska dagbladet skriven av Ingrid Moritz, om det då helt nybildade Forum för trädgårdshistorisk forskning. Bilden är tagen av Bert Olsson och visar Åsa Ahrland och Lena Landgren i trädgården vid Zettervallska villan i Lund.

Forums verksamhet de första 20 åren – några nedslag

Forum för trädgårdshistorisk forskning har varje år arrangerat minst ett seminarium, och vid några tillfällen två. Seminarierna har genomgående varit tematiska och givit möjlighet att undersöka en rad olika spännande och nya uppslag såsom *Trädgårdar och resande* (2001), *Att hålla djur i trädgårdar och parker* (2007), *Trädgård och text* (2009), *1800-talets trädgårdskultur* (2012), *Trädgårdar och politik* (2013). Redan från början var tanken att vi skulle utveckla möjligheter att möta och diskutera med ledande forskare inom det trädgårdshistoriska området. Bland dem som besökt Forum finns två föreståndare för en av världens ledande forskningsinstitutioner inom området: Gardens and Landscapes vid Dumbarton Oaks, Harvard, i USA, Joachim Wolschke-Bulmahn (1998) och Michel Conan (2000). Gert Gröning, från Universität der Knste, Berlin, bjöds in till seminariet *Nya perspektiv på 1900-talets trädgårdshistoria* (2011) och i seminariet *Trädgård och text* (2009) deltog bl.a. Ian Hamilton Finlay-kännaren Patrick Eyres och litteraturvetaren Anders Cullhed.

Tio-årsjubileet 2005 var en större satsning på temat *Garden History Research and the Importance of Collecting* med chefsbibliotekarien vid Lindley library, Royal Horticultural Society, i London, Brent Elliot, arkitekturforskaren Renata Tysczuk från Sheffield University och den franske samlaren av trädgårdsfreml Guillaume Pellerin som inbjudna talare.

En central utgångspunkt har varit medlemmarnas möjlighet att presentera och ventilera sin egen forskning, liksom att diskutera teori och praktik inom fältet. Som exempel kan nämnas arbetsseminariet *Den trädgårdshistoriska forskningen i ett vetenskapshistoriskt och idéhistoriskt perspektiv* (1997), som också resulterade i en mindre publikation, och ett seminarium kring teori och metod i trädgårdshistorisk forskning (2000). Efterhand har formen för seminarierna alltmer tagit formen av vetenskapliga konferenser där inbjudna huvudtalare (keynote speakers) kombinerats med ett call for papers, som öppnat för Forums medlemmar och andra att presentera och ventilera sin forskning.

Att vi med ett litet ekonomiskt underlag med medlemsavgiften som bas kunnat arrangera dessa årliga seminarier beror på att vi ofta arbetat tillsammans med olika organisationer och institutioner såsom Sveriges lantbruksuniversitet, Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Kungl. biblioteket, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och Nationalmuseum, Slots- og Ejendomsstyrelsen i Danmark, Bogstad Stiftelse i Norge, och nu senast ArkDes i Stockholm. Vår verksamhet har också upprepade gånger stöttats av Kungl. Patriotiska Sällskapet, Estrid Ericsons stiftelse, Helgo Zettervalls stiftelse, Magnus Bergvalls stiftelse och framför allt av Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen, inte minst genom att styrelsen under en period kunde hålla årliga arbetsmöten på Krapperup.

Forum för trädgårdshistorisk forskning: seminarier 1995-2015

- 1995: *The Dutch formal garden in the 17th and early 18th century*, Kulturen i Lund
- 1996: *Tycho Brahes Uraniborg*, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp och Ven
- 1997: *Den trädgårdshistoriska forskningen i ett vetenskapshistoriskt och idéhistoriskt perspektiv*, Krapperup
- 1997: *Nya perspektiv på barockparken*, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp
- 1998: *Historiska trädgårdsanläggningar på Jylland*, Seminarium på resande fot med museichef Katarina Frost, Randers museum.
- 1998: *New aspects on the public park. Parks and park design in northern Europe 1890–1945*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- 1999: *Orangerier och drivhus*, Klassiska institutionen, Lunds universitet
- 2000: *Aktuell trädgårdshistorisk forskning i Sverige och Norden*, Inst för Arkitektur, KTH
- 2000: *Seminarium kring teori och metod i trädgårdshistorisk forskning*, Avdelningen för kulturvård, Göteborgs universitet
- 2001: *Trädgårdar och resande*, Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm
- 2002: *Från periferi till centrum. Stormaktssverige och det internationella kulturutbytet*, Fysikcentrum, Stockholms universitet
- 2003: *Spor i jord*, Bogstad Stiftelse, Norge
- 2004: *Vatten i parker och trädgårdar ur idéhistoriskt, tekniskt, estetiskt och juridiskt perspektiv*, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp
- 2005: *Garden history research and the importance of collecting*, Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm
- 2006: *Sg det med blommor! Ett seminarium om blomstersprk, blomsterur och krukväxter*, Kungliga biblioteket, Stockholm
- 2007: *Fiskdammar, voljärer, djurgårdar och zoologiska trädgårdar. Att hålla djur i trädgård och park*, Slots- og Ejendomsstyrelsen, København
- 2008: *Stadens trädgårdar*, Trädgårdsföreningen i Göteborg
- 2009: *Syrener på museum*, temadag om friluftsmuseer och trädgårdar, Vallby friluftsmuseum i Västerås.
- 2009: *Trädgård och text*, Kungliga biblioteket, Stockholm
- 2010: *Amatr eller professionell i trädgården och trädgårdshistorien*, Programmet för odlad mångfald, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp
- 2011: *Nya perspektiv på 1900-talets trädgårdshistoria*, Marabouparken, Sundbyberg
- 2012: *Det mångfacetterade 1800-talets trädgårdshistoria*, Bergianska trädgården, Stockholm
- 2013: *Trädgård och politik*, Avdelningen för kulturvård, Göteborgs universitet
- 2014: *Approaches to evaluating gardens*, Kulturen i Lund
- 2015: *Gender, gardens and garden history*, ArkDes, Stockholm

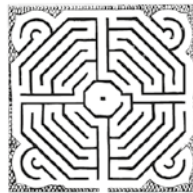
■ Samtliga seminarier som arrangerats av Forum för trädgårdshistorisk forskning. Fr mer information om seminarierna, se Forums hemsida: <http://www.gardenhistoryforum.org/category/arkiv/>

Bulletin för trädgårdshistorisk forskning och hemsidan

En viktig del i verksamhetsidén var redan från början Bulletinen som syftar till att samla information inom det trädgårdshistoriska området för medlemmar och för andra intresserade av fältet. Med tiden har publikationen blivit alltmer ambitiös och omfattande med avseende på innehåll och form, mycket tack vare Maria Flincks ambitiösa redaktörsarbete. Detta fina arbete har fortsatt och vidareutvecklats av efterföljande redaktörer. *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* är idag en vetenskaplig publikation som ger bibliometriska poäng enligt den så kallade norska listan och som finns tillgänglig i fulltext på vår hemsida, gardenhistoryforum.org.

Det praktiska arbetet i styrelsen, men också det redaktionella arbetet kring Bulletinen, har stegvis underlättats och effektiviserats genom de olika digitala hjälpmedel som tillkommit. Det var ett stort steg när Forums hemsida äntligen kunde sjösättas och bli en ny kommunikationskanal till medlemmar och andra intresserade.

Under Forums 20 år har den trädgårdshistoriska forskningen både breddats och internationaliserats. En hel rad licenciat- och doktorsavhandlingar med mångskiftande inriktningar har lagts fram, varav många av Forummedlemmar. Abstracts för avhandlingar har löpande publicerats i Forums Bulletin. Det uppsving i intresse för trädgårdshistorisk forskning i början av 1990-talet som bildandet av Forum var en del av tycks ha nått en etableringsfas med många parallella aktörer och nätverk, ofta med en kombination av olika yrkes- och forskningsinriktningar.



FORUM för
TRÄDGÅRDS
HISTORISK
FORSKNING

■ En stiliserad trädgårdslabyrint ur André Mollets *Lustgård* (1665) användes redan från början som symbol för Forum för trädgårdshistorisk forskning. Formgivaren Anders Eliasson gjorde senare åt Forum den professionella "logga" som alltsedan dess prytt Forums trycksaker och hemsida.

Framtiden

En stor fördel med nätverket Forum för trädgårdshistorisk forskning har visat sig vara dess flexibilitet med avseende på nya ingångar, ny tematik och nya impulser, som i sin tur genererar nya idéer och ett blomstrande kunskapsutbyte. Forum har lockat en stadig och intresserad medlemsskara och efterhand vänt sig alltmer utåt, helt i linje med en generellt ökande öppenhet inom forskarvärlden. Forum för trädgårdshistorisk forskning är idag en väletablerad aktör och samarbetspartner som interagerar med såväl nationella som internationella miljöer. Det är vår förhoppning att forskarnätverket även i fortsättningen ska kunna vara en del av en öppen och mångvetenskaplig internationell forskarmiljö.

■ Ett av de första numren av Forums Bulletin.



Åsa Klintborg Ahlklö, Fil Dr, forskare

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning,
Sveriges lantbruksuniversitet
asa.ahlklo@slu.se

Åsa Ahrlund, Docent, Universitetslektor

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning,
Sveriges lantbruksuniversitet
asa.ahrlund@slu.se

Lena Landgren, Fil Dr, Pedagogisk utvecklare

Universitetsbiblioteket, Lunds universitet
lena.landgren@ub.lu.se

Catharina Nolin, Docent, Universitetslektor

Institutionen för kultur och estetik
Stockholms universitet
catharina.nolin@arthistory.su.se

Approaches to Evaluating Gardens

Att värdera trädgårdar - Forums seminarium 2014

Catharina Nolin

Till seminariet *Approaches to Evaluating Gardens* ville Forum fokusera på olika sätt att värdera trädgårdar – som kulturhistoria, som restaureringsobjekt, som källa till litterära alster och så vidare – och visa detta genom några pågående eller nyligen avslutade projekt i Ryssland och Norge.

Seminariets första talare var professor Maria Ignatieva, SLU Uppsala, som föreläste om den nyligen genomförda restaureringen av Sommarpalatsets trädgård i S:t Petersburg. Trädgården anlades i början av 1700-talet men har genomgått flera förändringar sedan dess, inte minst till följd av omvälvande politiska händelser, som bolsjevikernas stormning under Oktoberrevolutionen och nazisternas belägring av S:t Petersburg i början av 1940-talet. Sommarpalatsets trädgård är det största nutida restaureringsprojektet i Ryssland och till det som restaurerades hörde boskæer, skulpturer, växthus, ankdamm och fågelgård. Flera avsteg gjordes från det ursprungliga tillståndet, som att fågelgården idag endast hyser silhuetbilder av fåglar, att skulpturer nyttillverkades i marmorkross, och att lingon fick ersätta buxbom som inte är hårdig i Ryssland. Olika bedömningar och förhållningssätt – ekonomiska, praktiska, etiska – ledde alltså fram till slutresultatet. En konsekvens av dessa bedömningar blev att tillägg från 1800-talet togs bort.

Landskapsarkitekt Mette Eggen, tidigare vid Riksantikvaren i Oslo, talade därefter om två nyligen restaurerade norska trädgårdar: Spydeberg och Hovelsrud. Restaureringen av kyrkoherde Jacob Nicolai Wilses trädgård från ca 1780 vid Spydeberg var en del av 200-årsjubileet av den norska konstitutionen. Avgörande för resultatet var personliga kontakter mellan olika yrkespersoner, bl a inom trädgårdsarkeologi; arbetet resulterade också i en omtolkning av blomsterträdgården. Vid restaureringen av Hovelsrud gård från mitten av 1800-talet har ägarna haft avgörande betydelse. Familjen har sett det som ett långsiktigt projekt och har bekostat större delen av arbetet med egna medel, bl a genom försäljning av egenproducerad juice, sylt osv. Familjen har strävat efter att säkra trädgården inte bara för sig själv utan också för samhället och i denna hållning har också ingått att sprida kunskapen vidare till andra. Inför restaureringen och för att kunna göra en korrekt bedömning av trädgårdens värden blev behovet av nya kartor uppenbart. Detta är bara ett av många exempel på att trädgårdsrestaurering idag är intimt förknippat med vetenskaplig forskning och metodutveckling.

Avslutningsvis talade Dr. ing. Joachim Schnitter om Anton Tjechovs trädgård på Jalta. Tjechov kom till Jalta första gången 1889; i samband med en lungblödning på 1890-talet flyttade han dit för att försöka återvinna hälsan i det milda klimatet. Tjechov förvandlade på kort tid egendomen Autka med utsikt över Jaltabukten till en prunkande trädgård med persikor, körsbär och fikon, äppel- och päronspaljéer, rosor, kamelior, mandelträd osv. Joachim Schnitter visade övertygande trädgårdens stora betydelse i Tjechovs privatliv och för hans författarskap. Här kunde han dra sig undan från gäster, men han klagade också över för lite sällskap, bägge delarna hindrade honom från att arbeta. Trädgården kan tolkas som en symbol för Tjechovs stoiska hållning till världen eller som ett uttryck för

det bibliska paradismotivet. Här finns också en direkt koppling till ett av Tjechovs mest kända skådespel: Körsbärsträdgården. Körsbärsträdgårdar var vanliga i södra Ryssland och i ukrainsk folklöre använder en äldre man körsbärsträdgården för att locka till sig unga kvinnor. Men Autka speglar också Tjechovs bindning till modern och till systemen Maria, som också fick stort inflytande efter Tjechovs död. Hon blev den första föreståndaren när huset gjordes till museum 1920. Ett uttryck för systemens önskan att värda broderns minne var att inga förändringar skulle göras. Det var dock svårt att upprätthålla denna princip för trädgården, som om inte annat ändrat på sig själv då det handlar om ett levande material som naturligt förändras över tid. Förändringarna i trädgården är svåra att urskilja från varandra, vilket är extra problematiskt i bevarandearbetet, särskilt som ursprungliga kartor och ritningar saknas. Vilken tid skall bevaras eller återställa? Tiden för Tjechovs död 1904? Den första tiden som museum? Hur skiljer man Anton Tjechovs arbete från systemens och är det överhuvudtaget väsentligt? Detta är några av de frågor man nu brottas med vid Autka.

En röd tråd i presentationerna var att restaureringar inte kan göras utan noggranna övervägningar med utgångspunkt både i källmaterialet och i undersökningar på platsen, men också att restaureringar genererar ny kunskap som kan användas i andra sammanhang. Nya teoretiska och metodologiska perspektiv för alltså både det praktiskt inriktade arbetet och den teoretiska kunskapsnivån framåt. Detta framkom också i programmets sista punkt: en guidad tur i Kulturs trädgårdar och i Lundagård under ledning av Aja Guldåker respektive Åsa Ahrlund. Särskilt för Lundagård blev det tydligt att arkeologiska undersökningar har bidragit med mycket ny kunskap som delvis lett till omtolkning av områdets historia. Seminariet på Kulturs kändes som en fin upptakt inför 20-årsjubileet 2015; det var på Kulturs som Forums allra första seminarium hölls 1995.



■ Seminariet avslutades med en guidad tur i Lundagård. Här syns Lundagårdsmuren, vilken uppfördes år 1459. Muren framkom vid arkeologiska utgrävningar under 2014. Foto: Aja Guldåker, Kulturs i Lund, 2015.

Catharina Nolin, Docent

Institutionen för kultur och estetik

Stockholms universitet

catharina.nolin@arthistory.su.se

Garden restoration in Russia

St Petersburg Summer Garden as a case study

Maria Ignatieva

Since the Great Patriotic War (1941-1945) Russia has developed a very strong scientific school of restoration and reconstruction of historic gardens. This paper discusses the main concept and principles of this garden restoration school, called the St. Petersburg Garden Restoration School, using the case study of the Summer Garden, the oldest garden in St. Petersburg.

Compared to other St. Petersburg historic gardens of suburbs such as Peterhof, Pavlovsk, Tsarskoye Selo and Gatchina which were completely destroyed during the Great Patriotic War (1941-1945), the Summer Garden has not experienced such damages. Summer Garden, located just in the heart of St. Petersburg, survived through the 900 days of Leningrad Siege (1941-1944). This garden however has been a victim of natural disasters such as floods which resulted in damages of trees, sculptures and the fountain system. Reconstruction works took place in the 18th, 19th and the 20th centuries. However, the most significant restoration has just recently been completed.

This particular restoration is different from all previous historic garden restorations in Russia not only because of the big budget and the scale of performed work, but also because of the different ideological restoration concept. It was the first time that the St. Petersburg Restoration School decided to do such a dramatic intervention into existing historical layers and return the garden into a solely 18th century baroque garden.

In this sense the St. Petersburg School has a much more authoritarian approach compared to the Swedish experience of dealing with restoration of historic gardens. In Sweden such process is more transparent and in most cases requires more consultation with the public. It also seems that gardens are rarely restored to one specific period of time, but instead, several different historic layers are often preserved. In my opinion this difference in approach can be mainly explained by the economic and political situation. In Russia garden restoration has been and remains a matter of prestige and pride. Thus government as well as private firms always had funding for restoration work especially for big historic parks destroyed during the war. Sweden never experienced such dramatic war damages and loss of whole park and palace complexes.

In this article I explain the principles of the St. Petersburg Garden Restoration School and their implementation using the Summer Garden as a case study.

Principles of St. Petersburg Garden Restoration School

Russia has developed a very strong scientific school of restoration and reconstruction of historic gardens. Dramatic destructions during the Great Patriotic War (1941-1945) demanded the development of new garden restoration principles. These damages were particularly acute in St. Petersburg's suburbs. Famous tsar's palace and park complexes such as Peterhof, Tsarskoye Selo, Pavlovsk and Gatchina were needed to be resurrected from ruins. St. Petersburg

■ Overview of the Summer Garden today. Credit: State Russian Museum



(Leningrad) Garden Restoration School soon became a leading institution in the Soviet Union. This Leningrad experience has been used as a foundation for many government documents and laws dealing with protection and restoration of gardens. In 1993 St. Petersburg architect Natalia Ilyinskaya published a very important book called *Reconstruction of historic landscape architecture objects* where she analysed theoretical and practical experiences of St. Petersburg historical park restorations (Ilyinskaya 1993).

There are several stages in the St. Petersburg restoration process:

Preliminary works:

- field research and inventory (geodesic survey, engineering geology, soils, water system, topography, road system, vegetation and architecture),
- archaeological excavations and archive, museums and library research (work with historical documents, maps, photos and engravings).

Preliminary documentation:

- detailed historical overview with analysis, including graphic and visual analyses, evaluation of existing landscape vistas and their comparison with historical views.
- historical map of the particular period on which the park should be reconstructed,
- vegetation plan,
- combined plan of planning structure, buildings and green areas, perspective plan of the surrounding areas and park's borders, plan of roads and hydrological system as well as photos of existing conditions.

Project design stage:

- planning and design aims and objectives of restoration

A very important and positive achievement of the St. Petersburg experience was an implementation of a complex approach where all parts of the project are presented for approval at the same time together with the maintenance program and a detailed schedule of the construction works. Another innovative feature of the St. Petersburg Restoration School is the author's inspection role after finishing design and implementation phases. Usually the author of the project (architect or landscape architect) is involved in the inspection of restored parks, sometimes during 10-15 years after finishing the restoration process. Another reason for the successful restoration practice during 70 years is the specialized scientific research facilities, planning and design institutes (studio) and specially trained specialists in different aspects of restoration.

Historic gardens restoration practices in St. Petersburg are based on the principle of maximum preservation of authenticity. There are numerous examples of historic gardens in St. Petersburg and its suburbs. Some of them were completely destroyed during the Great Patriotic War. Other gardens have quite a few authentic elements but suffer from neglect and deterioration. That is why St. Petersburg Garden Restoration School suggested to use several principles:

"Restoration" (реставрация) is used as an approach to separate fragments or details. As for the object as a whole there are always some elements of "reconstruction". Reconstruction (воссоздание) is the creation of a new composition that had previously been lost (e.g., as a result of war's destruction). "Conservation" is understood as protection and maintenance of the existing park composition



■ Dramatic destructions during the Great Patriotic War (1941-1945) demanded the development of new garden restoration principles. Peterhof (Petrodvoretz) Lower Park condition in the autumn of 1943. Photo from the Exhibition in Peterhof Upper Garden in 2012.



■ Peterhof after the restoration. Photo: Maria Ignatieva, 2012.

without changes in planning and spatial character (Ignatieva et al, in press). Peterhof and Tsarskoye Selo are classical examples of reconstruction. The latest Summer Garden restoration is an example of "Restoration". The garden had lost some elements during time (not as a result of war's destruction) and some elements of planning structure and design were restored.

St. Petersburg Garden Restoration School has also introduced the principle of restoring a park or an element of a park to a specific period called "the prosperity of park and palace complex". That is when the garden was at its peak and in its best conditions. For the majority of St. Petersburg formal tsar's gardens this period was in the middle of the 18th century.

Summer Garden: history and latest restoration

The Summer Garden is one of the most famous formal gardens in St. Petersburg. It was created for the Tsar Peter the Great (1672-1725) and reflects the essence of the new Russian capital, St. Petersburg. The decision to create a new capital was an attempt to open "the window to Europe" and include Russia in the European context, as one of the most powerful and rich empires. Many European gardeners and architects were invited to design the Russian imperial parks and gardens. However, there were also Russian architects involved in garden design (Dubyago 1963). There are several important periods in the Summer Garden's history: (1704-1711; 1711-1716; 1717-1727; 1727-1762; 1762-1800). The overall plan and boundaries of the Summer Garden were defined around 1714-1716 and remain essentially intact today.

Peter the Great was actively involved in the design and supervision of all works in the Summer Garden. It has a formal structure typical for the early 18th century, with a geometrical pattern of alleys, parterres and bosquets. An unusual feature of the Summer Garden planning structure, compared to other gardens of Peter the Great, is the asymmetrical location of the palace. The Garden is surrounded by abundant water bodies: two rivers and the artificially made canal. Many researchers also recognize features of Dutch garden culture in the Summer Garden, like small green rooms (also called "green cabinets") and a very human scale of the whole composition (Reiman & Lovetskaya 2012). The Garden is famous for its collection of European marble sculptures of the Roman and Venetian schools. The sculptures glorified in allegorical form the activity of Peter the Great as a successful politician and patron of the arts who was leading his state to prosperity and peace.

In the middle of the 18th century the Garden was in its finest conditions. There were 222 sculptures, 50 fountains, the amphitheater and cascade, the Carp Pond, the palace, the Grotto with Water Organ, bosquets with different decorative elements, several greenhouses, the Labyrinth and a series of other buildings (Dubyago 1951). The catastrophic flood of 1777 destroyed the fountain system, the Grotto and damaged marble sculptures and many trees. By the beginning of the 19th century, the Summer Garden was transformed into the city's garden for the "decent" public. After the Russian Revolution in 1917 all parks in the country, including the Summer Garden, were opened to everyone.



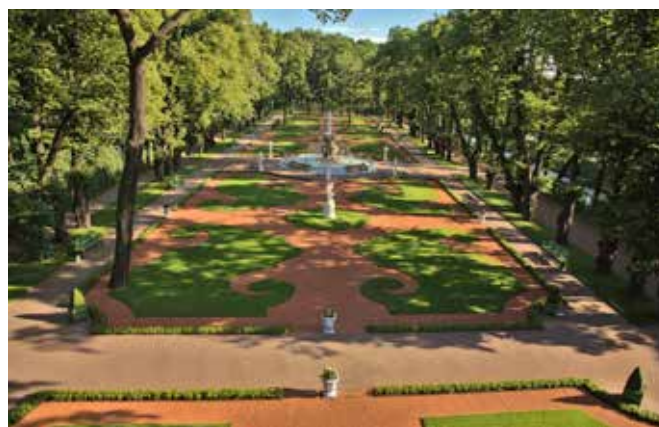
■ The Summer Garden is famous for its collection of European marble sculptures of the Roman and Venetian schools. "Peace and Abundance" by Pietro Baratta (c1722). Photo: Maria Ignatieva.

During three centuries there were several attempts to restore the Summer Garden. Cleaning, replanting and repairing happened after each big flood (1777, 1824 and 1924) as well as after the Great Patriotic War (1941-45). The Russian Revolution of 1917 declared that historical parks and gardens should belong to the working class and that they needed to be protected and restored.

Garden restoration concepts for the Summer Garden were suggested by Tatyana Dubyago, the "mother of Russian Landscape Architecture". She was also the founder of Russian Landscape Architecture Education in 1930's. Unfortunately, only some details from Dubyago's restoration plan were realized, due to economic problems. The next restoration project in the Summer Garden was suggested by Natalia Tumanova and architect Alexandr Gessen in 1971, but this was not realised either (Reiman & Lovetskaya 2012). By the end of the 20th century the Summer Garden experienced a high recreational pressure and air pollution from nearby roads. Pollutants badly affected the 18th century marble sculptures and old trees. Many trees were weakened and needed immediate treatment.

In 2004 the Summer Garden became part of the State Russian Museum and this reinforced the idea of a scientific complex restoration. The restoration concept was discussed in a special Committee consisting of specialists from the Russian Museum, St. Petersburg State Inspection for Monument Protection and the project's authors. The new restoration concept took into consideration some elements from the previous restoration concepts of Tatyana Dubyago and Natalia Tumanova but was also based on the latest research of history and results of archaeological excavations as well as detailed entomological and phytopathological investigations of all trees.

Following St. Petersburg Restoration School tradition it had been concluded that the most important period of the garden, its period of "prosperity of park and palace complex", was the last quarter of the 18th century. A little-known plan called "The General Plan of the Summer Palace of Elizabeth Petrovna and Adjusted Territories" of the 1780's was essential to the acceptance of the garden restoration concept of the Summer Garden. For the first time in the history of garden restoration in the Russian Federation, the Summer Garden restoration project came through a series of open public debates. People of the older generation could not always agree with the new image of the Summer Garden. They particularly did not like the idea of arranging trellises which would "cage" the trees so there would be no chance to see the whole trees.



■ Overview of the Grand Parterre. Photo: Olga Cherdantseva.



■ Summer Garden main alley before (left) in 2005 and after the latest restoration (right), 2012. Photo: Maria Ignatieva

The main challenges of the new restoration concept was to restore four main bosquets with their historical contents ('architectural ploys'): *Menazheriniy Prud* (Menagerie Pond), an oval pond with a central island and a pavilion; Bosquet *Krestovoe Gulbishe* (Cross point promenade); Bosquet *Ptichi Dvor* (Yard of the Birds) and the fourth bosquet with newly produced garden sofas typical for the 18th century. The restoration of the Grand Parterre was based on the perspective plan of Pierre Antoine de Saint-Hilaire 1765-1773 and archaeological excavations.

Another important feature, the *Gavanets* (Small harbour) was identified and displayed as a museum artefact. The Small Orangery with the bosquet *Krasny Sad* (Red Garden) was restored as well. All original marble sculptures were replaced by copies from artificial marble.

However, the most important part of the restoration work was changes of the spatial image of the Summer Garden. The garden was transferred from open groves to an enclosed formal garden which is clearly identified by trellises. Thus, the historic layers of the 19th and 20th century have been completely changed in favour of creating the image of a formal garden of the 18th century. This created an absolutely new experience for the visitor which was not accepted by all.

The special "Evaluation Book" opened for public opinions clearly shows that during the first two years after the Summer Garden restoration the old generation complained about losing their memories of the "good old garden". The young and first time visitors found the Summer Garden very interesting and entertaining. Today the Summer Garden has all modern facilities: video watch, zones of Wi-Fi and internet interpretation of garden elements, new exhibitions and a nice cafe.

Conclusion

During 300 years the Summer Garden experienced all types of reconstruction and restoration practices. The first reconstruction attempts appeared in the 18th century after one of the most powerful floods of 1777 had put an end to the existence of the fountain system. Change in maintenance regime by stopping hedge trimming led to a romantic appearance of the Summer Garden which in turn was loved by several generations of the 19th and 20th centuries.

The latest restoration has been quite a severe intervention which changed the whole image of the garden. It returned the Summer Garden back to the 18th century, to its original roots; however, the later historic layers were lost forever.

The most recent surveys of the Summer Garden visitors conducted by the Summer Garden Administration (Olga Cherdantseva, oral communication 7th of June 2015) reflect the reality of this garden's restoration work. Some people could not forgive the loss of "their Garden", others are happy with the new "face" of the old Summer Garden.

References

- Dubyago, T. (1951) *Summer Garden*. Moscow, Leningrad: Gosudarstvennoe isdatelstvo literaturi po stroitelstvu i arkhitekture. (In Russian)
- Dubyago, T. (1963) *Russian Formal Gardens and Parks*. Leningrad: Gosudarstvennoe isdatelstvo literaturi po stroitelstvu, arkhitekture i stroitel'nim materialam. (In Russian)
- Ilyinskaya, N. (1993) *Reconstruction of historic landscape architecture objects*, St Petersburg: Stroiisdat (In Russian).
- A. Reiman, N. Lovetskaya, 'History of Project restoration: from project of T.Dubyago to 2009-2011 project', in *Summer Garden. Renaissance*. Sankt-Peterburg: OOO Severoslavianskoe Buro Reklami, 2012, pp. 35-38. (In Russian).

This article is an extended summary (with the emphasis on restoration of the Summer Garden) of the most recent publication of M.Ignatieva, I.Melnichuk, O.Cherdantseva and E. Lukmazova (2015). History and restoration of St. Petersburg Summer Garden: returning to the roots, which will be published in the next issue of *the Garden History Journal* (43, 2).

Maria Ignatieva, Professor

Department of Urban and Rural Development
Swedish University of Agricultural Sciences (SLU) Ultuna
maria.ignatieva@slu.se

Hovelsrud and Spydeberg

Experiences from two recent garden conservation projects in Norway

Mette Eggen

With every project to restore the former glory of derelict or long neglected gardens there is a discussion on how to secure their historic values. These values should be defined as basis and backbone of the project before it starts, kept under observation during the conservation work and looked at again in the review of the finished project. Has the garden kept its characteristic history-telling features, or has it been renovated to a degree where it has nothing to tell us about the past anymore?

The two examples of recent garden conservation projects in Norway shown here are in this author's opinion good models for similar projects. Both gardens are in private ownership. The first example, Hovelsrud, is owned by a married couple with three children, while the second example, Spydeberg, is owned by a foundation that runs it as a local meeting place. Referring to forms and degrees of conservation, Hovelsrud represents a restoration and Spydeberg a reconstruction project.

Hovelsrud

The first example, Hovelsrud, is located at Helgøya, an island in the large inland lake Mjøsa in the county of Hedmark. Hovelsrud is both villa and farm, and was built in 1840-47 by Nils Hoel, politician and landowner. In Norwegian this kind of farm is called *lyst-gård* (pleasure farm), and is normally found at the outskirts of larger towns where the upper classes created country homes where they stayed during the summer season. A member of the family made a map of the gardens around 1880, and this map and an extensive family archive served as a basis for the restoration project 2009-11.

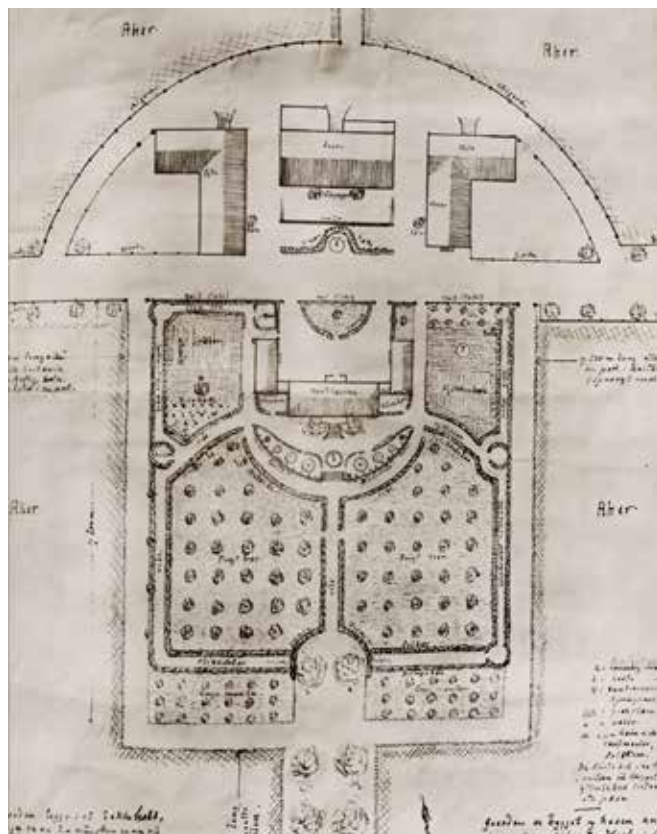
Nils Hoel was the great-great-grandfather of Marianne Olsson, and when she inherited Hovelsrud in the 1990s, she and her husband Are Herrem decided that they wanted to bring the modernised house and simplified gardens back to their former beauty and complexity of the late 19th century. They wanted to do this in a way that would respect both the genius of the place and its historic values. Since they both had full time jobs, they could only use their spare time to do research, define the project and apply for funding. The research of the garden's history was done by Marianne, who also saw the importance of having a new landscape plan. The landscape architect Brit Angell Johnson was consulted to produce a plan based on an interpretation of the 1880s map, a crucial stage in any garden restoration and very well understood at Hovelsrud. This new electronic map will also serve as a necessary tool in planning and recording future changes. Thanks to good research and stern determination the project was completed successfully. The final restoration work took three years and was finished in 2011.

The gardens cover a rectangle of 1 ha (10 000 m²) surrounded by 85 ha (850 000 m²) of fields of grains, the whole farm magnificently situated in the sloping terrain towards the south, high above lake Mjøsa. The almost symmetrical garden complex consists of a terraced flower garden in front of the house, a vegetable garden,

an orchard with various types of fruit and berries, a hazel tunnel outlining two sides of the rectangle, and an horse chestnut avenue aligning the main axis down to the lakeside.

The situation when Marianne and Are took over Hovelsrud was that the historic interest of the place had been reduced. When the overgrown gardens of the 1930s had been cleared in the 1950s, the whole orchard had been laid out as fields, and the flowerbeds were removed from the terrace. However, the grand location of the house, the dry stone-built terrace with a cast-iron fountain, the eastern hazel tunnel and the horse chestnut avenue were still intact and formed the basis for the restoration of the other elements. The task was mainly to relocate paths and other elements that had disappeared in the post-war simplification efforts.

Today the garden paths are once more covered in black slate gravel from their private lakeshore, and the beds on the flower terrace has been planted with Dahlias, perennials and annuals typical of the late 19th century. The orchard has been replanted after extensive and successful hunting for old types of fruit and berries named on the 1880 map. In the large kitchen garden traditional and exotic vegetables are grown. The production of jams, juices and other garden produce at Hovelsrud has become an important source of income for the Olsson-Herrem family, and pays summer help in the garden.



■ Hovelsrud farm and villa c. 1880, showing the houses and gardens built 1840-47 by Nils Hoel, politician and landowner. The map was drawn by a member of the Hoel family. Europa Nostra Awards 2014, entry dossier No01.



■ Aerial photo of Hovelsrud 2008. The framework of the garden is intact, while the orchard has been ploughed and the flower beds on the terrace removed. Europa Nostra Awards 2014, entry dossier No01.



■ Aerial photo of Hovelsrud 2012. The orchard has been replanted, the flower beds are back and the vegetable garden is established near the house. Europa Nostra Awards 2014, entry dossier No01.



■ Hovelsrud has a unique position in the landscape above the lake Mjøsa. In the large kitchen garden a variety of flowers and old types of vegetables are grown. It is also a colourful sight, much appreciated by visitors. Photo: M. Eggen 2012.

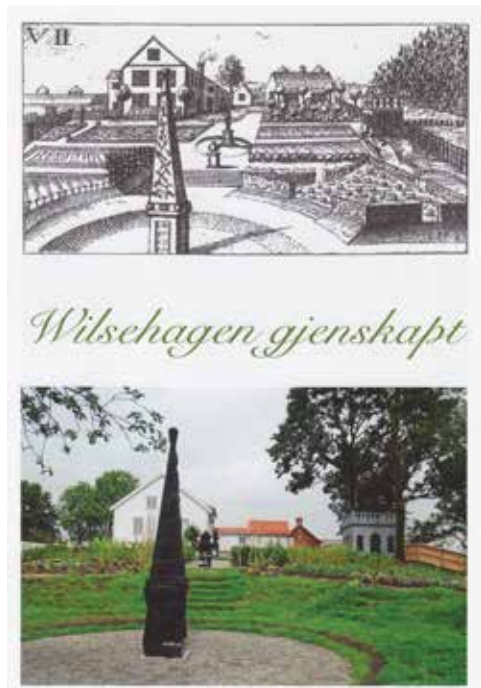
Spydeberg

The second example is Spydeberg, located in the county of Østfold in the southeast of Norway, not far from the Swedish border. During the years 1768-86 Spydeberg farm and vicarage was the home of Jacob Nicolai Wilse and his family. Wilse was a Danish-Norwegian vicar who became one of the most important nature historians in the country, exchanging seeds with Carl von Linné in Uppsala. His writings on topography and local history are today considered major documentary sources, in particular the description of the layout and contents of his own garden, which he published in the 1770s. This description is the best documentation known so far of an 18th century garden in Norway, and is the reason why it was possible to reconstruct Wilse's vicarage garden in 2011-14.

Many parishioners in the agricultural municipality of Spydeberg believed the formal garden of the vicar Jacob Nicolai Wilse to be only a legend, in spite of his detailed descriptions. Before the start of the reconstruction project the south-sloping garden was covered in grass with a number of old trees and shrubs, and could not be distinguished from the rest of the vicarage's immediate surroundings. In 2007 the house and grounds were taken over by "Spydeberg vicarage foundation" (Stiftelsen Spydeberg prestegård) in order to secure their historic values for the local community and the wider public and to keep the property as a place for meetings, education and more festive activities. The adjacent farm is privately owned, and the agricultural production is based on organic principles.

Norway won its constitution as an independent nation in May 1814, and as part of the 200 years anniversary celebrations a number of restoration projects were initiated from 2010 to be completed in 2014. In 2011 the Directorate for Cultural Heritage (Riksantikvaren) decided to fund an archaeological survey of Wilse's garden for mainly two reasons: Wilse's part in the enlightenment movement leading up to the revolutionary constitution of 1814 (he died in 1806), and the fact that the vicarage played an important part to put a stop to the war actions between Norway and Sweden during the summer of 1814. It was in this house that the decision was made to stop the bloodshed and accept the Kiel treaty of January 1814¹.

When the archaeological survey brought full evidence of the remains of Wilse's once famous formal garden, the further economic funding of the reconstruction project was also secured. The archaeologist Aja Guldåker led the survey team, while garden historian Madeleine von Essen carried out the interpretation of Wilse's illustrations and writings and further historical research. Landscape architect Anne Kaurin drew up the reconstruction plans. The research report and the plans were discussed with a group of experts at a seminar. With full support from the foundation, the project could be rooted in the community through local gardeners, carpenters, masons and other very competent people, in addition to a number of volunteers. All garden fences, garden buildings and ornaments were made locally, and the new retaining walls were built with local moraine stone. The paths inside the plant quarters were covered with woodchips and the main paths with gravel from the area, all in accordance with Wilse's own recommendations. Although only one of Wilse's original lime trees remains, as a stump with one selected young stem, the long list of his ornamental, edible and otherwise useful garden plants were almost all in place when the Spydeberg vicarage garden opened in June 2014.



■ In 2011-14 the garden of the vicar, nature historian and topographer Jacob N. Wilse in Spydeberg was reconstructed. The main sources for the reconstruction were his own maps and drawings from the 1770s, as shown on the front page of the leaflet presented at the opening of the garden in June 2014.



■ The upper part of the Spydeberg vicarage garden in August 2014, showing the flower quarter with the lime tree stump in front of the windows of the house, surrounded by quarters of vegetables and berries. Photo by Madeleine von Essen, taken from the roof of the reconstructed viewing platform.

Historical values

The two cases presented above are similar in the sense that part or the whole of the gardens had been out of use for a long period of time and had to be brought back into vision. The cases are dissimilar in the sense that the Hovelsrud gardens had only partially disappeared, the soil being ploughed and used for other crops than garden produce, while the borders of the gardens were easy to define. At Spydeberg the whole formal garden and its outline was invisible because grass, shrubs and self-sown trees had taken over the area, while the remains of the ground structures lay more or less undisturbed in the ground. The main difference between the cases is that the Hovelsrud gardens could be restored within its existing boundaries, while at Spydeberg the whole garden had to be uncovered and reconstructed in accordance with 230-year-old drawings.

When these two projects are evaluated as successful, it has mainly to do with two factors: ambitions and methods. The owners of both gardens had ambitious aims to preserve as much as possible of the existing historic fabric, buried or in clear sight, and in this they had the full support of the cultural heritage authorities. Their methods to secure that these aims were reached were built on one very important factor, the quality of the historic survey and analysis as a base for the project. At Hovelsrud both Marianne and Are had vast knowledge about the house and the gardens, but they also knew when to use experienced consultants. In Spydeberg some of the foundation's local members had studied Wilse's works for decades. They had for example published facsimile editions of some of his topographic books. Therefore their interest also lay in a reconstruction as close to the evidence of the old drawings as possible, without cutting down all the self-sown trees around the garden.

In 2012 Hovelsrud received the National Cultural Landscape Award, and in 2014 the EU Prize for Cultural Heritage/Europa Nostra Award for Conservation. At the Spydeberg vicarage the house and a storehouse were protected after the Cultural Heritage Act in 1991, and the reconstructed garden and surrounding grounds were protected in 2014. Although they have undergone a very visible rejuvenation, most visitors perceive both gardens as old gardens with an interesting history, and they are both very popular with the public in Hedmark and Østfold counties respectfully. Information about the properties is accessible on site or on the Internet, and the historic plants in particular, as well as the produce that can be made from those, seem to be of great interest to the visitors.

In Norway the cultural heritage authorities can only support conservation work, not the day-to-day maintenance by skilled gardeners. Our main concern for the future, therefore, is whether the owners will have sufficient economic means to secure a high maintenance level and, at the same time, develop the gardens. At Hovelsrud Marianne has the role of the head gardener, and the family will be able to make an income from garden produce in the years to come. At Spydeberg some garden products will also be developed, but the question of skilled personnel on a permanent basis needs an immediate solution. For the time being local gardeners are hired by the foundation, and volunteers help out when needed. One solution for Spydeberg would be that the county museum authorities employed museum gardeners who could take this and other important historic gardens under their wings. However, no immediate permanent solution is in sight for Spydeberg. The only thing we can be certain of for both gardens, is that only sufficient maintenance resources will secure the rescued values and allow the history of the gardens to be told in generations to come.

1. In this treaty Norway was transferred from a union with Denmark to one with Sweden, due to the fall of Napoleon and the victories of the Marshal Jean Baptiste Bernadotte, the Crown Prince of Sweden. The constitution of 17th May was accepted by Bernadotte and Sweden in the autumn of 1814, and the union between Norway and Sweden existed until 1905.

Further information

<http://www.midtimjosa.no/midt-i-mjosa-ba/medlemmer/hovelsrud-gard/>

<http://www.hovelsrud.no/>

<http://www.spydebergprestegaard.com/>

Mette Eggen, landscape architect, former senior adviser with Riksantikvaren, Norway
mette.eggen@gmail.com

Longing for absence

Interpretation and conservation of Anton Chekhov's Garden in Yalta

Joachim Schnitter

Being the son of a luckless salesman, Anton Chekhov (1860-1904) did not have the chance or desire to do gardening when he was young and living in Moscow. However, the importance of the garden topos increased, both in his literary work and in his private life, reaching its climax with the writing of "The Cherry Orchard" and with his own garden that he laid out and maintained during his last years in Yalta. In the following, I will try to interpret this garden and to give guidelines for its conservation.

Origination: From farming to gardening

Since 1879, Chekhov lived together with his parents and siblings in a small apartment in Moscow. His father was not able to support the family so Anton – still in his twenties but earning some money from selling short stories – became the head of the family. His first noteworthy garden experiences he probably made at the summer-residences he rented in the mid-1880s, but while he enjoyed fishing and relaxing the garden remained merely a background.

In 1892, Chekhov purchased the country estate of Melikhovo forty miles south of Moscow. He bought it for financial reasons and in order to gain new experiences that could be used in his writings, and maybe for health-reasons as well, as the first indications of tuberculosis had shown six years before. This became the start of his interest in gardening.

Chekhov moved with his parents and his sister Masha to Melikhovo to earn their living from farming, but they were also gardening: His father laid out new garden paths, his sister Masha cared for the kitchen garden and the orchard and he himself took over the planting of new trees. After the morning-coffee at 4 am Chekhov used to go into the garden, looking after the fruit trees or cowering at a trunk, watching it carefully. He spent whole days caring for the trees and the roses. He also built a new pond and planted trees around it (Chekhov 2010, p. 179). His sister Masha remembered: "To plant, to build, to layout and to nurse – this was Anton's element" (Tschechowa 2004, p. 120. My translation).

After a severe bleeding of his lungs in 1897, his doctors advised him to move to the subtropical climate of the Crimea. When he moved to Yalta in 1898, he seemed to be aware that he did not have many years left. To secure his mother and sister financially he sold his entire work to a publisher for 75.000 rubles. As part of the deal, he had to assort and to rework all his older novels. Rather well-off but ill and with a lot of work to be done you would have thought him to buy an estate with all comfort, but instead Chekhov bought an unimproved ground in the Tartar village Autka near Yalta and started from zero.

Although the place showed "no single tree, no single bush, but an old, forgotten, knobby grape-vine that loomed out of the dry, adamant soil" (Tschechowa 2004, p. 202-203. My translation) Chekhov and Masha were both inspired by it: "At night we sat in Anton's apartment and worked on a map for the property: where the future house should be built, how the garden should be differentiated, we

marked the paths in the garden [...]. We were so engrossed in our plans and were so lost in our reveries that we even imagined grottoes and fountains [...]" (Tschechowa 2004, p. 202-203. My translation).

While the house was under construction, Chekhov was busy laying out the garden. He ordered trees and bushes from all over Russia, among them peach-, apricot- and cherry-trees. He planted espaliers of apple and pear (Knipper 1998, p. 67-68). His employee Arseniy, who had worked in Nikitsky Botanical Garden nearby Yalta before, supported him (Čechov 1979b, p. 196). However, Chekhov considered himself more competent than Arseniy, and did not allow him to do any tree cutting while the landlord was away.

In November 1899, Chekhov proudly wrote: "The garden becomes extraordinary. I am planting all by myself, with my own hands. I have planted one hundred roses, the most precious and cultivated breeds. [...] many camellias, lilies, tuberose et cetera." (Čechov 1979c, p. 200. My translation). During spring of year 1900 he planted Palm trees and "put little benches all over in the garden, no luxury benches with iron stands but wooden ones" (Čechov 1979c, p. 238. My translation).

Interpretation: "A carrot is a carrot"

Chekhov's letters tell of many different trees and flowers that point at a colorful and manifold garden. Chekhov considered it "beautiful, but [...] untidy, dirty, the garden of a dilettante" (Čechov 1979c, p. 249. My translation). In contrast, Mikhail Chekhov remembered that his brother planted the trees "precisely as a surgeon" (Chekhov 2010, p. 213). In fact, the garden seems to have resembled the typical gardens of Crimea as can be seen in a painting by Chekhov's friend Isaak Levitan (1860-1900) from 1886 (Levitan 1886). There was neither a strong zonal structure nor a symmetrical axis in the



■ Chekhov in his Garden in Autka in 1900 (Anton Čechov : Sein Leben in Bildern. Ed. Peter Urban, Zürich 1987, Picture no. 585, p. 257).

garden. The garden-pathways bordered a multitude of subspaces that seem to have been without any hierarchy. Nevertheless, the laying out was far from being arbitrary. But what was the underlying idea of this design?

Cultural development and optimism of improvement

His friend Alexander Kuprin resumed that Chekhov had seen his garden as a symbol of progress and general cultivation. He quoted Chekhov: “Before I came here all this was waste land and ravines, all covered with stones and thistles. Then I came and turned this wilderness into a cultivated, beautiful place. Do you know [...] that in three or four hundred years all the earth will become a flourishing garden.” (Kuprin 2015).

Although this points at the typical 19th century dream of progress and of entire cultivation Chekhov’s letters also indicated deep pessimism. His friend Ivan Bunin reported that Chekhov some days meant to have proofs for a life after death, and other days he was strongly convinced of the opposite (Bunin 2004, p. 59). We have to be aware of one-dimensional explanations.

Keeping a controllable distance

Derived from Chekhov’s tale “Man in A Case” spatial organization and a convenient distance to people seem to have been of vital importance to the writer. In Moscow, he had suffered from the overcrowded apartment of his family. In Melikhovo he built an annex he could escape to when his admirers beleaguered the dwelling house. In Autka he often complained about a too small number of guests but also about too many of them: these two opposites both kept him from working. His garden, with its many subspaces, was composed to enable him to find the perfect distance at any time.

The house was designed as if it had been supplemented several times, and it had many doors, which made it easy to switch between in- and outside. Through the half-open spaces of the veranda, the balcony and the souterrains, the borderline between inner and outer space got permeable. Vertical green at the southern façade intensified this merger between dwelling house and garden.



■ The garden in front of the southern Façade of the dwelling house around 1900 (House-Museum A.P. Chekhov Yalta, <http://chekhov-yalta.org/ru/photoalbum>, 23.09. 2014).

Chekhov also bought the little estates of Gurzuv and Kutchuk-Koj nearby, although this was not easy for him to afford. Forced to sell Kutchuk-Koj after a short time Gurzuv remained his hideaway when he was tired of his guests in Autka.

In 1901, Chekhov got married to the actress Olga Knipper. She worked in Moscow and stayed in Gurzuv when visiting her husband. His sister Masha remained the majordomo of Autka. This arrangement was not only due to the fact that Olga was indispensable at the theatre in Moscow, but also because Chekhov did not wish to see his wife every day. Already in 1895, he wrote in a letter to a friend: “By all means I will be married if you wish it. But on these conditions: everything must be as it has been hitherto—that is, she must live in Moscow while I live in the country, and I will come and see her ... give me a wife who, like the moon, won’t appear in my sky every day.” (Čechov 1979b, p. 183. My translation).

The question of distance was something he reflected a lot upon. In 1889, he wrote that one has to be “absolutely indifferent” (Čechov 1979a, p. 21. My translation), for only the indifferent is able to see things clearly, to be fair and to work. This conviction is based on the philosophy of Marc Aurel, which was a major guideline in Chekhov’s life (Urban 1997, p. 12). In this regard, Autka was part of a Chekhovian characteristic: the keeping of a controllable distance.

A symbol of paradise?

Soon Chekhov got sick of Yalta and felt uprooted from Moscow and its cultural life. Working in his garden was a kind of distraction from loneliness and the boredom of the province. His beloved Melikhovo by this time was ruined: His sister Masha described the new owner of Melikhovo as an unscrupulous wood merchant who would not shrink back from cutting down the linden avenue (Tschechowa 2004, p. 213). Therefore, by laying out the garden Chekhov also prepared his home to become a new Melikhovo for his family.

From December 1902, Chekhov worked on his last play, “the Cherry Orchard”, feeling depressed by loneliness and by a marriage crisis, while Olga felt guilty of a miscarriage and unaccepted by Masha. In the play “The Cherry Orchard” some of these facts reappear: A family of landholders must sell their property, containing a precious



■ The garden in front of the southern Façade of the dwelling house in 2012 (Photo: J. Schnitter).

cherry orchard. The ruthless buyer wants to subdivide the estate and to uproot the trees. The family is reluctant to sell the estate because the garden symbolizes a happy past that they do not want to lose. For the mother of the family the garden also holds the memory of her deceased child. As she blames herself for his death she feels bound to keep the garden alive and with it the memory of her son. Apparently, the story was influenced by Chekhov's own experiences. Surely, the destruction of the avenue at Melikhovo played a role, as well as his desire for the past and maybe even the loss of the child he and Olga had strongly desired.

The Russian philologist Olga Spachil has explained the origins of Chekhov's play "The Cherry Orchard" from the Russian and Ukrainian folklore: A cherry orchard, planted with cherry and other fruit-trees, symbolized the chasteness of a young woman and her security in her parent's home. It also symbolized the desire for, and the meeting with, her bridegroom. For married women the cherry orchard symbolized the past. A belief originating from pre-Christian times is that birds sitting in the fruit-trees hold the souls of the dead or bring news from home. In the 19th century, according to Spachil, it was quite widespread in southern Russia to bury unchristened children in the cherry orchard (Spachil 2004, p. 139-147).

This complex mythologeme passes on the paradise-motif as a place of desire and of the afterworld in significant aspects, which can be found in the garden of Autka:

- a high number of fruit trees that according to historic pictures formed a little cherry orchard in the southern part of his garden.
- a small stream flowed through Chekhov's garden as in the traditionally imagined paradise garden.
- the funeral motif can be found in reality in the tartar graveyard close to Chekhov's ground and imaginary in the memory of the unborn child.
- in the Ukrainian folklore an old man tries to lure a young woman with his wonderful cherry orchard. Several of Chekhov's letters to Olga seem to refer to this traditional motive.

Chekhov's garden in Autka has clearly been a reference for his considerations on the play "The Cherry Orchard". Vice versa his fictional cherry orchard, its roots in the folklore and in the religious tradition can help us understand what Chekhov saw in his real garden.

Varied meanings or no meaning?

Why did Chekhov put so much of his energy into creating this paradise although he was aware that he would not live to see its zenith? Referring to Chekhov's philanthropy alone occurs too simple, even more so as Chekhov's literary gardens and garden-utopias as in "The Black Monk", "My life", "The New Villa", "Cherry Orchard", "Gooseberries" and "Uncle Vanja" all collapse.

Autka rather seems to result out of a stoic view onto the world, the dualism of responsibility and callousness. The paradise motif of Autka showed an existentialist "however": Facing his near disappearance, he was sure his work would not endure – he not even thought his literary opus would be read longer than seven years after his death. So in his last years Chekhov did not work primary to influence the society or the environment; he tried to form his character according to Marc Aurel's "Meditations" because for Chekhov this constituted a good life. His friend Ivan Bunin resumed: "Chekhov's true, only hero – is the hopeless human being" (Bunin 2004, p. 77).

Concerning his literary work, researchers speak of Chekhov's "perspectivism" (Leitner 1997, p. 58-64), of the reality that lies in the individual perspective. Likewise, no interpretation should be claimed exclusively right but rather as an aspect of his garden idea. If we would get the chance to ask Chekhov about the "meaning" of his garden we might get the same kind of answer as his wife got when asking about the meaning of life: "You ask 'What is life?' That is the same as asking 'What is a carrot?' A carrot is a carrot and we know nothing more" (Knipper 1998, p. 400. My translation).

Perspectivism in preservation

Even if Chekhov himself in his desire for indifference would not care about the cultural worth of his garden today, it occurs important to me to keep the garden as authentic as possible. Not only because it is the living legacy of a great writer or because it manifests a background of his play "The Cherry Orchard" but even more because it makes central parts of Chekhov's stoic approach towards life visible.

Directly after Chekhov's death in 1904 his sister Masha made his house a private Museum. In 1921, it was declared an official Chekhov-Museum and Masha became the first director. As she dedicated her life to the memory of her brother, she changed as little as possible, but unlike the house, the garden could not fall asleep. One of the most drastic interventions was the transforming of the stream into a concrete canal in order to avoid water erosion. The path system remained original. However, the vegetation has developed: Today you hardly find any original fruit trees in the garden. Some original conifers nearby the houses partly have reached enormous volumes and there are groups of original bamboo and cypress at the southern border. Most cherries and palms do not seem to be original. At the southern façade of the dwelling house, there is an original *Rosa banksiae* with an impressive bloom every year. The flowerbeds contain different roses, red tulips, *stephanandra*, arum, ivy, lesser periwinkle and much more. Still there is no planting-system in evidence.

Despite a number of photographs that show the garden in Anton's and Masha's time we have but little information about the original vegetation as a historic planting plan is missing. The most important step towards a garden-historic maintenance concept therefore is to let a field surveyor make a detailed as-completed drawing of the present. The second step should be to reconstruct at least three layers of time whose importance for preserving guidelines have to be traded against each other :

1. the year 1904, which most clearly represents the garden designed by Chekhov. However, it does not represent the zenith of the vegetation.
2. a second layer is to be suggested shortly before the conversion of the stream into a canal, presumably within the first decades of the 20th century, which would represent the artist's – Anton's – intentions probably most accurate.
3. Moreover, Masha's work, done in 5 decades throughout two world wars and the Stalin-Era, must be valued as a cultural worth of its own. In the garden, it represented the continuity of care by the Chekhov family with a third zenith around the 1950s.

As these kinds of basic considerations have not yet been done, I have discussed the importance of preserving guidelines with director Alexander Titorenko of the Chekhov House-Museum in 2012 and 2013 in Yalta. After the political overthrows of Crimea in 2014,



■ Chekhov on a garden bench near the dwelling-house in 1901 (Anton Čechov: *Sein Leben in Bildern*. Ed. Peter Urban, Zürich 1987, Picture no. 670, p. 293).

it was technically not possible – whether by e-Mail, mail nor telephone – to get in touch again. As soon as possible, I will try to renew the contact, to support the execution of the above-mentioned first step financially and to discuss the next steps. However, even before this it may be useful to think about certain aspects of preservation and reconstruction:

Although it may be possible to identify many of the original trees from the pictures, it would be useless to plant f. e. fruit trees beneath the crowns of the original conifers. Valuing the original vegetable substance of utmost significance for the authenticity in general, in this special case its preservation is of even higher importance since the artist planted it all by himself and was extremely proud of that. Therefore, a complete reconstruction to the status of 1904 can be no option for the near future. However, as most of the big original trees are located nearby the house it may be possible to replant the southern part of the garden according to the historic pictures with fruit trees again to make the Cherry Orchard /paradise Motif visible once more. The situation is even more problematic when it comes to perennial herbs: Although we know a lot about what different roses and perennial herbs Chekhov planted, no historic planting plan exists.

As it is questionable if we will ever know exactly what the garden looked like I suggest using the garden around the new Museum buildings as proving grounds: this could be the place to plant our imaginations of Chekhov's use of the plants, to show possible past conditions without influencing the authentic historical ground. On the historical ground of the garden, I plead for a very simple plantation; just one or two kinds of herbs that keep the ground covered without attracting attention. Instead of an arbitrary planting that could be found anywhere, we should show our lack of knowledge.

Showing the absence, the bad spots in the garden would make the discontinuity of the place visible. It would not only be an honest handling of a garden-historic problem, even more it could symbolize Chekhov's desire for complete indifference, for callousness and absence.

References

- Bunin, Ivan (2004). *Cechov: Erinnerungen eines Zeitgenossen*. Translated by Brigitte van Kann. Ed. by Peter Urban. Berlin: Friedenauner Presse.
- Čechov, Anton (1979 a). *Briefe 1889–1892*. Ed. and translated by Peter Urban. Zürich: Diogenes Verlag AG.
- Čechov, Anton (1979b). *Briefe 1892–1897*. Ed. and translated by Peter Urban. Zürich: Diogenes Verlag AG.
- Čechov, Anton (1979c) *Briefe 1897–1901*. Ed. and translated by Peter Urban. Zürich: Diogenes Verlag AG.
- Chekhov, Michail (2010). *Anton Chekhov: A Brother's Memoir*, translated by Eugene Alper. New York: Palgrave Macmillan.
- Knipper, Olga (1998). *Erinnerungen*. In: *Mein ferner lieber Mensch. Anton Tschschow und Olga Knipper. Liebesbriefe*. Edited by Jean Benedetti, Frankfurt: S. Fischer.
- Kuprin, Alexander (2011). *To Chekhov's Memory by Alexander Kuprin*. (<http://russiapastandpresent.blogspot.de/2011/10/to-chekhovs-memory-by-alexander-kuprin.html>, 12.05. 2015)
- Leitner, Andreas (1997). Nietzsches Erkenntnistheoretischer und Cechovs Ästhetischer Perspektivismus. In: *Anton P. Cechov – Philosophische und religiöse Dimensionen im Leben und im Werk. Vorträge des Zweiten Internationalen Cechov-Symposiums Badenweiler, 20.–24. Oktober 1994*. Edited by Vladimir B. Kataev, Rolf Dieter Kluge, Regine Nohejl. München: Kubon & Sagner, pp. 58–64.
- Levitin, Isaak (2014). *Garden in Yalta. Cypress trees*. Feodosiya 1886 (WikiArt.org).
- Spačil, Olga W. (2012). Wiśnewyj sad kak realija rossijskogo Juga XIX w. In: *Taganrog i prowincija w tworčestwie A.P. Čechowa: materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii „XXIV Čechowskie čtenija w Taganroge“ 2011*. Izdatelstwo Taganrogskogo gos. ped. instituta im. A.P. Čechowa, p.139–147.
- Tschschowa, Maria (2004). *Mein Bruder Anton Tschschow*. Translated by Antje Leetz. Berlin: Kindler Verlag.
- Urban, Peter (1997). *Wie soll man leben? Anton Cechov liest Marc Aurel*. Edited, translated and with a foreword by Peter Urban. Zürich: Diogenes.

Joachim Schnitter, Dr-Ing
joachim.schnitter@web.de

Köksträdgårdar i Norden under romersk järnålder

Ett teoretiskt och metodiskt problem

Maria Petersson

I denna artikel diskuteras förutsättningarna för att spåra placeringen av köksträdgårdar på nordiskt område under romersk järnålder (Kr f – 400 e Kr). Två platser där sådana odlingar kan ha funnits presenteras. Att de kunnat lokaliseras är resultatet av ett riktat arkeologiskt arbete, teoretiskt och metodiskt.

Fröer av olika kulturväxter från äldre järnåldern (500 f Kr–400 e Kr) har i starkt ökande omfattning framkommit i Sverige och Norden under de senaste decennierna. Den viktigaste orsaken till detta är att regelmässiga arkeologiska undersökningar av boplatser från perioden kom igång i slutet av 1980-talet. Undersökningarna inbegriper ofta makrofossilanalys av jordprover från olika typer av lämningar, vilka genomförs av arkeobotaniker, dvs botaniker specialiserade på äldre växtmaterial.

Cerealier, det vill säga säd, är den kategori makrofossila fröer som är vanligast förekommande. Bearbetningar av cerealiematerialet har bidragit till att belysa kulturhistoriska frågor av vitt skilda slag. Det har även varit möjligt att identifiera den plats där säden vuxit, alltså åkrarna, som under äldre järnålder ofta förefaller ha legat i bebyggelsens närhet. Arkeologiska undersökningar av fossila åkerytor kan belysa aspekter som val av gödsel och gödslingsstrategier, redskapsanvändning, trädning och liknande (Petersson 1999).

Ser vi istället till köksträdgårdsväxter har det hittats fröer som visar att det fanns ett flertal sådana i landet under äldre järnålder (Heimdahl 2010). Däremot saknas kunskap om hur och var de odlats. I denna artikel presenteras möjliga modeller för hur odlingen kan ha varit utformad, samt metoder för att lokalisera dessa odlingar. Resonemanget belyses av några exempel på möjliga romartida köksträdgårdsodlingar från Linköpingsområdet.

Teoretiska modeller

En kronologisk sammanställning av belägg för trädgårdsväxter visar att romarrikets expansion, som inleddes under århundradet före Kristus, hade en påtaglig effekt på odlingen av ett brett spektrum av växter i centrala och nordvästra Europa (Rodhe Sloth m fl 2012, s. 32f). Sammanställningen visar att även om beläggen för nya arter i Sverige är ganska få, följer de ändå den allmänna nordeuropeiska trenden med nyintroduktioner kring Kristi födelse och århundradena därefter. För Sveriges del bygger sammanställningen på en artikel från 2010 av arkeobotanikern Jens Heimdahl, samt ytterligare arter som har hittats sedan dess (Heimdahl 2010).

Ett på flera sätt illustrativt exempel är fyndet av sommarkyndel (*Satureja hortensis* L.) i en brunn använd under äldre romersk järnålder (Kr f–200 e Kr) på en rituell plats vid Hulje i Östergötland (Heimdahl 2012, Petersson 2013). Sommarkyndel var en krydd- och medicinalväxt som förekom inom odlingar i romerskt område i t ex Tyskland, England och Holland (Heimdahl 2012, s. 111). Den har introducerats i takt med att nya landområden erövrats av romarna. Att den även spridits hit illustrerar på ett utmärkt sätt hur Norden påverkats av romerska sedvänjor. Här kan man säga att romerska idéer om hur maten skulle smaka har spridits till Östergötland. Det

är möjligt att även idéer om hur växterna skulle odlas har spridits från romerskt område. I så fall skulle kunskap om dessa idéer kunna hjälpa oss att identifiera inhemska köksträdgårdsodlingar.

Ett exempel som kan tjäna som modell är en provincialromersk *villula rustica* från Niederzier i Baden-Württemberg (Ethelberg 2003, s. 49). Den separat inhägnade köksträdgården låg inom det större inhägnade gårdsområdet, i närheten av ladugården samt intill en damm. Andra modeller för hur köksträdgårdar har placerats kan hämtas från svenskt område från senare perioder. Från Valla i Linköping finns ett exempel på en arkeologiskt undersökt köksträdgård från vikingatid (800–1050 e Kr) (Sköld 2012, s. 39). Odlingsytan låg några meter norr om gårdens huvudbyggnad, som tillkommit under 500-talet e Kr, när gården etablerades. Den var cirka 110 m² stor och odlingslagret var nästan 20 cm tjockt. Området hade gödslats bland annat med avfall från gården. Enstaka stolphål, placerade i odlingslagrets kant, tolkades som lämningar av en hägnad. Makrofossila fröer av ärtor, bönor och oljedädra (*Camelina sativa*) fanns i olika kontexter på gården och kan ha odlats här (Sköld 2012, s. 162).

Ett exempel från nuvarande Skänninge visar en annan placering och utformning av köksträdgården. Direkt utanför gaveln på ett mindre bostadshus, sannolikt uppfört under 1000-talet, fanns en cirka 65 m² stor, inhägnad yta, tolkad som platsen för en köksträdgård (Bergqvist 2009, s. 21ff; Bergqvist & Lindeblad 2013, s. 94f). Inom ytan fanns täta spadstick (Bergqvist 2009, s. 30). I söder begränsades den av ett dike. I norr har odlingen begränsats av en cirka 4x2 meter stor komposthög. Här fanns förutom spadstick även spår av djurgångar, skapade av sorkar eller liknande. I odlingslagret fanns bland annat brända örter och fröer av kål, samt frukter av humle.

Ytterligare en modell för hur köksträdgårdsväxter kan ha odlats under förhistorisk tid kan hämtas från de medeltida landskapslagarna. Ur dessa kan möjligen utläsas att örter, bönor, lök och rovor odlades på åkergrädena tillsammans med spannmål (Tollin 2005).

Metod

Ett metodutvecklingsprojekt för arkeologiska undersökningar av fossila åkerytor (Petersson 1999, 2001), har under senare år även kommit att omfatta trädgårdar och köksträdgårdsodling (t ex Nordström & Heimdahl 2012). Den metod som utarbetats innebär en kombination av flera element, där tre framstår som särskilt viktiga i detta sammanhang:

1. Avbaningar av övre marklager med grävmaskin över stora sammanhängande ytor för att få fram odlingsytornas utbredning och avgränsning.
2. Längsprofiler genom odlingsytorna, där lagerföljd nogt analyseras och dokumenteras.
3. Naturvetenskapliga analyser, där provtagningen särskilt fokuseras mot längsprofilerna.

Denna specialanpassade kombinationsmetod har varit helt avgörande för de resultat som presenteras nedan.

Två exempel: Tornby och Mörtlösa

I Linköpingsområdet har genom åren genomförts ett flertal arkeologiska undersökningar, där det funnits odlingsspår i nära anslutning till förhistorisk bebyggelse. Den storlek på odlingsytorna som uppmäts varierar mellan cirka 700 m² och 2000 m². Kulturgeografen Mats Widgren menar att det är rimligt att anta att en gård under äldre järnåldern hade ungefär 3 hektar årligen besädd åkermark, odlad i ensäde (Widgren 1983, s 79). Historikern Lennart Palm har visat att åkermarken på en mindre gård i ensädesbruk under 1700-talet kunde vara så liten som 1,5 hektar (Palm 1997, s 143). Dessa siffror antyder att de odlingsytor som påträffats i Linköpingsområdet antingen utgör en liten del av den totala åkerarealen eller att de huvudsakligen använts för annan odling än säd.

Vid arkeologiska undersökningar av två platser med gårdsnära odling från tiden kring Kristi födelse gavs tillfälle att undersöka odlingslagrets karaktär på ett mer detaljerat vis (Petersson 2011; Lindeblad & Petersson 2012). En metod som då användes var mikromorfologisk analys, en i Sverige hittills sällan använd metod.

Med jordmikromorfologisk analys menas beskrivning och tolkning av komponenter, karaktäristiska kännetecken och strukturer i jordmån och sediment som inte är synliga med blotta ögat. På detta sätt är det möjligt att få information som inte kan hämtas från kemiska, fysiska eller andra analyser. Jord- eller sedimentprov för mikromorfologisk analys tas vanligtvis ut ur jordlagren med hjälp av metallboxar, för att säkra att de olika beståndsdelarnas inbördes läge ej rubbas. Proverna torkas och impregneras därefter med resin, så att jordprovet blir ett hårt block. Från blocket skärs en mikroskopiskt tunn skiva, en s k tunnslip, som monteras på en glasplatta. Tunnslipen undersöks under ett polariseringsmikroskop och beskrivs efter internationell standard. Den slutliga tolkningen bygger på en helhet av insamlade data (Sageidet 2007).

Vid Tornby undersöktes en gård från yngre förromersk och äldre romersk järnålder (cirka 200 f Kr–200 e Kr). Här fanns en samtida knappt 1 100 m² stor, fossil odlingsyta, belägen cirka 20 meter från gårdens bostadshus (Petersson 2011). Odlingslagret var upp till 30 cm tjockt och bestod av mörkt, starkt homogeniserat material av humusblandad lera. Den homogeniserade karaktären är typisk för alla odlingslager medan lagret är tjockare än fossila åkerjordslager i allmänhet brukar vara. Tjockleken pekar på att tillförseln av gödsel varit betydande. I lagret fanns också kol, sot, skärvsten och enstaka rundnötta keramikskärvor, något som visar att avfall från gården tillförts odlingsytan som gödsel.

Även den mikromorfologiska analysen visade att gödslingen varit riklig och med denna metod kunde även gödsel från gräsätande djur och mänsklig latrin påvisas. Preparatet innehöll få fytoliter (små kristaller av kiseldioxid som vissa växter bildar i sina celler), något som kan tyda på att området inte använts som sädesåker eller bete. Vidare fanns tecken på att jorden bearbetats med hacka eller spade. Mikromorfologen Barbara Sageidet föreslog att området använts för köksträdgårdssodling där det till exempel har odlats kål eller rotfrukter (Sageidet 2009, s 33ff) och de arkeologiska iakttagelserna stämmer med denna tolkning.

Vid Mörtlösa undersöktes odlingsspår som pekar mot en delvis anorlunda utformning av odlingen. Här undersöktes en större gård, anlagd kring Kristi födelse och övergiven under 500-talet (Lindeblad & Petersson 2012). I omedelbar anslutning till bostadshuset fanns spår av en cirka 1 200 m² stor, samtida odlingsyta. Odlings-

lagret hade samma uppbyggnad och karaktär som vid Tornby. Det var upp till 30 cm tjockt, bestod av homogeniserat material och innehöll boplatmaterial som visade att det gödslats med avfall från gården (Lindeblad & Petersson 2012, s 39f).

Den mikromorfologiska analysen visade att odlingslagret innehöll gödsel från växtätare, som nötkreatur eller får, samt rester av mänsklig avföring med karaktäristiska fiber- och fosfatkoncentrationer (Sageidet 2009, s 14ff). En hög andel humus respektive organiskt material som var starkt nedbrutet understryker ytterligare att området tillförts stora mängder gödning. Det saknades tecken på att man växlat mellan odling och bete, det fanns nämligen inga rötter av ogräs. I det analyserade provet fanns talrika fytoliter, och den form som dominerade kan ha sitt ursprung i korn- eller veteplantor, något som visar att säd har odlats på ytan. Odlingen har varit jämn och intensiv. Analysen visade också att det fanns spår som skulle kunna tolkas som att området någon gång brukats med spade. En tolkning är att man växlat mellan köksträdgårdssodling med spadbruk och sädesodling. En annan tolkning kan vara att man under förhistorisk tid, liksom under medeltid, odlat vissa köksträdgårdsväxter tillsammans med säden.



■ Tornby. Provtagning för mikromorfologi. Det mörka lagret representerar odlingsytan. Foto: Maria Petersson, SHMM.



■ Mörtlösa. Närmast i bild ett hus från romersk järnålder. Odlingsytan låg nedanför (bakom) huset och syntes som ett välavgränsat, mörkt lager. Foto: Maria Petersson, SHMM.

Sammanfattande kommentarer

Från nordiskt och svenskt område finns fynd av frön av ett antal kulturväxter som i sin ursprungliga miljö torde ha odlats på särskilt avsatta ytor – köksträdgårdar. Under romersk järnålder verkar antalet växter av denna typ ha ökat, som ett resultat av kontakter med romarriket. Frågan är hur och var dessa växter odlats i Norden.

Vid två arkeologiska undersökningar i Linköpingsområdet belystes denna fråga mera ingående genom att jordmikromorfologisk analysmetod användes. Av resultaten att döma, verkar det som om metoden är en framkomlig väg att spåra äldre köksträdgårdar. Vid Tornby och Mörtlösa identifierades två mindre odlingsytor från tiden kring Kristi födelse med arkeologiska metoder. De hade flera gemensamma karaktäristiska drag. Läget i anslutning till bebyggelsen, odlingslagrens ovanliga tjocklek (som antyder kraftig tillförsel av gödsel) och mörka färg samt deras innehåll av rundnött boplatsavfall, som visar att ytorna gödslats med avfall från bosättningen, är sådant som kan avgöras med arkeologiska metoder. Mikromorfologisk analys har påvisat att ytorna dessutom tillförts gödsel från gräsätande djur samt mänsklig latrin och vidare att ytorna bearbetats med hacka eller spade. Vid Tornby tolkades ytan som kontinuerligt använd för köksträdgårdssodling, vid Mörtlösa har den antingen använts som köksträdgård vid enstaka tillfällen eller också har säd och köksträdgårdsväxter odlats tillsammans på samma yta.

Summary

Seeds from an increasing range of kitchen-garden plants are found in Sweden and Scandinavia by archaeologists. So far we have little knowledge of how these plants were cultivated in a northern context. In this article I present two examples of kitchen-gardens from the Roman Iron Age, representing two different cultivation regimes. The method chosen for the archaeological excavation derives from work done on fossil fields. It consists of three main components; the removal of topsoil by excavator over large areas, long profiles through potentially cultivated areas and an adapted strategy for scientific sampling. In this case, micromorphological analysis was of crucial importance for the result.

Referenser

- Bergqvist, J. (2009). *Nya Motalagatan. Arkeologisk undersökning – Skänningeprojektet. RAÄ 5, Skänninge stad, Östergötland.* RAÄ. UV Öst Rapport 2009:2.
- Bergqvist, J. & Lindeblad, K. (2013). Storgårdar under vikingatid och tidig medeltid. R. Hedvall, K. Lindeblad & H. Menander (red). *Borgare, bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia.* Stockholm, s. 87-104.
- Ethelberg, P. (2003). Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f. Kr. – 1000 e. Kr.). P. Ethelberg, N. Hardt, B. Poulsen & A. B. Sørensen. *Det sønderjyske landbrugs historie. Jernalder, Vikingetid & middelalder.* Haderslev, s. 123-373.
- Heimdahl, J. (2010). Barbariska trädgårdsmästare. Nya perspektiv på hortikulturen i Sverige fram till 1200-talets slut. *Fornvännen*, s. 105, 265-280.
- Heimdahl, J. (2012). Makroskopisk analys av jordprover från offerplats Hulje, RAÄ 281, Högby socken, Östergötland. Teknisk rapport. Bilaga 8 i Petersson. M. (2013).
- Lindeblad, K. & Petersson, M. (2012). *Mörtlösa bytomt – gårdar från järnålder och historisk tid. Östergötland, Linköpings kommun, S:t Lars socken, RAÄ 323 m.fl.* RAÄ, UV Rapport 2012:50.
- Nordström, A. & Heimdahl, J. (2012). *Trädgårdssarkeologi i Lyckan. Arkeologisk förundersökning och särskild arkeologisk undersökning.*

Östergötland, Norrköpings stad och kommun, Kv Lyckan, RAÄ 96. RAÄ. UV Rapport 2012:180.

- Palm, L. (1997). *Gud bevara utsädet! Produktion på en västsvensk ensädesgård: Djäknebol i Hallands skogsbygd 1760–1865.* Stockholm.
- Petersson, M. (1999). Arkeologiska utgrävningar av fossil åkermark – en metodstudie. A. Ericsson (red). *Odlingslandskap och uppdragsarkeologi. Artiklar från Nätverket för arkeologisk agrarhistoria.* RAÄ. Skrifter nr 29, s. 61-73.
- Petersson, M. (2001). *Tre åkerundersökningar i Östergötland. Arkeologiska undersökningar av fossil åkermark, gravar och boplatslämningar från äldre järnålder. RAÄ 166, 170 och 171 i Högstad socken, RAÄ 234 i Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland.* RAÄ. Rapport UV Öst 2001:33.
- Petersson, M. (red.) (2004). *Abbetorp – ett landskapsutsnitt under 6000 år. Arkeologisk undersökning av en boplats, ett gravfält, en offerplats, stensträngar och fossil åkermark. RAÄ 288 m.fl, Rinna och Väderstad socknar, Östergötland.* RAÄ. Rapport UV Öst 2002:43.
- Petersson, M. (2011). *Fossila odlingsytor vid Tornby. Arkeologisk förundersökning och särskild undersökning. RAÄ 463 och 464, Linköpings stad och kommun, Östergötlands län.* RAÄ. UV Rapport 2011:71.
- Petersson, M. (2013). *Hulje – en rituell plats från yngre bronsålder och järnålder. Särskild arkeologisk undersökning. Östergötland, Mjölby kommun, Högby socken, Hulje 1:3, RAÄ 251 och 281.* RAÄ. UV Rapport 2013:114.
- Rodhe Sloth, P. & Lund Hansen, U. & Karg, S. (2012). Viking Age garden plants from southern Scandinavia – diversity, taponomy and cultural aspects. *Danish Journal of Archaeology*, 1:1, s. 27-38.
- Sageidet, B. (2007). *Et litet notat om jordmikromorfologi.* Opublicerat PM.
- Sageidet, B. (2009). Jordmikromorfologiske analyser av tynnslip fra seimenter ved Tornby (RAÄ 463 og 464) og ved Mörtlösa (RAÄ 323) i Linköping, Sverige. Bilaga 10 i M. Petersson. (2011).
- Sköld, K. (2012). *En gård från yngre järnålder i Valla. Särskild arkeologisk undersökning. Östergötland, Linköpings stad och kommun, Kv Intellektet, RAÄ 130.* RAÄ. UV Rapport 2012:73.
- Tollin, C. (2005). Medeltida grönsaksodling. H. Tunón, B. Pettersson & M. Iwarsson (red). *Människan och floran. Etnobiologi i Sverige 2.* Stockholm, s. 306-309.
- Widgren, M. (1983). *Settlement and farming systems in the early Iron Age. A study of fossil agrarian landscapes in Östergötland, Sweden.* Stockholm.

Maria Petersson, Fil Dr, arkeolog

Statens historiska museer, arkeologiska uppdragsverksamheten
maria.petersson@shmm.se

Sveriges kulturväxter

Ett ofullbordat praktverk

Per Larsson

År 1869 beslutade Kungliga lantbruksakademien bekosta färglagda avbildningar av de odlade växternas varieteter. Projektet, som kom att kallas *Sveriges kulturväxter*, påbörjades året därpå och fortgick fram till 1896. Över 700 planscher togs fram, men de blev aldrig publicerade som det från början var tänkt. Nu har samtliga planscher digitaliserats genom ett projekt vid Nordiska museet, och arbetet att göra dem tillgängliga genom Digitaltmuseum.se är påbörjat.

Idén till ett planschverk över de odlade växternas varieteter kom från Hampus von Post (f. 1822 d. 1911) som då var lärare och senare blev professor vid Ultuna lantbruksinstitut. I oktober 1869 lämnade han in ett förslag på projektet till Kungliga lantbruksakademien. Förslaget togs upp på efterföljande sammankomst där Nils Johan Andersson (Professor Bergianus, f. 1821 d. 1880) samtidigt lämnade ett annat snarligt förslag. Andersson och von Post var framstående forskare, botanister och sedan länge nära vänner. Båda förslagen behandlade behovet av att få en samlad bild av de kulturväxter som fanns i odling eller lämpade sig att ta upp i odling i Sverige. Fokus låg på de växter som var av praktisk nytta. Både von Post och Andersson menade att det rädde stor oordning i kännedomen om och namngivningen av de former och varieteter av kulturväxter som odlades i Sverige. Som bevis på förbistringen i namngivning nämndes Olof Eneroths *Pomologi* (1864 & 1866) och "våra frökataloger, även de bästa" utan att specificera vilka namnförbistringar som åsyftades (KSLA, A II a, *skrivelser*, 1869).

Förslaget från von Post var att det skulle utföras "ett originalplanschverk efter naturen af våra odlade växters varieteter och former" och Andersson föreslog "... ordnande af typsamlingar af trädgårds- och lantbruksprodukter" (KSLA, *protokoll*, 1869). Andersson anslöt sig emellertid till förslaget från von Post och menade att det skulle anta karaktären av ett nationalverk och lämna en tydlig och säker överblick av de odlade växterna i Sverige. Det skulle kunna få en spridning utanför det vetenskapliga området och den enskilde odlaren skulle få ett tillförlitligt referensverk. Anderssons förslag ansågs allt för kostsamt, men förslaget från Post fick ett årligt anslag på 400 RdRm, dock utan att det beslutades hur många år projektet skulle finansieras (KSLA, *protokoll*, 1869; KSLA, *Förvaltningskommitténs protokoll*, 1869).

Projektets början

Under odlingssäsongen 1870 påbörjades arbetet att avbilda sorterna, under ledning av N. J. Andersson från Bergianska trädgården. Totalt gjordes 47 planscher det första året, varav mer än hälften visar trädgårdsväxter, främst lök och rotfrukter. Resterande planscher visar jordbruksväxter. Trädgårdsväxterna odlades det året i Stockholmstrakten, med några undantag såsom planscherna föreställande 'Enköpingsmorot' från fru Berggren i Enköping och 'Norrländsspritärt' som odlats i Piteå. Från 1871 och fram till 1873 var Hampus von Post ansvarig för projektet och 1874–75 leddes arbetet av Erik Lindgren, Experimentalfältets föreståndare för trädgårdsavdelningen. Mellan åren 1876–79 blev von Post åter ansvarig för projektet.

von Post påpekade i sitt förslag 1869 att den vetenskapliga kompetensen att genomdriva projektet fanns, men osäkerheten låg i att hitta illustratörer som kunde utföra uppgiften på ett tillförlitligt sätt och hade "...förmågan att uppfatta och kunna uttrycka det för växtformen egendomliga utan all öfverdrift." Ansvar för att illustrera planscher föll på Henriette Sjöberg (f. 1841 d. 1915) som den huvudsakliga illustratören. Indikationer om fler inblandade illustratörer finns (Eriksson, 1913) men inte vilka dessa var. I ett brev (KVA, *Brev*, 9/9 1871) uppges att "fröknarna Sjöberg och Wahlberg" kommit till Ultuna för att arbeta med planschverket. Vem fröken Wahlberg var och om hon utförde illustrationer är okänt.

Planschererna

Illustrationerna är utförda i gouache. Med få undantag finns endast en sort avbildad på varje plansch och nästan samtliga illustrationer är namngivna till sort, på planschens framsida eller baksida. Flertalet sorter har namn som talar för engelskt, tyskt eller franskt ursprung. Ordvalet "Sveriges" i projektnamnet syftar alltså inte på att det var kulturväxter med svenskt ursprung, utan det handlade om kulturväxter som odlades i Sverige vid tiden. Illustrationerna framstår som vackra i kombination med en botanisk korrekthet och detaljrikedom. Trots detta var von Post, Andersson och Lindgren ibland kritiska. Mest kritik fick bilderna av kål och bladgrönsaker. Lindgren skriver att han besökt Sjöberg där hon arbetade och "alls icke är nöjd med kålplanschererna". von Post instämmer i kritiken då han i ett brev till Jakob Eriksson skriver "Bladväxter (Sallat t.ex.)



■ Norrländsspitärt odlad i Piteå 1870. Illustration: troligen Henriette Sjöberg. Nordiska museets samlingar.

kan ej fröken Sjöberg teckna, så de bli karakteristiska.” (KVA, *Brev*, 29/4 1881). Av de sallad och kålsorter som avbildats (ca 30 st) framstår flertalet som bra och kritiken som framfördes är svår att förstå utifrån de bevarade planschererna.

Totalt finns 737 planscher bevarade idag. Av dessa finns 724 vid Nordiska museet och 13 vid Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA). Planscher över sorter i trädgårdsodling uppgår till 338 stycken och ca 349 planscher kan kopplas till jordbruket. Dessutom finns 50 planscher över potatissorter där fördelningen mellan trädgårds- och åkerodling är svår att klargöra. De planscher som föreställer kulturväxter för trädgårdsodling är indelade i 18 grupper som baseras på växtslag utan någon strikt botanisk klassificering. Som exempel kan nämnas att det gjordes 80 planscher av baljväxter, 73 planscher som visar bär, 35 gurkväxter, 23 kålväxter och 22 äpplesorter. Spridningen av arter och sorter är god och tycks ge en bild av den sorttrikedom som fanns vid tiden. Antalet är större än det urval som vanligen presenteras i frökataloger vid tiden (KB, *Priskuranter*, 1870-1890).

Projektets slut

Jakob Eriksson var anställd som botanist vid Experimentalfältet och fick år 1881 ansvaret för att driva projektet vidare. I ett brev bad han von Post förklara projektets syfte. Man kan tolka det som att han inte själv var engagerad i uppgiften men gjorde sitt bästa för att driva projektet vidare. Eriksson blev under 1890-talet en internationellt erkänd auktoritet på parasitsvampar och de växtsjukdomar de orsakar. Han var samtidigt medredaktör för *Svensk trädgårdsförenings tidskrift* och anlätade Sjöberg för flera illustrationer i denna (Knutsson, 1902; Eriksson, 1913).

Eriksson föreslog år 1896 att projektets medel även skulle användas till att illustrera växtsjukdomar som kunde finnas på de avbildade kulturväxterna (KSLA, *Protokoll*, 1896). Med det förslaget styrde han listigt nog finansieringen i en riktning som gagnade hans egen forskning. Projektet *Sveriges kulturväxter* upphörde samma år utan ett naturligt avslut. Frånvaron av systematiskt arbete med att beskriva arter och enhetlig namnsättning är antagligen bidragande orsaker till att projektet aldrig slutfördes. Projektet hade vuxit sig för stort på flera sätt.

Sjöberg fortsatte arbeta med det snarlika planschverket *Svenska fruktsorter* (Pihl & Eriksson, 1899-1912). Flera sorter återfinns i båda verken men illustrationerna är inte identiska så bilderna från *Sveriges kulturväxter* återanvändes ej.

Planschernas värde idag

Av von Post och Anderssons stora vision om ett referenspraktverk över Sveriges kulturväxter så återstår de 737 opublicerade planschererna. Avbildningarna, den del av projektet som ansågs svårast, blev utförd medan delen som de själva behärskade, det vill säga sortbeskrivningarna samt revidering av namnskicket, avstannade och publicerades i bästa fall på annan plats. Illustrationernas värde som referensverk avtog säkert med den snabba utvecklingen inom växtförädlingen från och med 1890-talet (Börjesson m. fl., 2014).

I takt med att nya sorter togs fram föll flera av de äldre sorterna ur odling. Några har bevarats medan andra gått förlorade. I detta sammanhang är de bevarade planschererna av värde. I nordiskt perspektiv tycks det inte finnas någon motsvarande dokumentation av kulturväxternas sorter från denna tidsperiod. I internationellt sammanhang framstår *Album Vilmorin* som jämförbart, men detta verk skiljer sig i omfång och syfte (Dressendörfer, 2010).



Öriga artiklar

■ Savojpalmkål odlad vid Experimentalfältet 1873. Exempel på hur kål illustrerades av Henriette Sjöberg. Nordiska museets samlingar.

■ Nedan: Egyptisk alabastergurka, en av de 35 gurkväxter som avbildades inom projektet *Sveriges kulturväxter*. Illustration: troligen Henriette Sjöberg. Nordiska museets samlingar.



Digitalisering

Samtliga planscher har nu digitaliserats med hög upplösning och arbetet att göra dem tillgängliga genom Digitaltmuseum.se är påbörjat. Förhoppningen är att de ska finnas åtkomliga för ett större flertal och fungera som referens för att få inblick i sortvariationen bland kulturväxter i Sverige vid slutet av 1800-talet.

Summary

In 1869, Hampus von Post and Nils Johan Andersson, both scientists in agriculture and botany, put forward a proposal to a project that later was named *Sveriges kulturväxter (Crops of Sweden)*. The aim of the project was to describe, give uniform names and make colour illustrations of all important horticultural and agricultural crop cultivars grown in Sweden. The project was running from 1870 to 1896 and it was funded by The Royal Academy of Agriculture. Henriette Sjöberg was contracted to make the illustrations. There are indications that other illustrators were also involved but their names are not known. When the project ended in 1896 it was not yet published as first intended. It is unclear why this project, which was described as a magnificent work of both practical and scientific significance, was never finished. One contributing factor may have been that the workload was growing with time since several new cultivars were introduced in the late 1800s.

Today, 737 illustrations are preserved and approximately half of them show horticultural cultivars. The illustrations have recently been digitised and will soon be available at digitaltmuseum.se for public access. They are an important source of knowledge concerning the rich variety of crop cultivars in the late 1800s in Sweden.



■ Två sorters rättika på samma plansch. Överst 'Long noir', nederst 'Gris de Morigny'. Illustration: troligen Henriette Sjöberg. Nordiska museets samlingar.

Källor

Arkiv och Samlingar

Kungl. Biblioteket (KB), Stockholm, Priskuranter från flertalet fröfirmor från tiden 1870-1890.

Kungl. Vetenskapsakademiens arkiv (KVA), Stockholm, Brevsaml.
Brev till Nils Johan Andersson från Hampus von Post, 9/9 1871.
Brev till Hampus von Post från Erik Lindgren, 25/5 1873.
Brev till Jakob Eriksson från Hampus von Post, 29/4 1881.

Kungl. Skogs- och lantbruksakademien (KSLA), Stockholm, AIIa.
 Skrivelse till Förvaltningskommittén, *Förslag till Planschverk över de odlade Växternas varieteter*, Hampus von Post, 15/10 1869.
Protokoll hållet vid Kungl. Lantbruksakademien, Lantbruks- samt skogs- och trädgårdsavdelningen, Johan Arrhenius, 3/11 1869.
Förvaltningskommitténs protokoll 1869-11-12.
Förvaltningskommitténs protokoll, våren 1896.

Litteratur

Börjesson, Agneta; Karlsson Strese, Else-Marie & Leino, Matti Wiking, (2014) *Från Sammet till Pansar - svenska åkrar i nya kläder. Sveriges utsädesförenings tidskrift*, 1, sid.7-22.
 Dressendorfer, Werner, (2010) *The vegetable garden*, Köln: Taschen.
 Eneroth, Olof, (1864) *Handbok i svensk pomologi. 1, Inledning till fruktträdens och trädfrukternas beskrifning med särskildt afseende på Sverige*. Stockholm: Nyman.
 Eneroth, Olof, (1866) *Handbok i svensk pomologi. 2, Svensk pomona eller Beskrifning öfver ädlare i Sverige på fritt land odlade trädfrukter och fruktträd*. Stockholm: Norstedt.
 Eriksson, Jakob, (1913) *Landtbruksbotanisk berättelse af år 1913. Landtbruksbotanisk verksamhet vid K.Lantbruks-akademiens experimentalält under åren 1878-1912*. Stockholm: Kungl. Lantbruksakademien.
 Knutson, Anna, (1902) Henriette Sjöberg. *Idun*, 17, sid. 261-262.
 Lange, Ulrik, (2005) *Förtjänstfullt utfört av fröken Knutson: om kvinnliga naturvetenskapsmän under 1800-talet. Föremål för forskning : trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
 Pihl, Axel & Eriksson, Jakob, (1899-1912) *Svenska fruktsorter i färglagda afbildningar*, Stockholm: Norstedt.

Erkännande

Digitaliseringen av planschererna har bekostats genom generösa bidrag från Berit Wallenbergs stiftelse och Stiftelsen Nanna Bergmanssons, f. Wirén, fond. KSLA. Anslag från Helge Ax:son Johnsons stiftelse finansierade arkivstudierna.

Per Larsson, Fil Dr., Intendent
 Nordiska museet, Julita gård
 per.larsson@nordiskamuseet.se

Folkbildning och estetisk fostran

Två teman i Rudolf Abelins författarskap

Elin G Håkansson

Få trädgårdsskribenter kring sekelskiftet 1900 nådde en så stor och bred publik som Rudolf Abelin (1864-1961). I de tiotal skrifter han efterlämnat behandlas allt från små kolonilotter till stora herrgårdsträdgårdar. Utöver pedagogiskt presenterade praktiska råd får läsaren ta del av Abelins åsikter gällande trädgårdens estetiska utformning samt hur trädgården, åtminstone på det teoretiska planet, kan lösa samhällsliga utmaningar.

Under fem år, mellan 1902 och 1907, utkom trädgårdsmästaren, författaren och trädgårdsdirektören Rudolf Abelin med fyra böcker: *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet* (1902), *Villaträdgården: en bok för sommarställen och stadsgårdar* (1903), *Trädgården inomhus: en bok för kvinnan och hemmet* (1904) och *Koloni-trädgården: en bok för stadsbor och industrisambällen* (1907). Böckerna hade två tänkta mottagargrupper: *Den mindre trädgården* och *Koloni-trädgården* med fokus på odlande vände sig till samhällets mindre bemedlade medan *Villaträdgården* och *Trädgården inomhus* riktade sig till de som hade råd att lägga mer pengar på både trädgård och hem. Indelningen kommer dels av hur Abelin själv beskriver sin målgrupp i titel och inledningsord men också utifrån innehållet i de respektive böckerna.

Dessa böcker av Abelin utgör huvudmaterialet till min masteruppsats i konstvetenskap som lades fram vid Stockholms universitet vårterminen 2012 (Håkansson, 2012) och denna artikel är en bearbetning av några slutsatser som presenterades i uppsatsen. I min studie fann jag att innehåll, språk och teman anpassats efter mottagargrupperna, men också att vissa idéer återfanns i samtliga undersökta böcker och därför verkar ha varit grundläggande för Abelin. I den här artikeln behandlas kortfattat hur Abelins folkbildningsambition samt estetiska förhållningsregler tar sig uttryck i böckerna med exempel ur i huvudsak *Den mindre trädgården* och *Villaträdgården*.

Folkbildning och kunskapsspridning

Ambitionen att utbilda är något som genomsyrar hela Abelins karriär. Tre uttryck för detta är de många handböckerna, startandet av trädgårdsskolor och skapandet av Norrvikens trädgårdar utanför Båstad, det sistnämnda tänkt som ett levande museum där olika trädgårdsstilar och tekniker skulle kunna beskådas (Waern 2000, s. 141). I inledningen till *Den mindre trädgården* anger Abelin att boken tillkommit på uppmaning av åhörare till en serie föreläsningar och föredrag han hållit (Abelin 1902, s 9), och dessa föredrag är ytterligare ett exempel på hans verksamhet som utbildare. Tidigare handböcker av andra författare, skriver Abelin vidare, hade främst riktats mot större trädgårdstyper istället för den mindre täppan, och hushållningssällskapens tjänstemän, länsträdgårdsmästarna, hade därmed inte fullgjort sitt uppdrag att finnas till hands för torpare och egnaheimsägare. (Abelin 1902, s 6).

De praktiska råden i *Den mindre trädgården* är utförligt skrivna och Abelin lämnar ingenting åt slumpen. Anvisningar för träd- och buskplantering får här exemplifiera de mycket grundläggande och välformulerade instruktionernas språkliga ton:

"Själva planteringen tillgår sålunda. Sättandet af buskar och träd verkställes för fyra händer. Vid den omedelbart förut grävda gropen, som göres så stor, att växtens rötter få god plats utan att krökas, lägger sig plantören på knä och fattar med sin ena hand trädet eller busken samt utbreder med den andra rötterna hvarfvis i gropen. Medhjälparen öser under tiden försiktigt över rötterna fin, porös jord, som, därest sådan ej förut finnes på platsen, måste ditforslas. Plantören skakar lätt telningen, för att jorden må rinna ned mellan dess rötter. När så mycket jord ifyllts gropen, att de flesta rötterna myllats, stoppas och packas den hårdt. Fyllandet avstannar 5 cm. från öfverkant. Denna lilla fördjupning lämnas, i händelse af vattning behöfver ske. Efter densamma, eller när tillräckligt med regn fallit, igenmakas den" (Abelin 1902, s 40-41).

Abelins anvisningar är pedagogiska och noggranna, vilket signalerar en strävan att vara till så stor hjälp som möjligt för sina läsare och kan ses som ett uttryck för att författaren förväntar sig en relativt låg kunskapsnivå hos den tänkta läsaren. En handbok som gör anspråk på att sprida kunskap bör vara just grundläggande, men det finns också en mästrande ton som framkommer emellanåt i både

Öriga artiklar



■ Framsidan av Rudolf Abelins bok *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet* (1902). Illustration: © Elsa Beskow. Kungliga biblioteket, Stockholm.

Den mindre trädgården och *Villaträdgården*. I avsnittet "Produkternas förvaring och användning" i den förstnämnda boken beskriver han till exempel hur potatis bör tillredas eftersom den, enligt Abelin, alltför ofta kokas på "fel" sätt (Abelin 1902, s 118f). I *Villaträdgården* återfinns också detta drag och tonen är då än skarpare och mer förmanande, särskilt när han beskriver vilka fallgropar som finns när det gäller den estetiska aspekten av trädgården. I denna bok handlar den kunskapsspridande aspekten mest om hur man på ett estetiskt tilltalande sätt utformar sin trädgård och inte i första hand om hur man tekniskt går till väga. Här läggs till exempel stor vikt vid hur vägar och gångstigar kan anläggas så att dessa smälter samman med den omgivande naturen, och Abelin framhåller att även den som har tillgång till monetära medel bör tänka ekonomiskt och hållbart. Behovet av vägledning förefaller utifrån detta, och innehållet i boken, ha varit stort även hos den samhällsklass som av Abelin förutsattes ha ett väl utvecklat smaksinne.

"Trefnad" och "smak"

Ett återkommande tema i *Den mindre trädgården*, *Villaträdgården*, *Trädgården inomhus* och *Koloniträdgården* är idén om det okonstlade och enkla som det mest estetiskt tilltalande. Exempelen är många på hur man bör anlägga och planera sin trädgård och likaså utmärks möjliga misstag. I böckerna återkommer positivt laddade ord såsom variationer på "skön" (skönhet, försköning, sköna), "vacker" (vackra, vackert) och "trefnad" (treflig, trifsam). Även "hvila" och "behag" är återkommande ord, främst i *Villaträdgården* där trädgården i första hand ses som en rekreationsplats. För att förstå vad som menas kan man jämföra med de ord som anger motsatsen, det som enligt Abelin bör undvikas, och dit hör bland annat ord som "störande", "skräpigt", "virrvarr", "oroligt", "brokigt" och "förkonstlad". Avvikelser från det naturliga och ändamålsenliga skapar oreda i Abelins målbeskrivning för ett lyckat trädgårdsprojekt och det prydliga och genomtänkta är något eftersträvanvärt, vilket understryks gång på gång i texterna. I *Den mindre trädgården* framhålls hur planen bör göras tydlig och ordnad vilket resulterar i ett prydligt och trivsamt utseende, men de dekorativa inslagen bör också införlivas i köks-trädgården menade Abelin.

Att förorda enkelhet faller sig naturligt i de böcker som vänder sig till de vars förkunskaper och ekonomiska förutsättningar är begränsade, men det är ett genomgående drag i alla studerade texter. I böckerna för de mer välbärgade läsarna förekommer en ännu starkare betoning på smak, estetik, och dekoration. Där återfinns också betydligt fler förmaningar vad gäller disharmoniserat ordnande både inom- och utomhus och Abelin understryker vikten av att undvika "schabloner" (Abelin 1903, s 26 och 147 m fl) och "banala former" (Abelin 1903, s 11) - högre bildning ställer även högre krav på ett utvecklat smaksinne. Den egna smaken, typisk för anläggningens ägare, bör visserligen få stort utrymme men lika viktigt är att inte hemfalla åt alltför många inslag som enligt Abelin signalerar dålig smak. I avsnittet om trädgårdens dekorativa element, som bland annat omfattar möbler, statyer och lekstugor, uttrycks till exempel hur "silfverkulornas, snäckornas och de blåmålade stenarnas rysligheter" (Abelin 1903, s 159) tillsammans med trädgårdstomar, älvar och gipsstatyer bara placeras i trädgården om man har något att dölja, och i de efterföljande raderna klargör han sina åsikter:

"När man ser allt detta i en trädgård i stadens utkant eller hos något af våra nu så moderna villasambällen, måste man visserligen beklaga grannarnes lidande, som dömts att från sina fönster och under sina spatserturer städse mötas af dessa plågoandar, foster mindre af skogens skälmske Pan än hans likljudande, elake namne. Men å andra sidan kan

man mindre förvåna sig över ägaren till härligheterna, som gifvetvis gjort hufvudsamman av sina konst- och naturstudier på teatern och vaxkabinettet. Men när man ute på själfva landet, fjärran från de stora sambällenas 'uppföstrings'- och förlustelokaler, ute i det vackraste och fridfullaste landskap påträffar dessa osmakligheter, då måste man djupt beklaga ägarens brist på bildning och smak eller känsla af, var skämtet har sin gräns" (Abelin 1903, s 159).

Att verka mot smaklöshet och förkonstlade anläggningar framstår som ett av de främsta syftena med *Villaträdgården* sett till den estetiska aspekten, och även här betonas ändamålsenligheten och det naturliga som sätt att uppnå ett fullgott resultat. Abelin framhåller att en trädgårdsanläggning vid denna typ av byggnad måste ha ett "målmedvetet syfte" (Abelin 1903, s 12) både sett till den övergripande planen och hur buskar, träd och växter placeras i den.

Slutdiskussion

De noggrant beskrivna praktiska råden och förmaningarna syftar till att få läsaren att inse vikten av ett rationellt och ekonomiskt försvarbart förhållningssätt till trädgård och odlande, dock utan att för den skull frångå den estetiska aspekten. Detta gäller oavsett tänkt läsargrupp. Nyttواسpekten av trädgården betonas gång på gång, och det som ger mat på bordet går alltid före de endast dekorativa växterna i trädgården. Abelin understryker också skönheten i ett välordnat trädgårdsland, och förespråkar en blandning av nytto- och prydnadsväxter. Han betonar att "*äfven doftande och prunkande blommor böra där gifvas en – om ock begränsad – plats*" eftersom "*ögats fägnande höjer själens adel, och skänker en ofta omedveten trefnad [...]*" (Abelin 1902, s 14-15). Man bör alltså även ge utrymme för sådant som är enbart vackert, men bäst är om man dessutom arrangerar sina nyttoväxter på ett estetiskt tilltalande sätt. Dessa ställningstaganden placerar Abelin i en större skönhetsdiskurs där han och samtida teoretiker såsom exempelvis Ellen Key (1849-1926) argumenterar för skönhetens inverkan och fostrande effekt på människan och vikten av att omgiva sig med en harmoniserande miljö. Det sköna i det enkla och ändamålsenliga är centralt för Keys syn på hemmet (Stavenow-Hidemark, s 90-91), och samma drag återfinns hos Abelin när det kommer till trädgården. Key och Abelin ska också ha känt varandra (Björkman 2006, s 37), men exakt hur relationen såg ut och vilken påverkan de hade på varandra är inte klarlagt. Det var också Key som uppmärksammade Abelin på att Lilla Båstad var till salu, den fastighet som sedermera kom att utvecklas till Norrvikens trädgårdar (Waern 2000, s 141).

Varifrån kommer då denna vilja att verka för upplysning både sett till praktisk kunskap och estetiska förhållningssätt? För att förstå detta krävs en kortfattad sammanfattning av den diskurs som berör "den sociala frågan" och skönhetens roll i fostrandet av goda samhällsmedborgare. Artonhundratalets snabba utvecklingstakt skapade oro bland politiker och debattörer mot slutet av seklet när de negativa effekterna av urbaniseringen uppdagades alltmer. (Eriksson, 1998, s 20-21) Trångboddheten, med sjukdomsepidemier som följd, och ett allmänt osedligt leverne ansågs utgöra ett hot mot det ordnade samhälle man eftersträvade. Sammantaget fanns det både statliga, privata och föreningsinitiativ som alla syftade till att underlätta för de mindre bemedlade, men också en förhoppning om att genom dessa insatser kunna stävja eventuella uppblossande oroligheter (se till exempel Bergquist, s 20, Edling, s 43 och Eriksson, s 21 och 42). Livet på landet framhölls ofta som ett närmast utopiskt ideal, nära naturen och med sunt kroppsarbete som tänktes generera en välmående befolkning. Det egna hemmet, och då allra helst en småbrukarfastighet med möjlighet till självhushåll, framstod

som det mest eftersträvansvärda. Historikern Nils Edling beskriver att det kring sekelskiftet 1900 utvecklades en form av hemideologi, en diskurs där åsikter och föreställningar kring hemmet och dess bevarande, vilken omfattade bland annat socialpolitik, nationalism och estetik, hamnade i fokus. Hemmet blev i denna retorik utgångspunkten för en social fostran, och dess ordnade och sammanhållande funktion fick stå som modell och ideal för samhället i stort (Edling, s 24f).

I Abelins böcker är detta ett genomgående och underliggande tema och något han återkommer till, särskilt i de mer argumenterande avsnitten. I *Den mindre trädgården* beskrivs arbetet i trädgården som "ett sammanhållande band för familjen" som "med allt starkare och starkare kärlek knyter dess medlemmar till hemmet" (Abelin 1902, s 13-14) och uppfyller därmed den stabiliserande funktion som är kärnan i hemideologin. Genom det nyttiga arbetet ökar också incitamenten för att mannen, familjeförsörjaren, ska stanna hemma och "besparas mängen frestelse att offra sin slant på krogen" (Ibidem). Abelin argumenterar också i *Villaträdgården* för hur fysiskt arbete på den egna jorden knyter dess ägare "allt fastare till fosterjorden" (Abelin 1906, s 11) och berör därmed ytterligare några av tidens stora orosmoln: konsekvenserna av emigrationen och en eventuell unionsupplösning. Är hemmet och trädgården dessutom inrett och planerat på ett estetiskt tilltalande sätt, som formar och kultiverar människan i positiv riktning, finns stora möjligheter att nå målet: det ordnade samhället med välartade medborgare. I boken *Koloni-trädgården* blir det särskilt tydligt att harmoni och likformighet är något eftersträvansvärt med syfte att skapa ett minatyrssamhälle där ordning och reda råder inom enhetlighetens ram, om än med individuella uttryck på den egna lotten. Tanken var sedan att de värden som presenterades och skapades inom koloniträdgården skulle föras vidare ut i det större samhället med positiva effekter som följd (Bergquist, s 69ff). Trädgårdens roll i detta är tydligt för Abelin, utöver det fysiska arbetet som inverkar positivt på människan framhåller han att "trädgården verkar [...] uppfostrande och förädlade genom sin skönhet samt det behag och den tjugning, densamma skänker ögat" (Abelin 1902, s 13-14). Med denna retorik kan trädgården och det ordnade hemmet ses som samhällets räddning, en fast punkt i en orolig tid.

Avslutning

Sammanfattningsvis ger en läsning av Abelins texter en inblick i hans tankar och resonemang kring odlingstekniker samt vilken roll trädgården och dess ordnande spelade för samhällsbyggandet. Det kan tyckas förvånande att så mycket av politiska idéer och tidsanda lyser igenom i något så praktiskt inriktat som handböcker, men det framstår som logiskt utifrån Abelins ambition med böckerna: att genom utbildning i trädgårdsodling och kunskap kring trädgårdens roll bidra till ett kunskapslyft, men också att medvetandegöra individens och trädgårdens roll i samhällsbyggandet. I böckerna riktade till de mindre bemedlade framgår detta tydligt, men man anar också ett önskemål om ansvarstagande hos de mer välbärgade i *Villaträdgården* och *Trädgården inomhus*, att bättre bemedlade förväntas föregå med gott exempel. I böckerna förespråkas ett rationellt anläggande, utifrån ekonomiska avvägningar, och att man inte slösar endast för att man har möjlighet. Den estetiska dimensionen med en större skönhetsdiskurs, idéer kring trädgårdens roll i en social fostran och hur kvinnliga och manliga roller framställs i böckerna är frågor som behandlas i min uppsats, men som också är intressanta att analysera vidare i framtida studier.

Summary

The gardener, entrepreneur and writer Rudolf Abelin (1864-1961) was one of the most well known Swedish authors within the field of gardening handbooks at the beginning of the 20th century. The readers belonged to all social classes and the handbooks included the whole range of garden types from the small allotment garden to large manors and estates. Alongside detailed practical and theoretical advice on planning, planting and harvesting, Abelin also addressed many of the political issues and problems of his time. In this paper, which is based on a master thesis in Art History from Stockholm University (Håkansson 2012), Abelin's view on education, taste and the effects of nourishing the aesthetic sense is discussed with examples from mainly two of his books published in 1902 and 1903.

Källor

- Abelin, Rudolf (1902). *Den mindre trädgården. En bok för täppan och torpet*. Stockholm: C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.
- Abelin, Rudolf (1903). *Villaträdgården: En bok för sommarställen och stadsgårdar*. Stockholm: C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.
- Abelin, Rudolf (1904). *Trädgården inomhus – i krukor och jord, i glas och vatten: en bok för kvinnan och hemmet*. Stockholm: C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.
- Abelin, Rudolf (1907). *Koloni-trädgården. En bok för stadsbor och industrisambhällen*. Stockholm: C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.
- Bergquist, Magnus (1996). *En utopi i verkligheten: Kolonirörelsen och det nya samhället*, Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Björkman, Ingrid, red. (2006). *Norrvikens själ: Hyllning till Rudolf Abelin*. Bästad: Norrvikens trädgårdssällskap.
- Edling, Nils (1996). *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. Stockholm: Carlssons.
- Eriksson, Eva (1998). "Internationella impulser och nationell tradition. 1900-15". I *Att bygga ett land*, red. Caldenby, Claes. Stockholm: Arkitekturmuseet, sidorna 18-45.
- Håkansson, Elin G (2012). *Trädgården som samhällets räddning: Estetik, politik och kvinnans roll i Rudolf Abelins böcker 1902-1907*. Stockholm: Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Lengborn, Thorbjörn (2002). *Ellen Key och skönheten: Estetiska och konstpædagogiska utvecklingslinjer i Ellen Keys författarskap 1891-1906*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Stavenow-Hidemark, Elisabeth (1971). *Villabebyggelse i Sverige 1900-1925: inflytande från utlandet, idéer, förverkligande*. Nordiska museets handlingar 76. Stockholm: Nordiska museet.
- Waern, Kolbjörn (2000). "Rudolf Abelin (1864-1961)". I *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, red. Andersson, Thorbjörn, Jonstoj, Tove och Lundqvist, Kjell. Stockholm: Byggförlaget.

Elin G Håkansson, MA i konstvetenskap och museologi
elin.g.hakansson@gmail.com

Historiske institusjonshager og parker i Norge

Fredede barnehjem, sykehus og fengsler fra tidlig 1900-tall

Bjørn Anders Fredriksen & Annegreth Dietze-Schirdewahn

Institusjoner som barnehjem, tvangsarbeidshus, fengsler, tuberkulosesanatorier og sinnssykehus har i liten grad blitt forsket på med hagehistorisk fokus, særlig i Norden. I denne artikkelen vil vi rette oppmerksomhet mot denne lite undersøkte delen av historien og prøve å bringe ny forståelse for hvordan arkitektur og hagekunst ble brukt med helt spesielle formål som en vesentlig del av institusjoners virke.

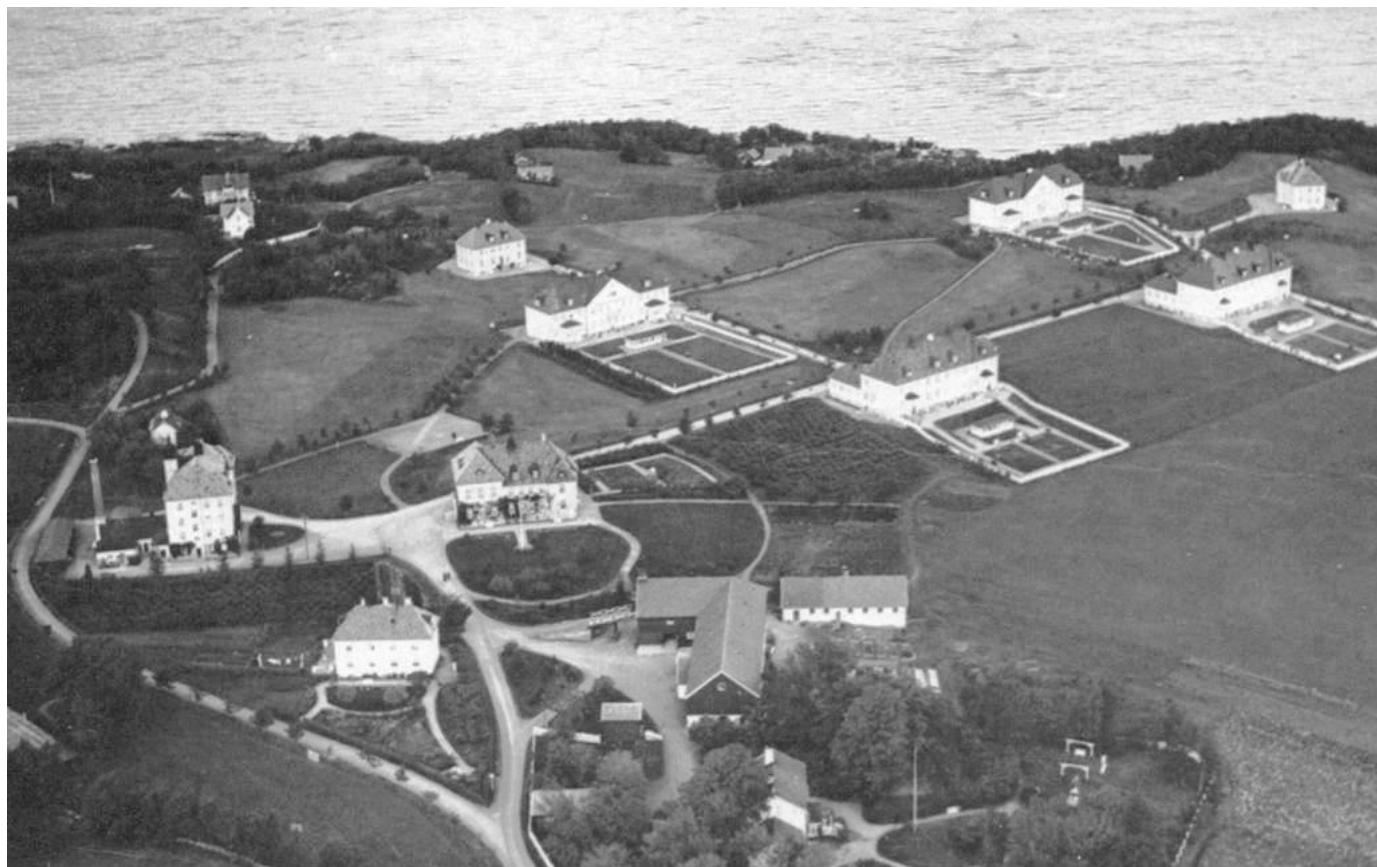
I Norge har *Landsverneplan for helsesektoren og justissektoren* satt fokus på denne til dels alvorstunge siden av kulturarven¹. I noen tilfeller har både bygningsmiljø og uteanleggene blitt fredet, men i de fleste tilfeller er dessverre kun bygningene vurdert og uteområdene ikke sett på som en del av den helhetlige institusjonen. Institutt for landskapsplanlegging, NMBU, har vært involvert i forvaltningsplaner (vårdprogram) for mange av disse anleggene. Denne artikkelen presenterer overordnede funn fra dette arbeidet.

Eksemplene er norske institusjonsanlegg, fra rundt 1850 til 1900-tallets første tiår; Botsfengselet (1851) i Oslo, Bastøy Skolehjem (1900); et forvaringshjem for gutter bygget på en øy i Oslofjorden, Åna Tvangsarbeidshus (1915); et tvangsarbeidshus for menn på sydvestkysten, Kysthospitalet (1881, utvidet 1912) i Hagevik uten-

for Bergen; bygget for å ta hånd om barn med tuberkulose typen skrofulose og Østmarka asyl (1919); et sinnssykehus i Trondheim. I det følgende vil vi fokusere på ulike sentrale aspekter som kan gi en utvidet forståelse av uteområder som del av institusjoner på tidlig 1900-tall, framfor å gå i detaljer på det enkelte anlegg.

Beliggenhet

Institusjonenes beliggenhet var gjenstand for omfattende undersøkelser og overveielser og kan gjerne følges i protokoller fra prosjekteringen. Slike arkivundersøkelser sammen med landskapsanalyser på stedet vil kunne gi verdifulle bidrag til forståelsen av institusjonsanleggene i videre forskning. Ved anleggelsen av Bastøy skolehjem, et stort barnehjem for gutter, ble en øy valgt av rømningshensyn (Riksarkivet, Oslo, RA/S-1021/F/Fg/Fgb/L0092, rapport fra arkitekt Chr. Fürst 5.1.1898). Liknende overveielser lå bak etableringen av Opstad tvangsarbeidshus som ble lagt så isolert på den norske sydvestkysten at det tilsynelatende ikke hadde noen hensikt å rømme, og inngjerding var overflødig. Dette ble ansett som utopi av mange, men det viste seg å fungere i praksis. Arne Omsted i byggekomiteen hadde fått ideen fra liknende isolerte tvangsarbeidshus i Nord-Holland (Omsted, 1903, s. 88ff.). Samtidig ble området på Jæren valgt fordi det var rikelig med uoppdyrkede arealer som kunne kultiveres av tvangsarbeidere.



■ Østmarka asyl skulle som mange asyls ligge landlig og rolig for å få gode forhold for restitusjon. Østmarka asyl på flyfoto fra 1949. Foto: Widerøe. Lade historielag.

■ Formalhagen på Kysthospitalet med grusplass for tuberkulosekuring.
Foto fra 1920-årene. Riksarkivet.



Ørigo artiblar

Alle de omtalte institusjonene ble plassert slik at det kunne drives jordbruk/hagebruk som del av driften. Dette hadde nok både husholdsøkonomiske aspekter og lå som en del av en voksende bevissthet for jordarbeid som kultiverende og oppbyggelig både fysisk og psykisk, en erkjennelse som hadde modnet gjennom 1800-tallet (Ahlklo, 2012).

Kysthospitalet i Hagevik utenfor Bergen ble lokalisert ut fra stedets svært klimatisk gunstige forhold, ettersom utendørsbad i sjøvann var en av de foreskrevne kurene for skrofulose, en tuberkuloseform som særlig rammet barn. Østmarka asyl skulle som mange asylr ligge landlig og rolig for å få gode forhold for restitusjon.

Utforming og funksjon

Praktiske, ideologiske og estetiske, så vel som miljøpsykologiske faktorer virker å ha hatt betydning for utforming av institusjonsanlegg. Ved «landbruksasylet» Østmarka har de svært oversiktlige hageanleggene ved hver avdeling trolig fått en nøktern form for ikke å gi så mye stimuli og dermed bidra til å roe ned pasientene. Hagemiljøet kombinert med strengt ettersyn skulle minimere behovet for innlåsning og «luftetur» og gi bedre restitusjon. Hver avdeling var lokalisert i en egen villa med hage relativt godt spredt fra hverandre. I hagene var det i tillegg plantet skjermplanter så man ikke skulle se fra den ene hagen til den andre, antagelig også for å unngå «forstyrrelser». Institusjonens likhus ble trolig av samme grunn lagt isolert og skjermet av tette treplanter. Hagene var enkelt, nesten spartansk ordnet med formelt stisystem, noen få prydbusker, plener og blomsterbed. Midt i hver hage var et lysthus for opphold (Sjong, 1970 og ILP 2012b).

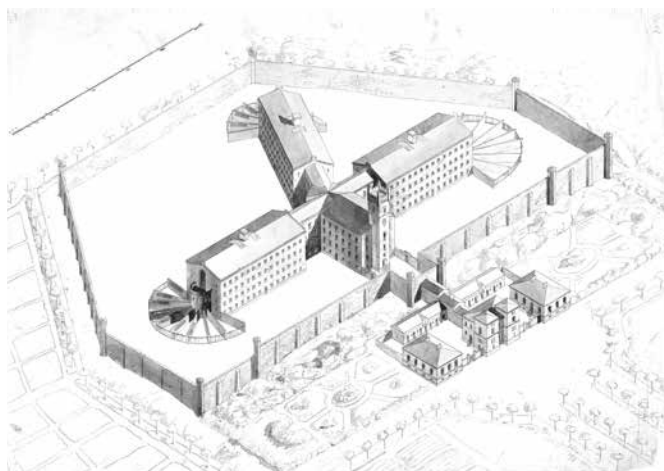
Ved Kysthospitalet ble det laget bassenger for kurbad ute i sjøen og solterrasser innenfor sykehuset. Sol og frisk luft var viktige kurbehandlinger for tuberkulosepasienter. På Hagevik var liggeterrassene utendørs integrert i en skrånende landskapspark med blomsterplanter som kunne gi pasientene kjærkomne sanseopplevelser. En av liggeplassene forbeholdt barna lå som del av en formalhage foran sykehuset ut mot viken, hvor speilingen både i sjøen og den utvalgte lyse grusen på leke- og liggeplassen skulle gjøre sitt til mest mulig soleksponering som del av kuren. Tuberkulosen gav lange feberperioder hvor pasientene ikke fikk være ute, så det kunne være en stor befrielse å komme ut i det vakre parkanlegget. Pasienter som var i bedring kunne spasere i en større landskapspark, kalt Skogsstien, beplantet med uvanlige bartrær og rododendron. (ILP, 2012a).

Mens hvile var en av kurene for psykiske og somatiske lidelser, ble hardt arbeid foreskrevet for «dårlig arbeidslyst» og løsgjengeri. Hardt arbeid og helst utendørs var løsningen både på Opstad Tvangsarbeidshus og for guttene på Bastøy Skolehjem.

Idealplaner

De omtalte institusjonene var enten bygd opp rundt en sentral institusjonsbygning eller basert på frittliggende paviljonger. Treplanter og hager omkring kunne myke opp det monumentale preget av hovedbygningen. På 1800-tallet og et godt stykke inn på 1900-tallet var gjerne personalboliger for hele eller deler av staben en integrert del av institusjonene og dette ble planlagt inn fra starten. Idealet ser ut til å ha vært et eget villakvarter med frodige hager. Ved Botsfengselet i Christiania innviet 1851 var det kun to villahager; direktørens og prestens, ved deres villaer som var plassert som

■ Oslo Botsfengsel. Arkitekt Schirmers prospekt fra omkring 1850. I forgrunnen prestehagen til venstre og direktørhagen til høyre. En allé med fire trerekker ble plantet opp adkomstveien til fengselet. Statsbygg.



portnerboliger ved inngangen til fengselet. Plassering og størrelse på både boenhet og hage gjenspeilte det klassesdelte hierarkiet og hvilke posisjoner man fra starten anså var viktige. I Botsfengselets fall fikk presten tilnærmet like forhold som direktøren, noe som antyder at man anså prestens viktige funksjon i «boten» eller kuren som skulle foregå i fengselet.

På Opstad Tvangsarbeidshus fra 1915 var direktøren og de høyere funksjonærenes boliger i hvitmaltetrevillaer plassert i en egen gate, Hvitgata, mens mange av de lavere funksjonærene bodde i Rødgata med rødmalte mindre hus og hager. Både Hvitgata og Rødgata hadde todelte villaer, bare direktøren disponerte en hel villa.

Villahagene var i flere av anleggene ikke opp til enhver beboer å anlegge eller utforme. Hagene ble gjerne planlagt under ett og med en del fellestrekk. På Opstad ble amtsgartneren innhentet for å lage en helhetlig parkplan som også inkluderte hagene. Hagene ble nøkternt og formalt tegnet som versjoner over samme mal, bare direktøren hadde en mer utsvevende asymmetrisk hage.

Involvering av fagfolk til å tegne uteanleggene

Generelt er det forsket lite på hvilke grønne fagfolk som var involvert i realiseringen av institusjonsparker, studier følger oftest kun arkitekten og byggekomiteen. I mange fall var arkitekten involvert i tidlig fase med plassering av bygninger og overordnede ideer for uteområdene, men ofte ble utformingen endret noe etter at gartner/anleggsgartnerkompetanse ble involvert. Arkitekt Heinrich Ernst Schirmer (1814-1887) tegnet prestens og direktørens hage ved Botsfengselet i 1851 i relativt formel stil, men hagene ble opparbeidet i mer uformell og tidstypisk 1800-tallsutforming, kanskje etter anleggsgartnerens ideer. Institusjonsanleggets overordnede struktur med trerekker og alleer ble realisert etter Schirmers plan.

Ved Bastøy skolehjem var gartner Carl Albert Auensen ansatt som både gartner og husfar for en av avdelingene. Det er sannsynlig at han var involvert i de ganske enkle park- og hageanleggene. Han var antagelig også den som tok initiativ til at guttene fikk ha egne små parseller til dyrking.

På Åna innså man behovet for gartnerkompetanse i planleggingen året før institusjonen skulle åpne. I byggekomiteens protokoll fra 2. april 1914 er anført at «Komiteen ansaa det paakrævet at haverne til de forskjellige funksjonærboliger blev oparbejdet og istandsat efter en fælles plan. Baade vil det overstige de enkelte funktionærers økonomiske evne at utføre dette arbejde for egen regning, og dessuten



■ Opstad Tvangsarbeidshus sydvest i Norge startet driften i 1915. Direktøren og de høyere funksjonærenes boliger i hvitmaltetrevillaer var plassert i en egen gate, Hvitgata, mens mange av de lavere funksjonærene bodde i Rødgata med rødmalte mindre hus og hager. Flyfoto fra 1932. Foto. W. Omsted.



■ Bastøy skolehjem, internatet Villa Granly med guttenes parsellhager utenfor.
Foto: A.B. Wilse, ca 1900. Norsk Folkemuseum.

har det offentlige interesse i at oparbejdelsen og arrangementet av haverne utføres paa en nogenlunde ordentlig maate og ikke altfor planløst. Komiteens medlem Juell vil sette seg i forbindelse med amtsgartneren og høre om han kan utarbeide plan for dette arbeide og gi veiledning om hvorledes det bør utføres.» (Åna Fængsels arkiv, Opstad Tvangsarbeidshus, Opstadanlegget, Kontobok 1910-15, Haver til Funksjonærboligerne, s. 77.) Sitatet viser at byggekomiteen ønsket et helhetlig preg på tvangsarbeidshuset også når det gjaldt hagene, og anså planleggingen og opparbeidelsen som en integrert del i oppbyggingen av institusjonen. Hagene ble senere trolig opparbeidet av tvangsarbeidere og i stor grad i overensstemmelse med planen til amtsgartner Jacob Kirsebom Jansen (1871-1937).

Anleggsgartner Ingolf Eide (1874-1938) var involvert i utformingen av parkanlegget på Kysthospitalet (Kløve-Graue, 1986 og Salvesen 1993). På Østmarka var bygartner Elisæus Trygstad (1872-1950) involvert i planleggingen av uteanleggene, i nært samarbeid med bestyreren Philip Hansteen (Trondheim Byarkiv. Østmarka Sykehus. Byggekomiteen, forhandlingsprotokoller 1910-1919.)

Avsluttende betraktninger

Gjennom planlegging og realiseringen av institusjonsanlegg ble uteområdene utført med høy faglighet som integrerte deler av institusjonenes organisering og funksjon. Institusjonsparkene var særlig tilpasset formålet, og nærstudier av disse anleggene kan gi ny innsikt i hvordan gartnere og landskapsarkitekter arbeidet tett med institusjonenes faglige ledelse for at uteanleggene skulle kunne møte institusjonenes ideelle målsetninger. I praksis var det ikke alltid institusjonenes resultat sto i stil til målsetningene, som ved Bastøy skolehjem som både i samtid og ettertid er blitt stående som et mislykket sosialt eksperiment. Kysthospitalet ser imidlertid ut til å ha kommet noe bedre ut, kurene fungerte og mange reddet livet. Ytterligere forskningen på institusjoners uteanlegg, i denne artikkelen eksemplifisert fra justissektoren og helsesektoren, vil kunne gi ny forståelse for denne typen uteanlegg, deres rolle i historien og som del av kulturarven.

Kilder

- Olsen, Ståle (2010), *Til Jæderen for å trille tåke: historien om Opstad tvangsarbeidshus*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Omsted, Arne (1903), *Om Tvangsarbeidshuset i forskjellige fremmede Lande*. Kristiania, Johannes Bjørnstrads Bogtrykkeri.
- Klintborg Ahlklo, Åsa (2012), *Åkerns blomma. Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne*. Diss. 2012:9. Alnarp: SLU.
- Institutt for landskapsplanlegging (2012a), *Kysthospital Hagevik. Historisk dokumentasjon av parken*. Ås: UMB.
- Institutt for landskapsplanlegging (2012b), *Østmarka sykehus. Historisk dokumentasjon av parken*. Ås: UMB.
- Kløve-Graue, Synnøve (1986), *Hager og parker anlagt av Ingolf Eide [...]*, hovedoppgave i landskapsarkitektur, Ås: Norges landbrukshøgskole.
- Salvesen, Per Harald (1993), *Skogstien og Parken: En dendrologisk beskrivelse av hageanlegget ved Kysthospitalet*. I: Ertresvaag, Egil (red.), *Kysthospitalet i Hagavik gjennom 100 år 1893-1993*. Bergen: Hospitalet, s. 117-149.
- Sjong, Erling (1970), *Spanet, Østmarka Sykehus 50 år, 1919-1969*. Trondheim.

1. Arbeidet med landsverneplaner i Norge er forankret i Kongelig resolusjon, av 1.9.2006, der det ble vedtatt at det skulle utarbeides sektorvise landsverneplaner og forvaltningsplaner for alle kulturhistoriske eiendommer i statens eie (www.regjeringen.no).

Bjørn Anders Fredriksen, Postdoktor
Annegreth Dietze-Schirdewahn, Professor
 Institutt for landskapsplanlegging
 Norges miljø- og biovitenskaplige universitet, Ås
bjorn.fredriksen@nmbu.no
annegreth.dietze@nmbu.no

NTAA-seminarium i Kristiansand 12-14 juni 2015

Anna Andréasson & Inger Larsson

Det sjätte seminariet i NTAA hölls i Kristiansand i Norge. Denna gång var det Per Arvid Åsen, förstekonservator vid Agder Naturmuseum og Botanisk Hage, som bjudit in medlemmarna i Nordiskt Nätverk för Trädgårdens Arkeologi och Arkeobotanik till seminarium i samband med invigningen av den botaniska trädgårdens nya klosterträdgård, och presentationen av hans nya bok *Norska klosterplanter*. Seminariet samlade drygt 20 deltagare.

Programmet inleddes på fredagskvällen med två boksläpp: *Norske klosterplanter: levende kulturminner fra middelalderen* av Per Arvid Åsen och *Källor till trädgårdsodlingens historia – fyra tvärvetenskapliga seminarier 2010–2013 arrangerade av NTAA* som presenterades av Anna Andréasson (Inst. för arkeologi och antikens historia, Stockholms Univ.) och Inger Larsson (Inst. för svenska och flerspråkighet, Stockholms univ.). Dagen avslutades med middag på restaurang Pider Ro på Fiskebrygga, som i sig är en intressant anläggning där delar av hamnen i Kristiansand gjorts om till rekreationsområde med gågator och små restauranger.

På lördagen var det på förmiddagen visning av den botaniska trädgården med särskild vikt på *Historiske hageroser* och *Tusenårshagen*. På eftermiddagen invigdes Klosterhagen av monseigneur Torbjørn Olsen. Dagen avslutades med vandring i Ravnedalen naturpark med guide Hanne Katinka Hofgaard (Kristiansand Parkvesen) och Otterdalsparken inne i Kristiansand.

Söndagens seminarium började med att Dagfinn Moe (Univ. i Bergen) berättade om arkeologi i norska trädgårdar i sitt föredrag *Eksempler på stratigrafistudier i hageanlegg*. Därefter berättade Per Harald Salvesen (Arboretet og Botanisk Hage, Milde, Univ. i Bergen) om forskning kring buxbom (*Buxus*) i historiska norska trädgårdar i sitt föredrag *Buksbom i Norge, genetikk og gamle hager*. Efter en kort paus fortsatte Bjørn Anders Fredriksen (NMBU, Ås) med föredraget *Fra kilder og spor til gjenskapning av en 1800-talls formal blomsterhage – Andorsenhaven i Mandal*. Därefter talade Steinunn Kristjansdottir (Univ. of Iceland, Reykjavik) *Om de islandske klostrene* och hur dessa undersöks arkeologiskt. Därpå följdes en presentation av ett nytt intressant arkeobotaniskt fynd av lök (*Allium*) av Mette Marie Hald, Peter Steen Henriksen och Morten Fischer Mortensen (Danmarks Nationalmuseum). Seminariet avslutades av Per Arvid Åsen som gav *Noen eksempler på medisinsplanter fra middelalderen og forekomst i dagens nordiske flora*.

Anna Andréasson, trädgårdsarkeolog och doktorand
Stockholms universitet
anna.andreasson@ark.su.se

Inger Larsson, professor emerita
Stockholms universitet
inger.larsson@su.se

ICOMOS-IFLA Scientific Committee on Cultural Landscapes möte i Florens november 2014

Åsa Ahrland

Under den spanska landskapsarkitekten Monica Luengos ledning har ISCCL under senare år varit en av de mest aktiva kommittéerna inom ICOMOS. Kommittén har utvidgats från ett relativt litet antal ledamöter från ett begränsat antal länder, till att omfatta ett stort antal länder fördelade över alla världsdelar. Det senaste mötet avhölls 6-7 november 2014 i Florens.

The International Scientific Committee on Historic Gardens and Sites bildades 1971 av *the International Council of Monuments and Sites* (ICOMOS) i samarbete med *Federation of Landscape Architects* (IFLA). År 1999 bytte kommittén namn till *The International Scientific Committee on Cultural Landscapes* (ISCCL) och fick ett bredare fokus, en förändring som kan kopplas till att begreppet "cultural landscapes" introducerades 1992 i riktlinjerna för UNESCO:s Världsarvskonvention. Syftet är bl.a att: *promote world-wide cooperation in the identification, increased awareness, study, education and training for protection, preservation, restoration, monitoring, management of cultural landscapes*. Bland uppgifterna ingår också att bedöma, bevaka och vara rådgivande med avseende på UNESCO:s Världsarvskonvention.

Under mötet i Florens presenterades en rad rapporter från olika arbetsgrupper inom ISCCL, t ex *Canberra Declaration on Historic Public Parks, Historic Urban Landscapes, World Rural Landscapes Initiative* samt *Cultural Landscapes: A working Bibliography*. Dessutom utsågs en ny arbetsgrupp med uppdrag att göra ett förslag till en revidering av Florensdeklarationen. Vid mötet invaldes även nya ledamöter, bl.a undertecknad som representant från Sverige. Arkeologen Steve Brown från Australien utsågs till ny president.

För mer information om arbetet i ISCCL, se <http://s302973922.mialojamiento.es/en/#>

Åsa Ahrland, docent
Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp
asa.ahrland@slu.se

Konferensen Det Gröna Kulturarvet

Boel Nordgren & Eva Jansson

Den 19 mars 2015 hölls konferensen Det Gröna Kulturarvet i Eslöv. Konferensen arrangerades av nätverket Det Gröna Kulturarvet, ett nätverk som bildades i maj 2013 och ingår i Hållbar Utveckling Skånes verksamhet (HUT Skåne).

Nätverket Det Gröna Kulturarvet vänder sig till alla som arbetar med grönska med historisk anknytning i någon form, och dess syfte är att erbjuda en aktuell mötesplats där deltagarna kan utbyta erfarenheter, dela och sprida kunskap om det gröna kulturarvet. Konferensen samlade ett 80-tal personer vilka representerade alltifrån statliga myndigheter, kommuner, universitet, museum och Svenska kyrkan till ideella föreningar, studieförbund och privata företag.

Konferensen inleddes med att deltagarna hälsades välkomna av Helena Thelander från HUT Skåne, dagens moderator Eva Jansson från Sveriges lantbruksuniversitet SLU Alnarp, kontaktpersonerna för nätverket Det Gröna Kulturarvet Erik Persson, SLU Alnarp, Torrid Bengtsson, Svenska kyrkan, Åsa Jakobsson, Regionmuseet Kristianstad, samt Åsa Klintborg Ahlklo, SLU Alnarp, som skulle hålla i det avslutande panelsamtalet.

Förste talare var Fabian Mebus från Riksantikvarieämbetet, vars föredrag hade temat *Tolka landskapet genom det gröna kulturarvet*. Mebus diskuterade begreppet biologiskt kulturarv, vilket han sammanfattade med uttrycket "Natur som berättar om kultur". Han menade att även om gränsen mellan naturvård och kulturvård har luckrats upp under senare år så finns det fortfarande stora behov av att få dessa kompetensområden att mötas och förstå varandra.

Joakim Seiler, trädgårdsmästare på Gunnebo Slott, höll med om att klyftan mellan naturvård och kulturvård behöver överbryggas, och såg begreppet biologiskt kulturarv som en slags nyckel eller dörröppnare till samarbete. Seilers föredrag hade titeln *Drömmen om den historiskt korrekta gräsmattan* och handlade om ett pilotprojekt som genomfördes på Gunnebo Slott under 2012, där historiska metoder för skötsel av gräsytor jämfördes med moderna alternativ.

Tina Westerlund, Hantverkslaboratoriet/Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, talade om vikten av *Att utveckla bra trädgårdsmästarpraktiker för det hortikulturella arvet* och berättade om ett nytt projekt, en vidareutveckling av nyss nämnda studie kring skötsel av gräsytor. I det större projektet kommer liknande undersökningar att göras i fler historiska anläggningar. Projektet presenterades i *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning*, nr 27, 2014.

Tino Hjort Bjerregaard, Naturstyrelsen Bornholm, talade på temat *Hammershus på Bornholm: Grönt kulturarv och 500.000 turister per år* och diskuterade hur värden av kulturreliktväxter kan kombineras med Hammershus stora turisttillströmning. Han diskuterade vilka svårigheterna har varit med att ändra skötselregimen så att eventuella reliktväxter inte rutinmässigt röjs bort, eftersom resultatet av den nya skötselregimen i vissa ögon ter sig lite slarvig.

Patrik Olsson, Regionmuseet i Kristianstad, berättade om *Trädgården vid Araslövs herrgård – ett bortglömt kulturarv*. Anläggningen har nyligen blivit uppmätt och historiska kartanalyser har visat att den sannolikt varit del av en större 1700-talsanläggning. Nu diskuteras hur träden, vilka troligen varit beskurna från 1700-talet och en

bit in på 1900-talet, ska hanteras. Olsson efterlyste om någon sett en *träd-gård* vid någon annan herrgård.

Anna Jakobsson presenterade i föredraget *Rostorp i Malmö: Egnahemsträdgårdens roll och värden i staden* sitt pågående postdoc-projekt. I projektet undersöks trädgårdens roll inom egnahemsrörelsen 1905-1936, med Rostorp som exempel. Inom projektet diskuteras även hur denna kunskap kan användas i dagens debatt rörande hållbar stadsutveckling. Läs mer i *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* nr 27, 2014.

Maria Flinck talade på temat *AB Stadsholmen: Vårdprogram ger kunskaps- och metodutveckling*. Stadsholmens trädgårdsprojekt pågick under drygt tio år och resultatet blev den mest omfattande dokumentationen av trädgårdar som hittills gjorts i Sverige. Projektet, som också bidragit till utveckling av kunskaper och metoder rörande trädgårdar inom kulturmiljövården, presenterades i *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* nr 27, 2014.

Johan Bergkvist inledde föredraget *Den moderna järnvägen och det gröna kulturarvet* med en historisk bakgrundsbeskrivning kring Statens Järnvägars planteringsverksamhet, och diskuterade sedan de stora problemen med att förvalta detta kulturarv, och överhuvudtaget med att hantera miljön runt järnvägsstationer.

Caroline Lindö och Magnus Nyman Lindö bidrog med dagens mest konkreta exempel på förvaltande av grönt kulturarv, genom att i föredraget *Kulturspannmål från frö till bröd* beskriva hur de i sina företag odlar kulturspannmål som spelt, ölandsvete och nakenkorn, vilka sedan förädlas till ekologiska och stenugnsbakade surdegsbröd. Dessutom genomför de just nu forskningsprojekt rörande kulturspannmål i samarbete med Hans Larsson, SLU Alnarp.

Line Breians, Göteborgs Universitet och Svein Øving Solbergs, Nordgen, avslutande föredrag handlade om *Land owners, practitioners and scientists: the need of a transdisciplinary approach to the conservation of cultural relict plants*.

I panelsamtalet som avslutade dagen framkom bland annat tankar kring behov av fler nätverk inom kulturmiljövården, att forskare behöver bli bättre på att föra ut sina resultat till allmänheten, att kulturmiljövården behöver bli mer vinstdrivande och mindre bidragsfinansierat, samt att det behövs mer praktisk utbildning för personer som ska arbeta med historiska anläggningar och landskap. Summan av dagen var dock positiv, och det konstaterades att det finns goda möjligheter att överbrygga den återstående klyftan mellan naturvård och kulturvård. Konferensens anföranden är tänkta att publiceras i Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltnings rapportserie.

Boel Nordgren, trädgårdsantikvarie
Edlas Have
boel@edlashave.se

Eva Jansson, samordnare Programmet för Odlad Mångfald
Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp
eva.jansson@slu.se

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval

Cissela Génétay & Ulf Lindberg

Våren 2015 lanserade Riksantikvarieämbetet efter ett flerårigt utvecklingsarbete *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval*. I den beskrivs ett grundläggande förhållningssätt till hur värderings- och urvalsfrågor rörande kulturarv och kulturmiljö kan hanteras.

I plattformen förklaras innebörden av värde och värdering. Vidare tydliggörs relationerna mellan skilda aspekter av värdering vilka utgår från olika kompetens- och sakområden. Genomgående förespråkas ett reflekterande och strukturerat arbetssätt som medvetandegör och redovisar olika moment med skilda typer av ställningstaganden i värderings- och urvalsprocessen såväl som olika faktorer med direkt eller indirekt påverkan på arbetet. I plattformen utreds även vedertagna begrepp inom kulturarvsarbetet, och de mest centrala begreppen definieras.

Det grundläggande förhållningssätt till värdering av kulturarvet som presenteras är tänkt att fungera som utgångspunkt vid hanteringen av alla former av kulturhistoriska företeelser; föremål, lämningar, anläggningar och byggnader såväl som komplexa miljöer och landskap – vad gäller både dess materiella och immateriella innehåll. Plattformen erbjuder däremot ingen universalmodell eller lathund med svar på de specifika värderingsfrågor som uppstår i det enskilda fallet. Med utgångspunkt i plattformen behöver fortsatt utvecklas preciserade värderings- och urvalsmetoder som är anpassade till respektive företeelse och situation (se t ex Mebus 2014).

Att hantera parker och trädgårdar

Parker och trädgårdar utgör eller ingår som regel i mer komplexa helhetsmiljöer med både materiella och immateriella inslag. Precis som hos andra typer av miljöer finns mängder av mer eller mindre statiska strukturer såsom byggnader, monument, skulpturer, trappor, bänkar, lekredskap, hägnader och hårdgjorda ytor. Vad som är speciellt med just dessa miljöer är emellertid det växande, ständigt föränderliga, innehållet. Växtligheten genomgår förändringar som många gånger kan uppfattas som dramatiska, inte bara över längre tid utan även med årstider, temperatur- och vädervariationer samt med dygnets ljusare och mörkare timmar. Äldre parker och trädgårdar kan dessutom ha omgestaltats mer eller mindre genomgripande vid ett flertal tillfällen för att präglas av nytillträdda ägare eller trädgårdsmästare och olika tiders mode. Anläggning och omgestaltung omfattar insatser vars planerade resultat kan uppnås direkt eller på kortare sikt som vid anordnande av stenläggningar, vattenspeglar och perennrabatter – eller på längre sikt som vid plantering, formgivning och utveckling av boskåer, fruktplanteringar och alléer. I äldre miljöer kan långsiktiga målsättningar ha infriats, överträffats, misslyckats eller ändrats innan de uppnåtts.

De kulturhistoriska sammanhang som omfattar bakgrund till och utformning eller omformning av en växande miljö, framstår olika tydligt vid olika tidpunkter. Kartläggningen av det kulturhistoriska innehållet måste därför ske under längre tid – åtminstone hela växtsäsongen men helst hela året. Variationerna över tid innebär även att miljöns kulturhistoriska värden inte alltid är läsbara och således inte möjliga att vare sig bedöma eller kommunicera. Det handlar alltså om värden som är latenta under delar av året. Kulturhistoriska värden kan även vara knutna till långsiktiga, ännu ej infriade, mål-

sättningar med växtligheten. Sådana värden kan vara latenta eller begränsade under många år, för att därefter bedömas som mycket intressanta vad gäller både förståelse och förmedling av miljöns kulturhistoriska sammanhang. Därför krävs anpassade metoder som fungerar vid de särskilda utmaningar som är förenade med bedömningar av kulturhistoriska värden i park- och trädgårdsmiljöer.

Aspekter av värdering

Plattformen beskriver fem sakområden eller grupper av värderingsaspekter som förekommer i kulturarvsarbetet men ofta förväxlas och sammanblandas under olika samlingsrubriker med suffixet *värde* (kunskapsvärde, upplevelsevärde etc). I plattformen förordas istället värderingar och argument inom respektive sakområde, för vilket krävs olika men relevanta kompetenser såväl inom som utanför det antikvariska fältet. Dessa kan vara delvis överlappande men är till stora delar åtskilda. *Kulturhistoriska* aspekter avser hur företeelser återspeglar olika utvecklings- och händelseförlopp, tidsperioder, verksamheter och synsätt. *Eстетiska* aspekter handlar om gestaltning och utförande; form, färg, funktion, ljus- ljud- och doftförhållanden. *Sociala* aspekter rör människors individuella och kollektiva upplevelser och relationer till företeelser. *Ekologiska* aspekter gäller företeelsers biologiska innehåll och ekologiska funktionalitet. *Ekonomiska* aspekter bygger på företeelsers betydelse för företags-, fastighets-, samhälls- och miljöekonomi.



■ Parkens växande innehåll förändras ständigt - över längre tidsperioder såväl som med årstider, väder, ljus och mörker. Stora bilden ovan: Humlegården i Stockholm 2015. Foto: Cissela Génétay, Riksantikvarieämbetet CC BY. Höger: Humlegården 1880-tal. Foto: Carl Curman. Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet (www.kmb.raa.se) CC BY.



Det biologiska kulturarvet ingår givetvis som en delmängd av de kulturhistoriska aspekter man har att beakta vid värderingen av parker och trädgårdar. Emellertid är det många gånger nödvändigt att värdera de biologiska aspekterna åtskilt från de kulturhistoriska. Detta för att renodla argumenten för och emot olika åtgärder inom förvaltningen. Kulturhistoriska och biologiska värden kan ofta gynnas av samma slags skötsel men ibland av olika skäl. I de fall skötselbehoven är motstridiga måste även avgöras vilka värden som skall prioriteras och sådana ställningstaganden underlättas påtagligt av tydligt sorterade värderingar. Värderingen är ett underlag för avgörandet medan hotbild och förvaltningsbetingelser är ett annat. Om värderingen är jämbördig kan ändå mer hotade och sällsynta värden prioriteras eller så kan värden som bedöms vara orimliga att förvalta väljas bort till förmån för andra med bättre förvaltningsmöjligheter. Parker och trädgårdar är ofta allmänna eller frekventerade miljöer som upplevs och används på olika sätt av besökare, varför värderingar av sociala aspekter har en central betydelse. Allmänheten och grupper av särskilda ideella eller professionella intressenter med olika sakkunskaper och målsättningar kan ha varierande anspråk och önskemål på dessa miljöer. Detta kan innebära att såväl estetiska som ekonomiska aspekter behöver kartläggas och värderas.

Process och påverkan

Plattformen sorterar och grupperar värderings- och urvalsarbetets olika typer av ställningstaganden i fyra skilda moment vilka kan betraktas som en kronologisk "idealbild" av den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen. Det *beskrivande* momentet samlar ställningstaganden kring kartläggning, avgränsning och definition av företeelsers kulturhistoriska sammanhang. Det *analyserande* momentet omfattar bedömningar och graderingar av kulturhistoriska värden. Det *planerande* momentet innehåller prioriteringar och avvägningar utifrån vad som är rimligt och möjligt. Det *beslutande* momentet består av ställningstaganden kring skydd, vård, finansiering, förmedling, uppföljning, utvärdering och utveckling av företeelsers olika värden.

I plattformen redovisas även olika typer av *påverkansfaktorer* vilka sammanställs fördelade i fyra olika tematiska kategorier. *Styrning* som bl. a. omfattar politiska mål, regelverk, organisation, beställarens och uppdragets syfte, avgränsning och resurser. *Kunskap* gäller exempelvis tillgänglig kompetens och befintliga kunskapsunderlag samt brister i dessa. *Anspråk* belyser krav och önskemål från olika allmänna och enskilda intressenter och sakägare. *Förändring* berör medvetna och oavsiktliga genomförda, pågående och förestående förändringar av eller kring de företeelser som hanteras. Det är viktigt att vara medveten om och så långt möjligt redogöra för vilka faktorer som på olika sätt och i olika grad kan påverka, och även påverkas av, arbetet med värdering och urval av kulturhistoriska företeelser. Därigenom blir det lättare att upptäcka vad som exempelvis bottnar i ekonomiska intressen och undvika att dessa tillåts påverka bedömning och gradering av kulturhistoriska värden.

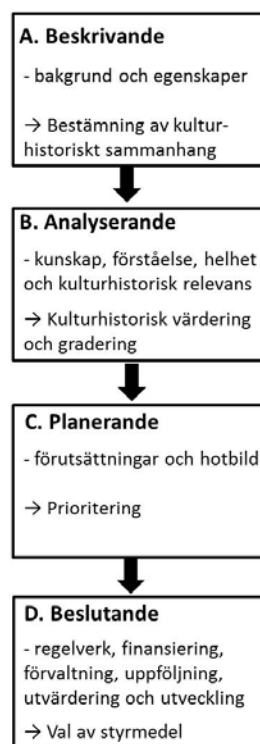
Begreppens betydelse

Plattformen utreder grundligt ett flertal begrepp som används inom kulturarvsarbetet. Här belyses bakgrund, innebörd och användning i lagstiftning och förarbeten. Begreppens mångtydighet och förändrade betydelse i publikationer och praktisk tillämpning problematiseras också. I syfte att öka tydligheten i och därmed förståelsen av argumentationen för kulturarvet har entydiga definitioner tagits fram för de viktigaste centrala begreppen inom kulturarvsarbetet. *Kulturarv* avser alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan och *kulturmiljö* avser hela den av människan påverkade miljön. Kulturmiljö ingår som en delmängd i kulturarv. Båda be-

greppen kan behöva preciseras för att sätta fokus på särskilda delmängder såsom det biologiska kulturarvet och kulturmiljöer som utgörs av eller omfattar parker och trädgårdar. *Kulturhistoriskt värde* avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang. *Kulturvärde* avser en samlingsbenämning för sådana värden som tillskrivs företeelser, med utgångspunkt i kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter. Kulturhistoriskt värde ingår således som en delmängd i kulturvärde.

Typ av ställningstagande

Svarar på frågorna



Vad finns?
Vad har hänt?
Vad återspeglas?

Vilka är värdena?
Vilka är de höga värdena?

Vad krävs?
Vad är möjligt?

Vad ska göras?
Hur ska det göras?

■ Värderings- och urvalsarbetets olika typer av ställningstaganden sorterade som fyra skilda moment i en kronologisk process.

Källor

- Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf (2014). *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Online: <http://www.raa.se/varderingochurval>
- Mebus, Fabian (red.) (2014). *Fria eller fälla. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Även online: <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/7812>

Cissela Génétay, utredare

Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen
cissela.genetay@raa.se

Ulf Lindberg, utredare

Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen
ulf.lindberg@raa.se

Trädgårdsmästarbostaden vid Tyresö slott

Byggnadsminnesförklarad och restaurerad

Mikael Baugus

Efter att tidigare ha hotats av rivning blev trädgårdsmästarbostaden vid Tyresö slott byggnadsminnesförklarad i juli 2013. Det är en välbevarad 1700-talsbyggnad med ett synnerligen högt kulturvärde som innefattar dess roll som en del av slotts- och parkanläggningen. År 2014 restaurerades byggnaden.

Tyresö slott, söder om Stockholm, stod färdigt på 1630-talet. På Jeremias Lifmans karta över Tyresö från 1796-1802 syns huset, som då fungerade som drivhus/orangeri med bostad för trädgårdsmästare med familj och trädgårdsdrängar samt förråd, i köksträdgården öster om slottet (Baugus 2011, s. 1-3, 8). Byggnaden fanns alltså år 1796, men den kan vara något äldre. En dendrokronologisk undersökning skulle kunna kasta ljus över när den uppfördes. Detta kan bli nästa steg för fastighetsägaren Nordiska museet, som år 1999 daterade en köksflygel på Svindersviks gård i Nacka till åren kring 1750 med hjälp av metoden (Mellander 1999, s. 40f).

Under åren 1781-1786 lät Tyresös ägare, riksrådet Carl Fredrik Scheffer, anlägga en av landets första engelska parker vid slottet med hjälp av trädgårdsarkitekten Fredrik Magnus Piper. Någon generalplan för parken har emellertid inte återfunnits. Det är möjligt att parken hade inslag av det Magnus Olausson beskriver som Pipers favorittyp – ferme ornée – en förskönad lantgård (Olausson 2004, s. 104f). I en skildring av Piper från 1800-talets början definieras typen som "omväxlingen af hushållsföremål och den villda naturen; De förra innefatta då så väl Kjöcksträdgården som alla andra nyttiga och på landet oumgängelige Quarter" (Piper, s. 41). Med sina räta vägar som helt gick emot Pipers formspråk ingick inte en vandring i köksträdgården i hans komposition, men den nordöstra delen av parken, bl.a. med dess ovala cirkelformade spatsergång, verkar utformad för att även ge utvalda vyer över köksträdgården.

Byggnadens stomme och utvändiga ytor restaurerades år 2014 under ledning av museet. Bland annat fick tegelväggarna ny kalkputs. När äldre puts tagits bort framträdde valvbågar i murverket på norra gavelns andra våning. Våningen beskrivs i brandförsäkringarna 1806 och 1882 som oinredd vind. Bågarna visar plats för fyra öppningar, troligen för fönster istället för de två som finns där idag. Högre upp i muren finns två runda vågräta hål som bör varit luftgluggar. En byggnad som denna behövde "vindar och kamrar, där luften igenomspelar" och frökärvar kunde hängas upp för torkning (Ahrland 2006, s. 281ff). Det var även brukligt att trädgårdsmästaren förvarade frukt, kryddor och redskap i sin bostad.

Trädgårdsmästaren hade en förvaltande roll för Pipers landskapsarkitektur genom plantering, gödsling, klippning m.m. och skötte köksträdgården samt drivhusrummet/orangeriet i huset. Frukt härifrån, liksom drivna och vinterförvarade växter, hade hög status för herrskapet på slottet (Baugus 2011, s. 7f). Vicki Wenanders byggnadsantikvariska rapport (Wenander & Henriksson 2012) låg till grund för länsstyrelsens beslut. Wenander & Henriksson menar att det är högst troligt att byggnaden, genom dess placering och/eller gestaltning fick en uttalad roll i det scenari som den redan anlagda engelska parken målade upp. Ytterligare forskning behövs dock rörande köksträdgårdens och trädgårdsmästarbostadens roll i Pipers parkanläggning.



■ Pilen visar trädgårdsmästarbostaden på Jeremias Lifmans karta från 1796-1802. Köksträdgården, nr 18, var enligt kartans beskrivning bevuxen med åtskilliga sorter fruktträd och bärbuskar. Nr 13 i övre delen av trädgården är ett stall och nr 19 ladugården. Karta: Riksarkivet, Arninge.

Källor

Otryckta

- Baugus, Mikael (2011). *Orangerikultur och identifierade funktioner för byggnad*. Rapport 2011-08-27, dnr P 4045-11. Nacka: Mark- och miljödomstolen.
- Wenander, Vicki & Henriksson, Magnus (2012). *Trädgårdsmästarbostaden på Tyresö slott*. Wenanders 2012-09-10, dnr 37582-2011. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.

Tryckta

- Ahrland, Åsa (2006). *Den osynliga handen, trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. Stockholm: Carlsson.
- Mellander, Cathrine (1999). *Köksflygeln på Svindersvik*. Stockholm: Nordiska museet.
- Olausson, Magnus (2004). En praktiker blir teoretiker, i: Piper, Fredrik Magnus: *Beskrifning öfver Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark*, 1811 och 1812. Faksimilutgåva i nr 9 i Konstakademiens skriftserie, Stockholm.
- Piper, Fredrik Magnus, *Beskrifning öfver Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark*, 1811 och 1812. Faksimilutgåva i nr 9 i Konstakademiens skriftserie, Stockholm.

Mikael Baugus, stadsdelsarkivarie

Stockholms stad

mikael.baugus@stockholm.se

Mikael Baugus mottog 2012 "Elna Bengtssons Pris" för vetenskaplig forskning om byggnaden, samt för sitt civilkurage. En artikel om ärendet, skriven av Mikael Baugus, finns i tidskriften *Arkiv*, nr 1, 2015. Byggnadens historia beskrivs av Maria Flinck i en längre artikel i 2013 års *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* (red. anm.).

Kulturreseptatet Äskhult

Gårdsmiljön i fokus genom nytt vårdprogram

Jenny Nord & Boel Nordgren

Äskhult i Kungsbacka kommun, norra Halland, är skyddat som kulturreseptat, och byn är ett av Hallands viktigaste besöksmål. Under 2014 togs ett vårdprogram fram för gårdsmiljön, och nu pågår arbetet med att omsätta detta till praktiska åtgärder.

En av de saker som gör byn Äskhult speciell och besöksvärd är att den i mångt och mycket har kvar sin 1700-talskaraktär. De fyra gårdarna flyttades aldrig ut från bykärnan i samband med att byn storskiftades på 1820-talet, utan ligger fortfarande tätt samlade runt en gemensam öppen yta. Att Äskhult bevarats så väl även under 1900-talet har mycket att göra med en person vid namn Nils Brogren (1913-2012) som kom till byn på 1930-talet, och som sedan arbetade ideellt med Äskhult fram till sin bortgång år 2012.

Äskhult byggnadsminnesförklarades år 1981 och sedan år 2004 är byn och omgivande marker skyddade som kulturreseptat. Byns ägare och förvaltare är Västkuststiftelsen. Länsstyrelsen leder Äskhults skötselråd som fungerar som ett samordnande och beslutande organ för att skötseln ska ske enligt skötselplanen och inom budget. I skötselrådet finns alla involverade parter: Västkuststiftelsen som äger och förvaltar reseptatet och Länsstyrelsen som lämnar bidrag för markvård och byggnadsvård men också har ett tillsynsansvar, Kungsbacka kommun som ansvarar för den pedagogiska verksamheten i byn, samt Hallands kulturhistoriska museum som ansvarar för alla föremål. Även anlitade privata aktörer är med i skötselrådet, liksom experter som bjuds in vid behov.

Ett omfattande arbete har pågått under de senaste 15-20 åren med att återskapa landskapet som det såg ut före storskiftet 1825. Nu är de stora planerade restaureringsåtgärderna i landskapet genomförda, och detta ska förvaltas och skötas i huvudsak med metoder som användes före skiftet. Två museibönder är anställda för att sköta markerna, i samråd med experter inom olika ämnesområden. Efter att fokus och resurser under några år främst lagts på landskapet är det nu dags att vända blickarna inåt, mot gårdsmiljön.

Under 2014 tog Boel Nordgren, Edlas Have, fram ett vårdprogram för Äskhults gårdsmiljö, på uppdrag av Länsstyrelsen i Hallands län. Vårdprogrammet är en slags uppdatering och vidareutveckling av Maria Nyman-Nilssons arbete *Äskhults gamla by: gårdsmiljöer, mullbänkar, kålgårdar och trädgårdar* från 1995, vilket skrevs innan Äskhult blivit kulturreseptat, och därmed innan målsättningarna för området som helhet hade fastslagits.

Vårdprogrammet för Äskhults gårdsmiljö kan ses som ett sätt att bena upp den fysiska miljön och verksamheten i denna i ett flertal inslag eller element, vilka kan hanteras var för sig men som också bör ses som en helhet. För de olika inslagen/elementen, som till exempel "Humle", "Hägnader och grindar", "Kålgårdar och köksväxter", "Mullbänkar", "Trädgård, fruktträd och bärbuskar" föreslås olika åtgärder. Ofta finns det inte något enkelt svar på hur de ska hanteras, och därför innebär åtgärderna ofta förslag på större eller mindre forskningsprojekt, vilka i sin tur förhoppningsvis kan bringa klarhet i olika frågor rörande hur det såg ut eller fungerade just i Äskhult eller i byns närhet före skiftesreformerna.



■ Äskhults fyra gårdar flyttades aldrig ut från bykärnan i samband med storskiftet, utan ligger fortfarande tätt samlade runt en gemensam öppen yta. Foto: Boel Nordgren, 2014.

Nyheter

I Äskhult finns möjlighet att förmedla den kunskap vi har om det gamla bondesamhället före skiftesreformerna, samtidigt som platsen kan användas som ett slags laboratorium för att inhämta ytterligare kunskap, inte bara om hur det var förr utan även om sådant som rör vår samtid. Exempel på detta är kunskap om hur marker och vegetation reagerar på återställning efter ett modernt skogsbruk, eller om gårdsmiljöns roll i det sociala rummet. Kunskap om vilka växter som odlades i gårdsmiljön, hur odlingen utfördes och hur växterna användes i det dagliga livet är i högsta grad användbart även idag då den småskaliga husbehovsodlingen åter tilldrar sig stort intresse.

Kunskap om vår egen närliggande historia kan också öka förståelsen för större samhällsfrågor i ett globalt perspektiv. Migration är bara ett av de aktuella ämnen som kan diskuteras med utgångspunkt från situationen i Äskhult för inte alltför länge sedan. Genom att arbeta för att människor som nyligen kommit till Sverige ska upptäcka och ta del av Äskhult, och andra liknande platser, kan vi badda för värdefulla kunskaps- och erfarenhetsutbyten. En förebild i det sammanhanget är Hörjelgården i Skåne, som driver ett projekt för ensamkommande flyktingbarn. I allt detta ligger både en stor praktisk utmaning och en fantastisk pedagogisk möjlighet inför framtiden.

Under våren 2015 anställdes en verksamhetsutvecklare för Äskhults by. Detta, och att det nyligen tagits fram ett vårdprogram, gör att Äskhults gamla by nu står inför en slags nystart. Det pågår diskussioner kring hur vårdprogrammet ska omsättas till verklighet, och förhoppningsvis kan ett eller ett par projekt komma igång under år 2016. För några år sedan gavs en bok om Äskhult ut, och titeln speglar väl det arbete som just nu pågår i byn: *Äskhults by: Där historien möter framtiden*.

Jenny Nord, Fil Dr, arkeolog och antikvarie
Länsstyrelsen i Hallands län
jenny.nord@lansstyrelsen.se

Boel Nordgren, trädgårdsantikvarie
Edlas Have
boel@edlashave.se

Nina Lindberg

Emmeryd 5:11: gestaltning av ett landskap i Blekinge med hänsyn till natur-, kultur- och upplevelsevärden

Masteruppsats

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp 2014

Detta arbete handlar om en gestaltning av området Emmeryd 5:11, med hänsyn till natur-, kultur- och upplevelsevärden. Syftet är att främja biologisk mångfald, den historiska läsbarheten samt rekreationsvärdet i området. Arbetsområdet utgör större delen av fastigheten Emmeryd 5:11, vilken är belägen i en mindre by, Emmeryd, i Karlskrona kommun. Området är en del av Kvistagården, som i sin tur utgör en del av ett varierat och starkt kulturpåverkat landskap. Emmeryd 5:11 är karakteristiskt för den Blekingska mellanbygden. Området både ramas in och genomskärs av stenmurar och marken utgörs numera av igenvuxen gödslad och ogödslad åkermark, naturbetesmark och tidigare ängsmark samt skogsmark. Till stor del utgörs vegetationen av blandlövskog, snåriga buskiga områden och mindre partier av barrskog. Det finns en stor artrikedom i området samt en del öppna gräsytor och berg i dagen. I det historiska kartmaterialet, som analyseras i arbetet, går det att följa markanvändningen för Emmeryd 5:11 tillbaka till 1700-talet. På kartmaterial från 1768 är Emmeryd 5:11, som då ännu inte har fått sina nuvarande avgränsningar, ett mycket annorlunda landskap. Vid denna tid var marken trädfattig ängsmark, som till vis del betades. Under 1800- och 1900-talet har stora delar av området sedan brukats som åker och numera har de tidigare brukade åkrarna och betade markerna tillåtits att växa igen. I och med ett ägarskifte för Kvistagården, i december 2012, finns önskemål om en utvecklingsplan för området. I arbetet genomförs en analys av befintliga värden i området, med utgångspunkt i Axel Unnerbäcks kulturhistoriska värderingsmetod (2002). Litteraturstudier som genomförs i arbetet berör gestaltningsteori, vilken tar upp hanteringen av natur-, kultur- och upplevelsevärden och hur dessa kan förstärkas eller omformas för olika syften. Övriga analysmetoder som använts för att förstå området är en mental kartanalys utformad av Kevin Lynch, Gordon Cullens serial vision samt vegetationsanalyser för krontakets öppen-/slutenhet och vegetationens skiktning. Gestaltungsförslaget, som presenteras i slutet av arbetet, är ett resultat av de identifierade värdena, de olika plats- och rumsanalyserna och litteraturstudierna. Utifrån inventeringar och analyser fokuserar gestaltungsförslaget på småskaligheten och det mosaikartade landskapet med de många olika småbiotoperna. Förslaget innebär en reduktion i mängden vegetation för att förstärka upplevelsen av ett varierat kulturhistoriskt odlingslandskap, synliggöra kulturvärden samt utveckla naturvärdena på platsen. En grundläggande tanke i gestaltningen blev att utveckla olika delområdens egna karaktärer och att arbeta med en variation i öppen- och slutenhet. Gestaltungsförslaget har inte något att göra med ett modernt jordbruk på 2000-talet. Utgångspunkten är istället att ta hänsyn till befintliga natur-, kultur- och upplevelsevärden. Därmed innebär det ett brott i kontinuiteten. Även om gestaltningen tar avstamp i den historiska kontinuiteten på platsen så innebär den ändå ett avslut, eftersom funktionen i form av lantbruk för ekonomisk bärkraftighet helt har upphört och landskapet istället fyller en funktion som bas för rekreation och fritid, även om det sker med intresse, hänsyn och vård av natur- och kulturaspekter.

Uppsatsen finns tillgänglig i fulltext via SLU:s databas Epsilon:
<http://stud.epsilon.slu.se/6464/>

Cecilia Wallseth

National Trust som historieberättare: en diskussion kring restaureringar av historiska trädgårdar inom National Trust, med Standen som exempel

Kandidatuppsats

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp 2014

Denna uppsats handlar om de val som görs vid bevarande av historiska trädgårdar inom National Trust, en av Englands största förvaltare av historiska trädgårdar, samt hur dessa val påverkar den historia som berättas på platsen. De tre frågeställningar som behandlas i uppsatsen är: (1) Hur beslutar National Trust vilken historia som ska berättas på platsen? (2) Vilka riktlinjer och bevarandepprinciper ligger till grund för dessa beslut? och (3) Hur har National Trust omsatt riktlinjerna vid restaureringarna av National Trusts trädgård på Standen? Syftet är att synliggöra valen, på vilka grunder de fattas och genom att ställa detta i relation till hur den slutliga utformningen blivit få en bild av hur National Trust väljer att berätta en plats historia. I den första delen görs en genomgång av trädgårdsbevarandets historia inom National Trust, teoretiska begrepp samt riktlinjer och strategier som är aktuella i dagsläget. I den andra delen görs en fallstudie av en anläggning där det för närvarande pågår ett restaureringsprojekt, Standen. I den tredje delen diskuteras de tre frågeställningarna mot bakgrund av litteratur, dokument, intervjuer och platsbesök. Genom att analysera hur förändringar har genomförts på Standen jämförs hur riktlinjerna och principerna implementerats och hur detta påverkar den berättelse som presenteras för besökaren. Slutsatsen är att National Trust har genomfört ett omfattande förändrings- och moderniseringsarbete under 2000-talet som lett till att de lokala anläggningarna fått ett betydande inflytande över hur en plats betydelse uttrycks. National Trusts riktlinjer utgår från internationellt erkända dokument såsom Florensdeklarationer och Burra charter men de har också utvecklat egna strategier för att öka det lokala engagemanget och tillgängligheten som framgångsrikt implementerats på Standen. Besluten om *vilken* historia som ska berättas har fattats i nära samarbete med centrala organ inom National Trust, medan besluten om *hur* den berättas i stor utsträckning sker lokalt.

Nyckelord: National trust, bevarande, historieberättande, Standen, restaurering, Standen Revival, Mrs Beale, Arts and Crafts, conservation, storytelling, reconstruction

Uppsatsen finns tillgänglig i fulltext via SLU:s databas Epsilon:
<http://stud.epsilon.slu.se/7379/>

Sourcebook of Garden Archaeology

Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples

Amina-Aïcha Malek (ed.)

Peter Lang, 2013

794 sidor, 100 illustrationer i färg

Tryckt bok (mjuk pärm): ISBN 978-3-0343-0539-6

eBook: ISBN 978-3-0352-0183-3

Sourcebook of Garden Archaeology presenteras med rätta som den första heltäckande boken om trädgårdsarkeologi. Perspektivet är internationellt, och den är skriven för att vara användbar oavsett vilken tid, kultur eller geografisk plats som intresserar läsaren. Boken är resultatet av en lång process, och innehåller bidrag från författare som representerar ett stort antal specialismråden. Gemensamt för dem är fokus på lämningar efter trädgårdsodling, metoder att studera dessa, samt den kunskap som kan vinnas genom dessa studier. Ämnets tvärvetenskaplighet betonas.

Bokens redaktör Amina-Aïcha Malek är forskare vid CNRS-laboratoriet AOROC (Archéologie et Philologie d'Orient et d'Occident) vid universitetet École Normale Supérieure i Paris. Hennes egen erfarenhet av trädgårdsarkeologi omfattar primärt lämningar från den romerska antiken i Italien och Jordanien. Hon är också en av grundarna till den nystartade internationella organisationen Society for Garden Archaeology.

Det största problemet med boken är direkt uppenbart när man får den i sin hand – det är formatet! Åttahundra sidor med mjuka pärmar är inte lätt att hantera och kan kännas direkt avskräckande. Med ett pris på nästan 1 400 Skr blir den ännu mer svårtillgänglig. Den finns dock på en handfull nordiska specialbibliotek, antingen i tryckt eller elektronisk version.

Boken består av sju delar. I den första delen, *A Short History of Garden Archaeology*, presenteras trädgårdsarkeologins historia. Fyra parallella utvecklingslinjer beskrivs: en i Japan, en i Storbritannien, en i Nordamerika och en knuten till antika romerska trädgårdslämningar. Tillsammans ger de en god överblick över ämnets framväxt i olika delar av världen, och en bakgrund till modern trädgårdsarkeologi. Som trädgårdsarkeolog verksam i Norden är det sannolikt den brittiska utvecklingen och den knuten till romerska trädgårdslämningar som är mest bekanta. Att läsa om de parallella utvecklingarna i andra delar av världen är en verklig a-ha upplevelse.

I andra delen, *Preliminary Questions and Investigations*, fokuseras på icke destruktiva metoder för studier av kulturlandskap och trädgårdar, dels som förstudier inför utgrävning och dels som forskning i egen rätt. Metoder som presenteras är till exempel inventering, analys av flygfotografier och analys av andra källmaterial, liksom användning av georadar och andra tekniska redskap.

I del tre, *Excavating the Garden: Bringing the Garden to light*, är det själva utgrävningsprocessen som beskrivs steg för steg ur olika vinklar. Detta fungerar också som inledning till del fyra, *Biological*

Investigations: The Archaeology of Living matter, som går in mer i detalj på naturvetenskapliga undersökningsmetoder, från studier av pollen och makrofossil till insekter och kvartärgeologi. Ett kapitel handlar om trädgårdsjordens sammansättning och hur den kan studeras och tolkas.

I den femte delen, *The enhanced nature: Analyzing elements of the garden*, diskuteras vidare olika element i trädgårdsanläggningar, med kapitel om exempelvis vatten och vattenanläggningar. I sjätte delen, *Historic Gardens and Garden Archaeology*, fokuseras på historiska trädgårdsanläggningar mer specifikt, och frågor om bevarande och rekonstruktion tas upp.

Bokens sjunde del, *A Garden of Practical examples*, är den mest omfattande. I den presenteras 25 olika trädgårdsarkeologiska projekt. De praktiska exemplen är utvalda för att ge en bred överblick över olika arbetssätt, metoder, omständigheter och mål som trädgårdsarkeologiska projekt kan ha. De omfattar vitt skilda geografiska områden och sträcker sig över tusentals år. Vi rör oss bokstavligen från Japan till Sydamerika och från romarrikets villaträdgårdar till engelska jaktmarker.

Sourcebook of Garden Archaeology är i praktiken också flera böcker i en. Valet av beteckningen Sourcebook istället för Handbook är mycket medvetet. Detta är en bok som man nog snarast läser innan man går ut i fält. Den är tung, men varje del är i sig lättillgänglig. Den känns modern och relevant, både när det gäller teoretiska perspektiv och praktiska metoder. Visserligen är en del av exemplen ganska gamla, men urvalet och det teoretiska kapitlet ger tillsammans både historisk kunskap och kunskap om var ämnet står idag. Trädgårdsarkeologi är ett ämne där den tekniska utvecklingen går väldigt fort just nu, men boken presenterar metoderna, hur man skall gå till väga, och vilka experter man kan behöva ta kontakt med.

En målgrupp för boken är arkeologer utan tidigare erfarenhet av trädgårdsarkeologi som vid sina utgrävningar stöter på trädgårdslämningar. Men enligt min mening har den mycket att ge alla som är intresserade av trädgårdshistorisk forskning, oavsett vilken ingång man själv har till ämnet.

En intressant konsekvens av det arkeologiska perspektivet är att fokus hamnar på verkliga, fysiska trädgårdar och trädgården som materiell kultur. Resultatet blir en historisk redogörelse som inte presenterar en serie stilar och typiska idealanläggningar, utan istället utgår ifrån enskilda anläggningar för att sedan analysera utformning, användning, specifika beståndsdelar, växtlämningar etc, i kombination med skriftliga källor och bildkällor där sådana finns.

Nordisk trädgårdsarkeologi finns inte representerad i boken, men i samtal med redaktören och en av författarna till den har jag förstått att man känner till mycket lite om vår region i andra delar av världen. En anledning är att ämnet i Norden har en i jämförelse kort historia, men en annan är att vi hittills publicerat oss främst på nordiska språk och förhållandevis lite på engelska. Detta har i och för sig underlättat utbytet av kunskap inom regionen och stimulerat utvecklingen här. Men om ämnet fortsätter att utvecklas som det gjort, speciellt det senaste decenniet, är det sannolikt bara en tidsfråga innan nordisk trädgårdsarkeologi blir mer uppmärksammas internationellt.

Sammanfattningsvis skulle jag vilja rekommendera den här boken till alla trädgårdsarkeologer, till alla arkeologer som någon gång kommer i kontakt med trädgårdsarkeologi, samt till alla trädgårds-historiker och landskapsarkitekter som någon gång samarbetar med arkeologer och har ett intresse av trädgården som materiell kultur.

Anna Andréasson, trädgårdsarkeolog och doktorand
Stockholms universitet
anna.andreasson@ark.su.se

Inger Berglund

Det inhägnade paradiset

Om islam och trädgårdskonsten

Arkitektur förlag, Stockholm 2014
147 sidor, illustrerad i färg
ISBN 9789186050894

I *Det inhägnade paradiset: om islam och trädgårdskonsten* av landskapsarkitekt Inger Berglund beskrivs och analyseras hur den islamiska trädgården uppkommit, utvecklats och spridits.

Målet har enligt författaren varit att lyfta fram en för många mindre väl känd trädgårdskultur genom att "med ord och bild beskriva några av de viktigaste historiska trädgårdar som fortfarande finns kvar i Indien, Iran och Spanien" (s. 10). I boken presenteras 20 olika trädgårdar som alla är öppna för allmänheten och som sätts in i ett historiskt och geografiskt sammanhang.

Boken inleds med en historisk tillbakablick på de områden vars trädgårdar senare skall beskrivas: det persiska riket i nuvarande Iran (ca 550 f. Kr. – ca 650 e. Kr.), det moriska riket på den iberiska halvön (ca 711–1492) och mogulriket i dagens Indien, Pakistan och Kina (1526–1858). Inledningsvis nämns summariskt något om trädgårdarnas utveckling från Egypten till de romerska, bysantinska och osmanska rikena. Några kortare övergripande avsnitt ägnas den islamiska trädgårdens förutsättningar. "Öken och vatten", "Arkitektur" och "Paradiset i Koranen" belyser olika infallsvinklar på den islamiska trädgården. Texten illustreras med ett instruktivt bildmaterial.

Vart och ett av de fyra stora kapitel som nu benämns "Persien", "Andalusien", "Indien" och "Kashmir" inleds med en översiktskarta som visar var de trädgårdar som skall presenteras ligger. Detta är utmärkt – vi vet var vi befinner oss. Där ges också en kort sammanfattning av varje områdes (trädgårds)historiska bakgrund och naturförutsättningar. När det gäller "Persien", "Indien" och "Kashmir" diskuteras även trädgårdarnas gestaltning.

Avsnittet "Persien" innehåller fem olika nu existerande trädgårdar. Av den äldsta, Pasargadae från 500-talet f. Kr. finns endast vattenkanalerna kvar. Den presenteras med egen rubrik och egna bilder men är inte utsatt på kartan. Den äldsta bevarade trädgården, Bagh-e Fin, är från 1590-talet och övriga trädgårdar som besökts är anlagda på 1600- och 1700-talen. De andalusiska (i Spanien) trädgårdar som beskrivs är fyra, anlagda mellan 785 och senare delen av 1300-talet.

I Indien besöktes fem trädgårdar. De är anlagda under en period av ca 100 år från 1528. I Kashmir besöktes sex trädgårdar anlagda i början av 1600-talet. I bokens inledning kallas området för mogulriket, vilket är historiskt helt korrekt för den period när dessa trädgårdar anlades. I dag är dock den politiska situationen i området mycket komplicerad. Kashmir kallas officiellt Jammu och Kashmir och delas mellan Pakistan, Indien och Kina (NE s.v. Jammu och Kashmir).

Just blandningen av historiska namn som Kashmir, Persien eller mogulriket med dagens officiella namn är inte helt enkel att följa för läsaren. Detta kunde stramats upp och namnbruket genomförts mera konsekvent. Dagens iranska trädgårdar ligger inte i Persien.

Till många, men inte alla, trädgårdsbeskrivningar finns en situationsplan som visar hur trädgården är disponerad. Dessa är i sig informativa men svårtolkade. Situationsplanerna över de persiska och andalusiska trädgårdarna saknar geografisk orienteringsmarkering, norrpil, och skalangivelse. Det gör det omöjligt att se hur en viss trädgård är orienterad mot solen och ljuset, och trädgårdens storlek kan bara anas med hjälp av bildmaterialet eller texten.

För den som inte har någon vana att läsa ritningar av denna typ är det svårt att avgöra vad som är byggnader, murar, häckar eller gångar. Det viktiga vattnet är dock blåfärgat och är därför lätt att identifiera. En verklig hjälp hade det också varit om fotopunkterna varifrån bilderna tagits varit markerade på planen.

Bildmaterialet i boken är rikligt, intressant och väl valt. Dock hanteras uppgifterna om bildernas ursprung alltför lättvindigt av författaren, men även referensgruppen och förlaget får ta på sig en del av ansvaret. I Bildförteckning s. 145 anges ursprunget för en rad bilder, övriga bilder och planer sägs vara av författaren. För många av bilderna uppges Wikimedia som källa – detta är naturligtvis helt oacceptabelt. Eftersom den ursprungliga bildens källa inte anges kan den spåras endast med mycket möda och stor tur. Dess historiska kontext är förlorad, upphovsmannen okänd, och vi kan inte ens vara säkra på att den visar vad den sägs visa.

De bägge bilderna på s. 102 som visar Humayuns mausoleum går att hitta på internet. Den övre bilden är en akvarell från år 1820 målad av en konstnär från Delhi (Wikipedia, online, *Humayun's Tomb*, 2015-06-15). Den nedre bilden finns på en blogg och sägs där föreställa ”An aerial view of Humayan's Tomb, from a photograph on display at the site” (A landscape lover's blog, online, *Restoring decadence*, 2015-06-15). Enligt bildförteckningen skulle dessa vara författarens vilket alltså inte stämmer. Ett olycksfall i arbetet? Det finns hur många bilder som helst på mogulhärskaren Humayun på internet. Varför välja just en som inte är spårbar där konstnären anges som ”anonymous”? Densamme Humayun finns även på bilden på s. 42 överst vilket gott kunde ha framgått av bildtexten (Wikipedia, online, *Humayan*, 2015-06-15).

Över huvud taget är bildtexterna mycket summariska. På s. 60 finns en bild vars bildtext lyder ”I mitten av Chahar Bagh-avenyn finns en stenlagd kanal och ett stort antal dammar.” Texten till originalbilden lyder ”Gardens at Tshehar-Bagh, Isfahan, from 'Voyages du Chevalier Chardin en Perse, et autres Lieux de l'Orient', by Jean Chardin (1643-1713), published 1811 (engraving), French School, (17th century) (Bridgeman images, online, *Gardens at Tshehar-Bagh, Isfahan*, 2015-06-15). Sådana upplysningar skulle i exempel som detta vara särskilt intressanta eftersom författaren själv konstaterar att ”...de flesta trädgårdarna [i Esfahan] är borta i dag” (s. 61). Boken skulle ha vunnit mycket på utförligare bildtexter som hade placerat in bilderna i ett större sammanhang.

Två aspekter på de trädgårdar som boken behandlar saknas helt. För det första problematiseras inte den eller de restaureringar som samtliga trädgårdar genomgått sedan de anlades, och inte heller diskuteras tidsperspektivet och vad som kan ha hänt under den långa tid det ibland är fråga om. Trädgårdarna beskrivs som de ter sig i dag – men de flesta är anlagda ca 1500–1700 under påverkan av influenser som förlorar sig i historiens dunkel. Detta är kanske tillräckligt för den vanliga turisten, men varje trädgårdshistoriskt intresserad läsare skulle säkert vilja veta mer om själva restaureringsarbetet. Är det en bild av anläggningstidens trädgård med tidsenligt växtval vi har framför oss eller är det en trädgård som restaurerats efter de ideal som råder i dag? Vad vet man om den ursprungliga anläggningens utseende? Endast i något fall, som t ex Shalimar Bagh, beskrivs hur trädgården förändrats sedan den anlades på 1500- och 1600-talen.

För det andra problematiseras inte begreppet trädgård alls, och inte heller vad som är särskilt utmärkande för en islamisk trädgård utöver att den är anlagd av muslimer!

Trädgårdshistoriskt räknar man vanligtvis numera med tre övergripande typer av trädgårdar i det aktuella området: a) den stora trädgårdsparken, *paradeisos* på persiska, makthavarnas och elitens anläggningar från faraonerna till romarna, b) en mindre, muromgärdad trädgård nära knuten till intilliggande byggnader, som ibland var en del av den stora anläggningen. Detta var en mer ändamålsinriktad anläggning för rekreation, kult, sport etc. Ett exempel är den ovan nämnda *Pasargadae*, c) den inbyggda trädgården, *peristyl*. Alla dessa typer fanns representerade i hela det aktuella området och har belagts arkeologiskt (Gleason, 2013, s. 41-74).

Den typ av trädgård som tidigast benämndes *paradeisos* var inte vilken liten trädgård som helst, men ordets ursprungliga referens i persiskan anses svår att fastställa. Ordet har följt oss genom historien och vandrat in i olika språk, men dess betydelse har fyllts med nytt innehåll över tid och rum och beroende på kontext. I svenskan är ordet *paradis* starkt knutet till kristendomens paradis. När författaren därför talar om att ”den inhägnade trädgårdens paradismodell” [som inte definieras] ”blir stilbildande” med islams utbredning (s. 13), så är det inte alls självklart vad som avses. En strukturerad diskussion utgående från de olika historiska trädgårdstyper vi känner skulle ha underlättat förståelsen av de anläggningar som presenteras. Nu är även den delen av boken disponerad efter historiska riken vilket ytterligare komplicerar bilden för läsaren.

Som introduktion till den islamiska trädgårdskonsten och de trädgårdar som här lyfts fram har boken absolut sina förtjänster – det finns inget liknande på svenska. Ett bestående intryck är dock att behandlingen av de islamiska trädgårdarna är onödigt förenklad, att bildtexterna kunde varit mer informativa och att källreferenserna borde hanterats med större omsorg.

Källor

- A landscape lover's blog (2015) *Restoring decadence*. <https://landscapelover.wordpress.com/2013/12/09/restoring-decadence/> [2015-06-15].
- Bridgeman images (2015) *Gardens at Tshehar-Bagh, Isfahan*. https://www.bridgemanimages.com/en-GB/search?filter_text=Gardens+at+Tshehar-Bagh&filter_group=all [2015-06-15].
- Gleason, Kathryn (2013) *A Cultural History of Gardens in Antiquity*. London & New York: Bloomsbury.
- Wikipedia (2015) *Humayan*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Humayan>. [2015-06-15].
- Wikipedia (2015) *Humayan's Tomb*. http://en.wikipedia.org/wiki/Humayun%27s_Tomb#/media/File:Mausoleum_of_Humayun,_Delhi,_in_1820.jpg [2015-06-15].

Inger Larsson, professor emerita
Stockholms universitet
inger.larsson@su.se

Då som nu: Kvarndala trädgård i tiden

Kvarndala Kulturhistoriska Förening & ArchaeoGarden, 2014
188 sidor, rikt illustrerad i färg
Tryckt bok (mjuk pärm): ISBN 978-91-978217-8-0

Under fem år har Trädgårdscirkeln tillsammans med arkeolog och trädgårdshistoriker Anna Andréasson restaurerat trädgården vid Kvarndala gård på Söderslätt strax söder om Malmö. Boken *Då som nu: Kvarndala trädgård i tiden* berättar i ord och bild om arbetet och om den trädgård som trätt fram.

Gömd under gräs och sly fanns en småbrukarträdgård från 1930- och 1940-talet med stenkanten, grusgångar, gamla växter och en härlig köksträdgårdsjord. Idag är Kvarndala trädgård en levande trädgård med många besökare, driven av ideella krafter.

Under 1900-talets andra hälft försvann många växter från trädgårdarna och med dem en stor del av kunskapen om hur man enkelt odlar och använder dem. Men idag växer intresset på nytt och grön-

saker som majrova och bondeböna är tillbaka. Boken berättar med råd och praktiska exempel från Kvarndala. Hur planerar man ett trädgårdsrestaureringsprojekt med begränsade ekonomiska medel? Hur gör man för att på ett bra och enkelt sätt ta hand om en gammal trädgård? Hur samlar man kunskap om hur och vad som odlades i en viss trakt, och vad gjorde man efteråt med det man odlat? Det sistnämnda har blivit en egen bok som utkom 2013, *Odlar och äter: en receptbok från Kvarndala*. Författarnas förhoppning är att boken skall inspirera andra, privatpersoner så väl som föreningar och organisationer, att upptäcka vilken tillgång en gammal trädgård kan vara.

Boken har nominerats till Årets trädgårdsbok 2015 av Stockholms Gartnersällskap.

Etnobotanik

Planter i skik og brug, i historien og folkemedicinen. Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi og artikler i udvalg på dansk

Håkan Tunón (red.)

Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA)
Stockholm 2015
1107 sidor
ISBN 978-91-86573-48-5

En mångfald av folklig kunskap om växter är vad den danske etnobotanikern Vagn Jørgensen Brøndegaard (1919–2014) lämnade efter sig. Nu har Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och Centrum för biologisk mångfald, CBM, gemensamt publicerat ett illustrerat bokverk över en viktig del av Brøndegaards omfattande livsverk.

Etnobotanik – planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen. Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi og artikler i udvalg på dansk (2015) är en kombinerad biografi, bibliografi och antologi som skildrar och exemplifierar den danske etnobotanikerns omfattande insats inom ämnet etnobotanik. Verket, i två volymer och på över elvahundra sidor, ingår i bokserierna Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden och CBM:s skriftserie.

Brøndegaard är välkänd i hela Norden för sina etnobiologiska arbeten *Folk og flora* (1978–1980 & ny upplaga 1987), *Folk og fauna* (1985–1986) och *Folk og fae* (1992), om sammanlagt nio volymer. Brøndegaard inspirerade CBM och andra aktörer att 1997 sjösätta ett projekt över etnobiologi i Sverige, som resulterade i ett bokverk bestående av *Människan och naturen* (2001), *Människan och floran* (2005) och *Människan och faunan* (2007). Han blev också 2005 utsedd till hedersdoktor vid Sveriges Lantbruksuniversitet och sedan början av 2000-talet återfinns numera hela Brøndegaards etnobotaniska samling som en del av KSLA-biblioteket. Det inkluderar också hans excerptsamling och mycket mer. Om detta kan läsas på hemsidan för KSLA:s bibliotek (<http://www.ksla.se/anh/bibl/brøndegaardsamlingen/>).

Merparten av det nu publicerade etnobotaniska bokverket består av Brøndegaards egen i huvudsak vetenskapliga produktion på danska, drygt åttio uppsatser, varav ungefär en tredjedel var manuskript som nu publiceras för första gången. Artiklarna ger en inblick i ämnesområdet etnobotaniks bredd och djup, och omfattar både artiklar om enskilda medicinalväxter och tematiska artiklar om varjehanda ämnen. Enligt redaktören Håkan Tunón bör bokverket intressera alla de, både forskare och allmänhet i Danmark och i övriga Norden, som har ett intresse för botanik, historia, folkloristik och kopplingen mellan människan och hennes upplevelser av, och användning av, växtvärlden.

Bokverkets svenska och norska upplaga är redan slut, men det kommer att gå att köpa via Nationalmuseum i København. Akademien och CBM planerar en print-on-demand-upplaga. Information om detta kommer att finnas på "Brøndegaard-sidan" på akademiens hemsida. Därutöver finns verket att ladda ner från KSLA:s hemsida som två PDF:er, tillsammans med många andra av Brøndegaards texter, även på tyska: <http://www.ksla.se/anh/bibl/brondegaard-samlingen/nyutgivningvagn/>. Också Brøndegaards tidigare böcker, som niobandsverket "*Folk og...*" finns scannade på: <http://www.ksla.se/anh/amnessokning/etnobiologi/folk-og-flora/>.

Källor till trädgårdsodlingens historia Sources to the History of Gardening

Anna Andréasson, Elisabeth Gräslund Berg, Jens Heimdahl, Anna Jakobsson, Inger Larsson, Erik Persson (red.)

Rapport 2014:25

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp, 2014
336 pages

26 articles, mainly in Swedish, Norwegian and Danish. With a few exceptions all the articles have summaries in English
ISBN 978-91-87117-86-2

The aim of the Nordic Network for the Archaeology and Archaeobotany of Gardening (NTAA), as it was phrased those first days in Alnarp in the beginning of March 2010, is to: "bring researchers together from different disciplines to discuss the history, archaeology, archaeobotany and cultivation of gardens and plants".

The fifth seminar in five years was held on Visingsö June 1-3, 2014 and the sixth seminar took place in Kristiansand, Norway, June 12-14, 2015. This report, *Sources to the History of Gardening: Four Interdisciplinary Seminars 2010–2013, Arranged By the Nordic Network for the Archaeology and Archaeobotany of Gardening (NTAA)*, is based on the first four themes and seminars, in total 26 articles. Most of them originates from one of the seminar contributions 2010, 2011, 2012 and 2013 respectively. However, the editorial group has taken the opportunity, with the aim of the network in mind, to add supplementing contributions on some subjects.

The articles are arranged in four themes according to the themes of the seminars. The first theme *Archaeological Sources to the History of Gardens and the Cultural Landscape* is linked to the first seminar in Alnarp, Sweden, 2010 which had a focus on method, the important

connections between archaeology and archaeobotany and the interesting progress within garden archaeology during the last decade. The second theme *Cabbage Patches and Kitchen Gardens* deals with the second seminar in Norrköping, Sweden, 2011. Its focus was on historical, cultural geographical, archaeological and archaeobotanical research concerning utility gardens or kitchen gardens as well as the concept 'kålgård' (cabbage patch or kale yard), its shape and content over time. The third theme *Cultural and Garden plants: Under Ground, Above Ground, In Herbariums and Archives* connects to the third seminar in Uppsala, Sweden, 2012. It focused on sources, source criticism and interdisciplinary research to gain knowledge on the history of garden cultivation and cultural plants. The articles discuss, among other things, herbariums, written sources, DNA and molecular markers, pollen analysis and georadar. The fourth theme for NTAA's annual seminar was *Cultural Relict Plants* and was held on Bornholm, Denmark, 2013. The focus on the seminar was on research and conservation of cultural relict plants, that is cultural plants which have survived in the same place for a long time after the actual cultivation has ceased.

The report is dedicated to Kjell Lundquist (1955-2011) who was one of the initiators to this network.

Bulletin

för trädgårdshistorisk forskning

NR 28, 2015 ISSN 1652-2362
www.gardenhistoryforum.org • gardenhistoryforum@gmail.com